

Integrationsledelse gennem medborgerskab

En kritisk analyse af integrationsområdets brug af risikostyring, medborgerskabsdannelse, forældreansvar og opdragelsesteknikker

Kandidatafhandling

Sussi Annabeth Helweg Askler

Vejleder: Marius Gudmand-Høyer

Antal anslag/normal sider: 181.756 tegn m. mellemrum/79,9 normalsider

English title:

Integration management through technologies of citizenship in Denmark

Copenhagen Business School 2014

Cand. Soc. - Politisk kommunikation og ledelse

Sussi Annabeth Helweg Askler

Integrationsledelse gennem medborgerskab

En kritisk analyse af integrationsområdets brug af
risikostyring, medborgerskabsdannelse, forældre-
ansvar og opdragelsesteknikker

Vejleder: Marius Gudmand-Høyer

CBS Cand. Soc. Politisk kommunikation og ledelse 2014

Abstract

The focus of this thesis is the national and local efforts to integrate a migrant population into contemporary social society in Denmark. Within this area, the focus of the thesis will be on the shifts in integration dogma; from an approach, that focused largely on employment and language proficiency in the 90'ies, to an approach that focusses on civiness and social dimensions of citizenship, including a number of factors such as membership of different volunteer associations, active participation and understanding of political processes, and a network including ethnic Danish friends.

Fairclough's notions of the three-dimensional critical discourse analysis is used to understand the meaning of the social integration focus, which in recent years has become the ideal and a beacon for integration policy and practice in Denmark. Moreover, the analysis of the 'citizenship as integration approach' is approached through a theoretical lens inspired by a Foucaultian tradition of discourse analysis, governmentality, and the historic examination of a genealogy of regimes, their knowledge production, rationalities, practical forms and shifting paradigms, through which the rise of the 'citizenship as integration' within Danish integration policy institutions is analyzed.

The analysis shows the uncomfortable paradoxes presented within this approach to social integration, by examining how usage of the term citizenship plays out in a specific way, when placed inside the integration agenda. The thesis furthermore examines the management of the migrant subjects using the moral of citizen virtues in disciplining measures against immigrant parents. Two case examples of techniques used to create feelings and status of citizenship are included. First the public school citizenship-program *Df.* (direct translation: Democracy Because), is analyzed focusing on the technologies of power, that are used, and the moral that is dispersed through the material. Then the notions of parenting and citizenship are analyzed, as they are expressed through legislation, disciplinary techniques and reeducation programs pertaining to the role of non-western migrants in relation to their parenting responsibilities. Thereby showing the differences in the practical usage of the concept of citizenship, and how qualities of 'citizenship as integration' are intensified through rationalities of security. The thesis discusses the technologies used in the management of immigrant citizens. The integration rationalities are examined and discussed using a theory of governmentality and a biopolitical security dispositive.

The thesis discusses the technologies used in the management of immigrant citizens. The integration rationalities are examined and discussed using a theory of governmentality and a security dispositive.

Indhold

INDLEDNING	8
I. Problematikken	8
Overordnet problemformulering:	13
II. Specialedesign	14
III. Review	16
a. Integrationsområdet, et overblik	16
b. Medborgerskab som generelt begreb	16
c. Medborgerskab som integrationsbegreb	17
d. Den gode barndom	18
IV. Valg af empiri	19
a. Regeringsgrundlag 1993-2011	19
b. Italesættelser af medborgerskab som integrationsbegreb	20
c. Demokrati fordi - et undervisningsforløb	20
d. Forældrepålæg og forældreprogrammer	20
V. Analysestrategi	21
a. Introduktion til begrebet analysestrategi	21
b. Diskursanalyse	22
c. Gouvernamentalitetsanalyse	27
DEL I: MEDBORGERSKABETS BETYDNING	33
KAPITEL 1: MEDBORGERSKABETS FREMKOMST	33
II. 1993-2000 Integration på arbejdsmarkedet	34
III. 2001- 2007 Post-terrorisme-integration og udvikling af en familiefokuseret integrationsindsats	35
IV. 2011-2013, Noget nyt?	39
V. Delkonklusion	40
KAPITEL 2: HVAD BETYDER MEDBORGERSKAB I DANSK INTEGRATIONSPOLITIK?	42
I. Medborgerskab	43
II. Medborgerskab i Danmark - resultater	44
a. Lokalt medborgerskab	46
IV. Delkonklusion	46
DEL II: LEDELSESFORMER I MEDBORGERSKAB	48
KAPITEL 3: DEMOKRATI FORDI – UNDERVISNING I MEDBORGERSKAB	48
I. Introduktion til materialet Demokrati fordi	48
a. Hvor udbredt er materialet Demokrati fordi?	49

II. Øvelse: Fællesskab - Hvad er det?	50
III. Øvelse: Fællesskab og Inklusion	52
IV. Øvelse: Inklusionsrådet	53
V. Delkonklusion	55
KAPITEL 4: FORÆLDREANSVAR OG MEDBORGERSKAB	56
I. Styrkelse af forældreansvaret	56
II. Forældreprogrammer	58
a. Brug af forældrepålægget	59
III. Forældrepålægget til debat i 2013	60
IV. Ansvarliggørelse og medborger-skabelse	62
DISKUSSION: MEDBORGERSKAB SOM SIKKERHEDSKABENDE MEKANISME?	64
Delkonklusion	68
KONKLUSION	70
Perspektivering	74
LITTERATURLISTE	75
Bøger og artikler	75
Politikker, love, rapporter, taler, hjemmesider	80
Regeringsgrundlag	82
Avisartikler og webkilder	83
BILAG	86
X-købing Skole (Video)	86
Slutnoter	88

INDLEDNING

I. Problematikken

Dette speciale omhandler de aktuelle integrationsbestræbelser i Danmark (anno 2013), med særligt fokus på de forestillinger, som knytter sig til opstillingen af medborgerskab som et ideal for integration. Med dette afsæt undersøger jeg i første omgang integrationssystemets italesættelser og problematiseringer af ikke-vestlige indvandreres forældreevner, og hvordan disse kan siges at danne forbindelser med medborgerskabsidealet. Dette diskursive perspektiv suppleres ved også at undersøge de praktiske interventionsformer, som integrationssystemet benytter, for at danne medborgerskabs følelser og status i denne specielle målgruppe af ikke-vestlige indvandrere og deres efterkommere¹. Slutteligt vil jeg diskutere og kaste nyt lys over medborgerskabsindsatsens samfunds betydning med afsæt i resultaterne fra de to undersøgelsesformer. Først fokuseres dog på nutidens integrationsdebat:

”Vi holder simpelthen helt op med at bruge ordet integration og vil fremover kun tale om medborgerskab” - Ishøjs borgmester, Ole Bjørstorp (Ritzau 24.10.11).

Inden for udlændingepolitik er der sket et skred i, hvordan ledende politikere og praktikere taler om integrationsopgaven. Dette kommer markant til syne, når Ishøj Kommunes borgmester Ole Bjørstorp i 2011 udtaler til Ritzau, at kommunen helt skal ophøre med at benytte ordet integration i arbejdet med nyankomne (ibid.). I en artikel i Information er borgmestrene fra Ishøj, Rødovre og Brøndby enige om, at de mange stramninger der imellem 2001 og 2011 er foretaget på udlændingeområdet gør, at det nu er tid til en politik, som er baseret på mere lighed og skaber en ny æra for udlændingepolitikken (Gjertsen 24.10.11). Det er med henvisning til en sådan forandring, at Bjørstorp annoncerer, at Ishøj nu indfører en medborgerpolitik i stedet for en integrationspolitik” (Ritzau 24.10.11).

”Ishøjs borgere er medborgere, uanset om de har et statsborgerskab”, hedder det i Ishøjs medborgerpolitik (Ishøjs medborgerpolitik 2012: 2). Forandringen i integrationssystemets måde at adressere integrationsopgaven på, tydeliggøres i Københavns Kommunes udlændingeudspil fra 2011: Bland dig i byen – Medborgerskab og inklusion. Københavns Kommune har ligeledes valgt at gå væk fra ordet *integration*, for i stedet at fokusere på *mangfoldighed*, *inklusion* og *medborgerskab*. Pernille Kjelgaard, leder af Bland dig i byen-programmet i Københavns Kommune, forklarede bevæggrundene for Kommunens valg på Konferencen I-Dage i 2013:

”Der hvor vi har taget det take, de begreber vi bruger, det er[...]at vi er gået væk fra integration. Det gjorde vi af grunden, at det havde denne her stigmatiserende og assimilerende tilgang, så hvordan kan vi i højere grad arbejde med inklusion og medborgerskab ... Vi har bl.a. haft en lang debat med vores integrationsminister, om hun kunne blive mangfoldighedsborgmester, men vi

har nogle styrelsesvedtægter. Så der var sådan en grænse for, hvor langt vi kunne gå i det sprogbrug, ift. ressort og ansvarsområder" (I-Dage 2013a)

Her opgives selve ordet integration ganske vist ikke fuldstændigt, men *inklusion* og *medborgerskab* foretrækkes. Under navnet *Bland dig i byen, Medborgerskab + Inklusion* (2011) indfører Københavns Kommune derfor en *inklusionspolitik* for 2011-2014 i stedet for en *integrationspolitik*. Heri defineres 'medborgerskab' som et fælles borgerskab i kommunen, der forener igennem oplevede tilhørsforhold og en forpligtigelse til at deltage i demokratiets pligter og rettigheder. 'Inklusion' indebærer, at majoritetsgruppen må åbnes eller forandres for at inkludere minoritetsgruppen (Ibid.: 5). Som endnu et led i transformationen af det centrale integrationsideal udgives i 2011 rapporten *Medborgerskab i Danmark* (herefter forkortet *MiD*), der måler og sammenligner indvandrere og deres efterkommeres med etniske danskere medborgerskab gennem 6 hovedtemaer:

1. Synet på grundlæggende medborgerdyder (pligter)
2. Politisk deltagelse
3. Deltagelse i nærdemokratiet
4. Deltagelse i forenings- og kulturlivet
5. Social tillid og netværk,
6. Samt en fælles kategori for anerkendelse, ligebehandling og tilhørsforhold (*MiD* 2011: 11).

Rapporten viser, at det overordnet går godt med indvandreres medborgerskab, om end den samtidig peger på at disse har en relativt lavere deltagelse i foreningsliv, lavere social tillid, manglende oplevet anerkendelse af deres indsats i samfundet, samt på en mindre gruppe af *passive medborgere* (Ibid.:10). Rapporten anbefaler at der handles på disse udfordringer der vedrører gruppens medborgerskab. "Arbejdsgruppen finder, at medborgerskabet kan være et solidt værn mod passivitet og parallelverdener ... arbejdsgruppen (fremlægger) derfor 8 forslag, som vil styrke indvandrere og disses efterkommeres deltagelse i foreningslivet, demokratisk deltagelse samt tillid til andre og oplevelse af anerkendelse og tilhørsforhold (ibid.: 181).

Der sket et skift i sprogbrugen på policy-området, der beskæftiger sig med indvandrere (herefter: indvandrere); måden hvorpå der tales om integrationsområdets målsætninger er kort sagt forandret. Det nye centralbegreb synes at være medborgerskab, men hvorledes er det blevet sådan? Denne undren åbner op for spørgsmål om, hvordan medborgerskabsbegrebet indgår i og samtidig muligvis også påvirker den sociale praksis. Dette er et af de overordnede spørgsmål, som jeg med dette speciale forsøger at svare på. Det er også interessant for specialet, hvordan italesættelser af medborgerskab, som et ideal for integrationsindsatsen knytter an til og støder sammen med andre elementer, der ordner på indsatsen ved brug af andre idealer, fx overvejelser om sikring af retssamfundet.

Dette speciale skriver sig således ind på et felt, der består af en netværksstruktur af forskellige relationer mellem elementer, fx imellem økonomiske begreber og sociale overvejelser: hvad er bedst for individet, kontra hvad er billigst for samfundet etc. Undersøgelsen starter ved medborgerskabet som centralbegreb for en række

af vidensproduktioner og former for ledelsespraksis, hvorfra specialet forfølger nogle få interessante forbindelser. Bl.a. at medborgerskabet som element på integrationsområdet igennem love og politikker synes at danne solide forbindelser til en bestemt målgruppe blandt indvandrere, nemlig ikke-vestlige indvandrere. Medborgerskabsbegrebet repræsenterer, i sin brug, et ønske om en bestemt borgerdannelse i samfundet, der igennem forskellige ledelsesprogrammer særligt retter sig mod opdragelse og dannelse af nogle af samfundets yngste medborgere, nemlig børn og unge. Dette kan bl.a. ses, ved indførslen af medborgerskabsundervisning i folkeskolen, samt når integrationssystemet skaber programmer for særlig normbaseret undervisning blandt indvandrerforældre. Endelig sættes medborgerskabet i en særlig relation til en kriminalitetspræventiv og anti-radikaliseringss indsats. Det er især mhp. disse forbindelser og de forhåbninger, som opstilles til medborgerskabet, at specialet undersøger de sproglige transformationer, der er forekommet på integrationsområdet. Hvori indsatsen synes at være blevet praktisk og diskursivt præget af integrationsopgavens medborgerskabs-ideal. Af samme årsag er det væsentligt at opridsede tre forbindelsessammenhænge, inden specialets specifikke undersøgelsesspørgsmål præsenteres.

MiD (2011) én blandt flere undersøgelser (fx *Indvandrere i Danmark* 2011), som er designet til at undersøge forskellene mellem det ikke-vestlige indvandrer-segment og gruppen 'etniske danskere'. Denne gøren forskel, som isolerer én bestemt indvandrer fra såvel hele befolkningsgruppen, som fra andre indvandrergrupper, danner grundlag for min interesse for hvilket særlig medborgerskab der skabes, når dette dukker op, som ideal for integrationen. Og hvordan dette særlige medborgerskab dukker op andre steder, som en funktion eller viden i en teknik, der bruges af integrationsindsatsen. Jeg undersøger således i dette speciale de specielle forbindelser mellem befolkningsgruppen af ikke-vestlige indvandrere og den genskrivning af begrebet medborgerskab, der gælder netop denne gruppe, som igen udgør grundlaget for en bestemt integrationsledelse. Medborgerskabets diskursive og praktiske forbindelser til såvel kriminalitet, som til børn og opdragelse, kan iagttages i forlængelse af måden, hvorpå medborgerskabsbegrebet efter regeringsskiftet i 2011 er blevet fastholdt som et vigtigt og betydningsfuldt indikator for integrationen. Fx er et af regeringens mål for integrationsområdet at udføre mere præcise og synlige målinger af, hvordan det står til på integrationsområdet (Regeringen 2011). Således blev det nationale integrationsbarometer oprettet til at foretage benchmarking på ni mål for integrationen:

1. Arbejde
2. Uddannelse
3. Dansk kundskaber,
4. Medborgerskab
5. Ligebehandling
6. Selvbestemmelse
7. Forsørgelse
8. Udsatte boligområder
9. Kriminalitet

Alle ni målsætninger på nær sprogkunderskaber og boligområder, er særligt rettet mod ikke-vestlige indvandrere (integrationsbarometer.dk 2011b). Medborgerskabet er iflg. det nationale integrationsbarometers liste af måleenheder, det fjerde vigtigste mål for integrationen lige nu. Dermed er medborgerskabet vigtigere end ligebehandling, selvbestemmelse, forsørgelse og vigtigere end kriminalitet. Selvom fx kriminalitetsindekset ofte fremhæves som det punkt, hvor indvandrene *forskellighed* og statistiske overrepræsentation er problematisk (integrationsbarometer.dk 2011c). Kriminalitetsproblemet er interessant ift. medborgerskabsbegrebet, fordi de to ofte optræder ifm. hinanden. Denne forbindelse, samt forbindelsen til den særlig målgruppe af børn og unge med indvandrerbaggrund, etableres f.eks. i interviewet ”Hvis vi ikke gør noget, bliver det værre” med daværende social- og integrationsminister Karen Hækkerup fra foråret 2013:

”Nu har vi i 30 år talt om at stoppe kæden med de små brødre, uden at det er sket [...] Vi må gøre op med holdningen om, at det er synd for børnene og forældrene, for det kommer de ingen vegne af. En lille dreng, der råber luder efter sin nabo eller sparker til ting og sager, indtil de går i stykker, er ikke et offer. Vi er nødt til at kalde på forældrenes ansvar [...] (Hækkerup) mener, at der er behov for at komme med en opsang til de forældre, der har sat sig bag nedrullede gardiner, tændt for parabolen, og som tror, at de kan få lov til at opdrage deres børn, som om de ikke er flyttet til et nyt land. For hvis de gør det, så er der en stor risiko for, at deres børn ender i arbejdsløshed eller kriminalitet” (Bonde & Haslund 26.05.13).

I artiklen præsenteres en bestemt kontinuitet af forhold: hvor 1) manglende forældreansvar, samt 2) kæden af små brødre, forøger 3) risikoen for arbejdsløshed og kriminalitet. Denne sammenhæng er interessant fordi indvandreren, der som befolkningsgruppe kædes sammen med kriminalitet og manglende ansvar (forældreansvar), menes at kunne ”behandles” med medborgerskabsundervisning. Medborgerskabet i sig selv italesættes som en opfattelse af den ideelle samfundsborger, der er aktiv både på arbejdsmarkedet og politisk (nationalt og lokalt). Desuden er medborgeren samfundsinteresseret og socialt og personligt ansvarlig, fx som medlem af en frivillig forening: Medborgeren både kender og stoler på sin nabo (MiD 2011). Det forhold at medborgerskabet består af og danner interesse for noget så banalt som medlemskab af en frivillig forening, undrer mig. Hvornår bliver et, tilsyneladende løst og idealiseret begreb, konkret og potent som styringsværktøj? Hvilke forhåbninger der stilles til medborgerskabet som ledelsesrationale for integrationsindsatsens arbejde og hvilke forhåbninger der stilles til medborgerskabsindsatsens indflydelse på samfundsfællesskabet? For at besvare denne undren undersøges i dette speciale specifikt, hvilke ledelsesteknikker medborgerskabet anvender samt, hvordan der i integrationsdiskursen opstilles fare-tilskrivelser som integrationssystemet igennem medborgerskabet får øje på og derefter må reagere på.

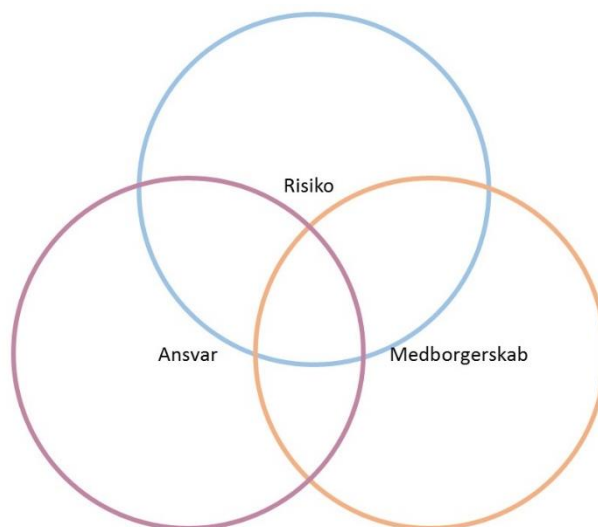
Der findes i integrationsdiskursen tre fare-tilskrivelser, som bruges om ikke-vestlige indvandrere: a) Faren for at den ikke-inkluderede indvandrer er til fare for samfundets sammenhængskraft, b) Faren for at den ikke-inkluderede indvandrer bliver kriminel og er til fare for både individer og kollektiver i samfundet, og c) Faren for, at den ikke-inkluderede indvandrer bliver radikaliseret og er til fare for den nationale sikkerhed.

Kæden med de små brødre i ovennævnte citatet (Bonde & Haslund 26.05.13), dækker over en bestemt opfattelse af, at efterkommerne bliver kriminelle. Integrationsindsatsen har fokus på at hindre en tidlig social kriminalisering, der finder sted i lokalmiljøet og kan forhindres af solide familieforhold. I *MiD*, kapitlet 'Initiativer til at styrke borgernes sociale tillid og netværk i udsatte boligområder' bliver lillebror-kæden nævnt ifm. en helhedsorienteret gadeplansstrategi, der består af kriminalitetsbekæmpende aktiviteter, som modarbejder "at lillebrødre følger i deres kriminelle storebrødres fodspor" (*MiD* 2011: 163). Her antydes en interessant forbindelse mellem kriminalitetsforebyggelse, forældreansvar og medborgerskab, og det er netop denne forbindelse som er hovedgenstand for undersøgelserne i dette speciale.

Risikoen for kriminalisering og radikalisering sættes af social og integrationsministeren direkte ifm. forældreansvaret (Bonde & Haslund 26.05.13), men bliver andre steder omtalt som et indvandrersproblem. Efterkommere er iflg. Dansk statistik overrepræsenterede med 125% i kriminalitetsstatistikkerne (Nyt fra Danmarks statistik 2010:1). Unge indvandrere er i fare for kriminalisering og i 00'erne dukkede begrebet *home-grown terror* op, efter de islamistiske terrorangreb på Danmarks allierede². Som følge heraf bliver en anti-radikalisering-policy implementeret. I dansk policy er det islamisk radikalisering, der primært bekæmpes.

Interviewet i Berlingske (Bonde & Haslund 26.05.13) bliver bragt ifm. ministerens annonceringen af en pakke med 6 nye initiativer på integrationsområdet. Det såkaldte forældreplæg er et af tiltagene, som skal adressere problemet med indvandrerforældrenes passive opdragelsesstil. Forældreplægget er en mekanisme, hvorved forældrene pålægges en handling, f.eks. at sørge for at deres børn møder op i skole. Såfremt kommunen vurderer at forældrene ikke lever op til denne 'aftale' kan de straffes med en økonomisk sanktion, således at kommunen fx kan tilbageholde familiens børneydelse. Forældreplægget (L108) blev implementeret i 2006. I betænkningerne til loven og integrationspolitikken *En ny chance til alle* (2005) bliver det klart, at politikken er særligt rettet mod ikke-vestlige indvandrere med kriminelle børn eller børn der ikke kommer regelmæssigt i skole (Egelund 2006).

Det er dette særlige spændingsfelt mellem de nye integrationsidealer om aktivt medborgerskab og de forbindelser der dannes til forældreansvar samt til risikoanskuelser vedrørende kriminalitet og radikalisering, der undersøges i dette speciale. I min analyse af nutidens integrationsbestræbelser fremtræder forskellige mønstre, udgjort af forbindelser. Det er mønstre, der består af udsagn, der gentages, reproduceres og artikuleres ift. hinanden. Nogle af disse forbindelser danner midlertidige strukturelle forbindelser. I dette speciale undersøges sammenkædede italesættelser af forældreroller, barndom og medborgerskab i integrationsdebatten.

1: Specialets temaer og spændingsfelt

Teoretisk antager specialet en kritisk diskursanalytisk vinkel på integrationsdebatten, med inspirationer fra både Norman Fairclough og Michel Foucault. For at få svar på sammenhængsspørgsmål mellem en transformation i sprogbrug i policy og et skift i fokus for den praktiske virkelighed, inddrages magtanalytiske elementer fra Foucaults senere arbejde, særligt fra *gouvernementalitet*-litteraturen.

Overordnet problemformulering:

- I. Hvordan dukker medborgerskab og forældreansvar op på som idealer for integrationen, og hvorledes danner disse to idealer en særlig relation til hinanden i integrationspraksis?
- II. Hvordan dukker medborgerskab og forældresvar op som specifikke ledelsesformer på integrationsområdet i Danmark?
- III. Hvilke forhåbninger synes at blive dannet til medborgerskabets indflydelse på samfundets sammenhængskraft?

Problemformuleringen søges besvaret igennem en række undersøgelsesspørgsmål:

- Hvordan er medborgerskab som begreb blevet et centralt rationale for det nationale integrationspraksisregime efter 2001?
- Hvad indeholder skiftet fra *integration* til *medborgerskab* lingvistisk og i praksis?
- Hvad indeholder medborgerskabsbegrebet og hvilken forventninger stiller denne tilgang til indvandreren som subjekt?
- Hvordan forsøges medborgerskabet konkretiseret i vidensformer og politikker af integrationssystemet?
- Hvordan forsøges medborgerskabet anvendt i praksis til at lede indvandreernes medborgerskab?
- Hvilke forhåbninger kunne opstilles til medborgerskabet som en sikkerhedsskabende mekanisme?

II. Specialedesign

Specialet er bygget op med en udvidet indledning, der indeholder specialets overordnede problemformulering og definerer specialets kontekst i form af en samfundsanalyse. Her fremsættes desuden eksisterende bidrag fra den akademiske verden i form af et overblik over medborgerskabet som begreb samt det nordiske pædagogiske traditionelle syn på børneopdragelse. I afsnittet Analysestrategi præsenteres specialets videnskabelige blik, samt udvalgte begreber fra Fairclough og Foucaults forfatterskaber.

Analysens første halvdel (analysekapitel 1 og 2) besvarer problemformuleringsspørgsmål I: Hvordan dukker medborgerskab og forældreansvar op som idealer for integrationen i relation til hinanden? I analysekapitel 1 behandles medborgerskabets og forældreansvarets fremkomstbetingelser i integrationsdiskursen. Dette gøres igennem en diskursanalyse, der er inspireret af Faircloughs tredimensionelle model. Dernæst analyseres indholdet af begrebet medborgerskab, som det dukker op for integrationsdiskursen i analysekapitel 2.

Analysens anden halvdel (analysekapitel 3 og 4) besvarer problemformuleringsspørgsmål II: Hvordan dukker medborgerskab og forældresvar op, som specifikke ledelsesformer på integrationsområdet Danmark? Med udgangspunkt i to cases med forskellige tilgange til medborgerskabsdannelse undersøges de ledelsesteknikker, som er forbundet med medborgerskab som integration. I denne analyse dukker medborgerskab op på forskellige måder i de to cases (analysekapitel 3 og 4) og de afdækkede aspekter fra disse kapitler giver anledning til diskussion af problemformuleringens tredje spørgsmål.

Diskussionen forsøger at besvare problemformuleringsspørgsmål III: Hvilke forhåbninger synes at blive dannet til medborgerskabets indflydelse på samfundets sammenhængskraft? Dette tredje spørgsmål forsøges afklaret ved at lade to foregående analyser give inspiration til overvejelserne af medborgerskabets sikkerhedsskabende karakter og strategiske mål. Analysen af dette spørgsmål antager form af en praksisanalyse med inspiration fra Gudmand-Høyers arbejde af sikkerhedsskabende mekanismer i psykiatrien.

Afslutningsvis besvares problemformuleringens tre spørgsmål i konklusionen. Endeligt giver specialets perspektivering forslag til yderligere research inden for emnet.

(I) Hvordan dukker medborgerskab og forældreansvar op på en særlig måde som idealer for integration, og hvordan danner disse to idealer en særlig relation til hinanden i integrationspraksis?

Kapitel 1:

Metode: Genealogisk inspireret kritisk diskursanalyse af integrations- og udlændingefsnit i regeringsgrundlag 1993 til 2011. Udvalgte integrationspolitikker og artikler fra dagsbladene i perioden inddrages.

Denne analyse forsøger at vise fremkomstbetingelser for medborgerskabsidealet i integration.

Kapitel 2:

Metode: Kritisk Diskursanalyse af nutidsitalesættelser af medborgerskab. Analysen undersøger brug af medborgerskab i integrationspolitik fx rapporten Medborgerskab i Danmark 2011, og i Ishøjs medborgerskabspolitik.

Denne analyse afdækker den kontekstspecifikke betydning af medborgerskabet som dukker op i integrationssystemet.

(II) Hvordan dukker medborgerskab og forældreansvar op som specifikke ledelsesformer på integrationsområdet i Danmark?

Kapitel 3:

Demokrati fordi,
Metode: Analyse af medborgerskabsundervisning, teknikker og praksis
Empiri: Undervisningsmaterialet Demokrati Fordi til udskolingen 3 udvalgte øvelser fra denne pakke deriblandt filmen X-købingskole

Kapitel 4:

Forældreplæg og Forældreprogrammer
Metode: Magtanalyse af en disciplinær sanktion. Empiri: Lovtekster og kommunale guides til brug af forældreplæg, evalueringer af forældreplægsordningen, beskrivelse af forældreprogrammer.

Diskussion: (III) Hvilke forhåbninger synes at blive dannet til medborgerskabets indflydelse på samfundets sammenhængskraft?

2: Specialedesign

III. Review

I dette kapitel undersøges eksisterende research inden for emnerne medborgerskab og forældreroller i integrationsdebatten. Afsnittet danner det kontekstuelle bagtæppe for undersøgelsen af medborgerskab og forældreroller i integrationen, der analyseres i analysekapitel 1 og 2.

a. Integrationsområdet, et overblik

Iflg. Danmarks Statistik var næsten 10,1 procent af befolkningen i Danmark indvandrere eller efterkommere i 2011. Tallet forventes at stige til 15,3% inden 2050 (*Fakta om integration* 2011). Antallet af flygtninge og indvandrere i Danmark har og er stadig et tilbagevendende punkt for diskussion i den offentlige debat³. Der er foretaget mange stramninger ift. antallet af tilkommende udlændinge og stramninger på statsborgerskabsområdet har forsøgt at begrænset tilgangen af nye statsborgere over de sidste godt 20 år. Dog er antallet af permanente opholdstilladelser steget fra 36.354 i 2001 til 57.787 i 2011. Størstedelen af de permanente opholdstilladelser er givet til indvandrere fra Polen, USA, Rumænien, Tyskland og Kina, som primært kom for at studere og arbejde. Ift. asylansøgere kommer størstedelen fra Afghanistan, Iran, Syrien, Rusland og Serbien (*Integration in Denmark* 2013). Udlændingepolitikken er omdrejningspunktet for vedvarende diskussion både blandt policymakere, meningsdannere, den generelle befolkning og akademikere. Indvandring og udlændingeområdet har vist sig som yderst politiske og omstridte emner i Danmark, og har været det siden de allerførste indvandrere i moderne tid ankom. Danmark var således det første land, der vedtog en integrationspolitik der specifikt skulle adressere det forhold, at landets sammenhængskraft var under pres fra globaliseringen og en manglende integrering af migrantbefolkningen (*Integration in Denmark* 2013: 3). For dette speciale er det særlig interessant, hvordan indvandrerne italesættes og hvordan de opfattes som *anderledes*, og hvordan opfattelsen af dette “*anderledes*” ændrer sig over tid. Ligeledes ændres, hvordan integrationen, forstået som behandlingen af “*det anderledes*”, er blevet problematiseret og undersøgt af integrationsregimet, over tid i Danmark.

b. Medborgerskab som generelt begreb

I dette afsnit gives et generelt såvel som historisk overblik over medborgerskabet. Således opridses den begrebslige kontekst for den særlige version af medborgerskab, der er opstået i integrationssystemet og som jeg vil klarlægge med analysen. Historisk griber medborgerskabet sin filosofiske vinkel helt tilbage i den 2000 år gamle græsk-romerske ide om byen som et politisk fællesskab og det at være borger med rettigheder og pligter som fx politisk deltagelse (Korsgaard 2007). I moderne tid aktualiseres medborgerskabet gennem et efterkrigsfokus på menneskerettigheder og demokratiseringsbevægelser. T.H. Marshall er en central bidragsyder til de moderne opfattelser af medborgerskabet, der stammer fra hans artikel fra 1950: *Citizenship and Social Class* (1992). Marshall står bag en tredeling af statsborgerlige rettigheder i civile, politiske og sociale rettigheder.

Juridisk er medborgerskabet forskelligt fra statsborgerskabet, idet at medborgerskabet ikke har de samme juridiske implikationer som statsborgerskabet (Korsgaard 2007). Medborgerskabet i integrationen handler primært om status og identitet, hvor individet både er og accepteres som et medlem af fælleskabet. Medborgerskabsbegrebet repræsenterer et identitetsforhold via individets identitets- og tilhørsforhold til nationalstaten og det civile samfund (Korsgaard 2007). Medborgerskabet er tæt knyttet til demokratiet som styreform, hvor dialog og kompromiser søges for alles bedste.). I dette speciale udfordres denne og ovenstående betydninger af medborgerskab, når begrebet gennem en placering i integrationssystemet blander sig med andre teknologier og rationaler og derigennem begynder at betyde andet end dialog og fredelig kamp i en offentlig arena. Medborgerskabet er situeret i demokratiet, som en transaktionel realitet (Foucault 2009). Medborgerskabet kan altså ligesom civilsamfundet, påtage sig opgaver eller ansvar. Samtidigt har medborgerskabet aktørstatus og kan handle på uforudsete eller utiltænkte måder. Medborgerskabet består af frie individer, der handler individuelt og derfor komplekst. Medborgerskabet stilles ifm. demokratiet gennem sin ansvarsdimension. For at fungere har demokratiet brug for frie, ansvarlige, handlende demokrater, og derfor må medborgerskabet påkaldes når *problemet for integration* udspiller sig inden for disse rammer.

c. Medborgerskab som integrationsbegreb

I slutningen af 00'erne dukker medborgerskab op som et alternativ til integrationsprocessen, der betragtes som fejlslagen. 'The failure of integration' bebrejder samtidig multikulturalistiske integrationsforsøg og krav om assimilation samt processer af eksklusion (Goodman 2010, Joppke 2007a&b). I Europa har medborgerskabet udviklet sig til et integrationsbegreb og en integrationspraksis på forskelligartede måder⁴. Danmark har med sin form, på mange måder ladet sig inspirere af den Hollandske integrationsmodel (Mouritsen 2012). I den Hollandske model har *citizenship* (fællesbetegnelse for statsborgerskab og medborgerskab) udviklet sig som et biopolitisk instrument, der fungerer igennem social lukning af nationalstaten og samfundet (Houdt 2008). Dette kalder Houdt overordnet for *biopolitisk deltagelse*; en politisk sammensmeltning af det formelle statsborgerskab og det *uformelle* medborgerskab. Deltagelsesaspektet af medborgerskabet bringer en ny forskel på banen: aktiv/passiv-skellet der i medborgerskabet som integrationsbegreb synliggør de passive medborgere, og sætter systemet i stand til at kunne handle på dem.

"Citizenship in this way is functioning as social closure of society [...] 'society' is defining itself as a moral space and its norms become articulated, for example: in this moral space Dutch is the common language [...] if you are not speaking Dutch you do not belong to the moral space because you are not participating and therefore you are not a real citizen" (Houdt 2008: 6).

Således repræsenterer medborgerskabet en måde at gøre forskel, der tegner samfundets ydre grænse. Gennem den fælles betegnelse *citizenship*, danner medborgerskabet og statsborgerskabet en grænse for juridisk og moralsk medlemskab. I forskellige programmer for integration italesættes indvandrere ofte som personer, der

som udgangspunkt står uden for medborgerskabet. Medborgerskabet repræsenterer en naturaliseringsproces, der kan bidrage til at udglatte kulturelle problemer (Mouritsen 2012⁵).

Medborgeren repræsenterer en subjektposition og derigennem en bestemt værdi i samfundet, men begrebet medborger peger i integrationssøjemed på en dannelsesproces. Indvandrere og deres efterkommere forventes at skabe sig selv som medborgere i Danmark. Denne naturaliserede dannelsesproces foregår på flere niveauer i samfundet, fx har folkeskolen et særligt ansvar for at børn rustes til en fremtid som medborgere. Medborgerskabet i integrationsindsatsen danner ramme for forbindelser mellem børn og medborgerskab og bestemte italesættelser af ansvar, både samfundets ansvar for børnene, forældrenes ansvar for børnene, samt et særligt forældreansvar i forholdet til medborgerskab og samfundet. Disse diskursive forbindelser mellem medborgerskab, forældreansvar og børneopdragelse undersøges i specialets analyse.

d. Den gode barndom

I dette afsnit opridses konteksten for de særlige betragtninger af barndommen som dukker op i integrationsindsatsen. Undersøgelserne i dette speciale er centreret omkring den moralske side af børnekulturen, der søger at danne fremtidens statsborgere ud fra betragtninger om *den gode barndom*, der kan lede til *den gode medborger*. Børn har en særlig retslig og social status i vestlige samfund, barnets rettigheder og beskyttelse sikres ved lov. I dette kapitel opridser jeg forståelsen af barnet som et særligt subjekt, der i samfundet behandles på en særlig måde. Ideen om en særlig børnekultur, altså en specifik kulturelt bestemt sandhed om børns opdragelse og institutionsliv, stammer fra udviklingen af *barndommen i moderne forstand* som et særligt begreb. Barndommen i moderne forstand, er ikke naturgiven med derimod en kulturel og social konstruktion der opstod i 16-1700-tallet, men har opnået en vis tyngde i samfundet på grund af sin brede kulturelle accept. I Danmark og i Norden generelt, er der en særlig forståelse af barnet i samfundet. Barnet har rettigheder, beskrevet i fx FN's børnekonvention og i dansk lovgivning. Det forventes at barnetiden, er præget af en frihed til at være barn og samtidig en frihed til at være et individ under de samme forhold, som senere hen skal gøre sig gældende for den voksne. Helt centralt er barnets ret til medbestemmelse, et element som påvirker både pædagogikken og undervisningen i Danmark (Wagner 2004, Einarsdottir & Wagner 2006). Det danske samfund har en stærk tradition for at tilskrive en del af opdragelsesrollen til det børnekulturelle system, der består af en række aktører i skoler og institutioner såsom lærere, pædagoger, psykologer, skole- og børnebibliotekarere samt børnekulturskonsulenter. Disse aktører kvalitetsbedømmer, efterlever og videreformidler børnekulturens rationaler (Junker & BIN Norden 2013).

”Moderne tanker om pædagogik og barndom er et resultat af hele det store projekt omkring opdragelse og institutionalisering, som borgerskabet konstruerede for at sikre, at børn vokser op til brugbare og ordentlige voksne” (ibid.: 33).

Barndomssociologien har siden 1980 forsøgt at erstatte læsninger af det inkompetente (hjælpeløse og umyndige) barn med en pædagogisk forståelse af det kompetente barn, der er i stand til at forstå verden og træffe beslutninger om sit eget liv (Ibid.: 32). Barnet er dermed at betragte som en demokratisk aktør i det nordiske barnesyn. "According to the Nordic view, childhood is not a time where children prepare to participate in democratic society. Rather childhood is a time where they should experience democracy directly" (Wagner 2004: 58). Dermed er børn og unge at betragte som ligeværdige, eller næsten ligeværdige, med voksne medborgere. Dette på trods af at barnet i, fx retsmæssig og stemmemæssig sammenhæng, ikke er i stand til at interagere med demokratiet. Dermed bliver medborgerskabet et redskab der kan ansvarliggøre det umyndige barn, dette er et spændende krydsfelt for analysen. I dette afsnit blev specialets akademiske placering forsøgt forklaret og de overordnede begreber som specialets analyse skriver sig ind, er blevet berørt. På baggrund af denne orientering er specialets analytiske blik centreret omkring det særlige rum for handling, der opstår når integrationspolitik støder sammen med barnets interesser.

IV. Valg af empiri

Meget af specialets research-proces er foretaget ved bredt at afsøge mønstre i integrationspolitikken, akademiske tidsskrifter, politik i praksis, debatter via artikler, radio, tv-indslag, interviews, læserbreve, debatindlæg og ledere⁶. Derudover har jeg læst regeringens, ministeriernes og udvalgte kommuners integrationspolitikker, lovttekster og beskrivelser af praksis og programmer. Desuden har jeg deltaget i konferencen *I-dage*⁷, som hvert år besøges af både praktikere og teoretikere fra integrationsområdet. Overordnet har jeg benyttet en induktiv læsning af integrationsområdets vidensformer og praksisformer. Dette speciale interesserer sig for de diskursive forbindelser mellem medborgerskab, ansvar, opdragelse og kriminalitet.

a. Regeringsgrundlag 1993-2011

I min undersøgelse af fremkomstbetingelserne for det særlige medborgerskabsfokus i integrationsdebatten har jeg valgt at lade regeringernes fælles policy-aftaler repræsentere den udvikling, der overordnet har fundet sted på integrationsområdet i Danmark siden 1993. Regeringsgrundlagene har som genre den fordel, at de finder sted på samme samfundsniveau og derfor er relativt nemme at sammenholde for at tydeliggøre forandringer i den diskursive italesættelse af integration. Regeringsgrundlag er en særlig genre for analyse, fordi de på den ene side er ordnende for regeringens fælles arbejde, og på den anden side ikke er juridisk bindende. Således har et skriftligt og underskrevet regeringsgrundlag kun en ledende magt så længe regeringens partier fastholder dem for sig selv og hinanden. I kontrast til det overordnede komplekse billede af integrationspolitikens udvikling, står regeringsgrundlagene som kondenserede arkiver for deres tids udfordringer og løsninger på integrationsområdet. Dét, at udgive et offentligt regeringsgrundlag, er en tradition der startede i 1993. Regeringsgrundlaget (Regeringen 1993) var i første omgang tænkt som et sæt spilleregler for samarbejdet

mellem de fire partier i firkløverregeringen. Regeringsgrundlaget var desuden tænkt som en kontraktliggørelse af den politiske fælleslinje. Et regeringsgrundlag er hverken juridisk eller parlamentarisk bindende, men bruges som et internt styringsredskab for regeringens partier⁸.

b. Italesættelser af medborgerskab som integrationsbegreb

I kapitel 2 analyseres det særlige medborgerskab, der skabes i integrationspraksis og –politik. Kapitlet behandler udvalgte italesættelser af medborgerskabet; Rapporten *Medborgerskab i Danmark* (2011), Ishøj Kommunes Medborgerpolitik (2012). Rapporten *MiD* (2011) står som et monument i transformationen, der sker mellem 2000 og 2011. Fra en integrationsdebat der førhen primært var interesseret i indvandrerens evne til at forsørge sig selv (arbejdsmarkedsintegration), til en integrationsdebat, der henimod 2011 og herefter, tilsyneladende er blevet mere fokuseret på at kultivere naturaliseringen af den sociale integration, ved at styrke indvandrerens viden om demokratiet og tilhørsforhold til Danmark. Rapportens fremkomstbetingelser undersøges med særlig interesse for, hvorledes det kan være at integrationsregimet er særligt interesseret i indvandrerens tilslutning til medborgerskabet. Samtidigt undersøges hvilke forhåbninger, der kan dannes til et forhøjet medborgerskabsniveau blandt indvandrere. I nutidsanalysen af medborgerskabsidealets indhold inddrages eksempler fra bl.a. Ishøj kommunes medborgerpolitik fra 2012 samt Københavns inklusionspolitik (2011). Disse lokale sociale integrationspolitikker er interessante, fordi de giver et indblik i hvordan medborgeridealet italesættes, defineres og udspilles på et lokalt niveau.

c. Demokrati fordi - et undervisningsforløb

Undervisningsmaterialet og kampagnen *Demokrati fordi* (2010, herefter *Df.*) er udarbejdet i samarbejde mellem Institut for Menneskerettigheder og Ungdomsbyen på vegne af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. *Df.* blev lanceret som en national undervisningskampagne for danske skoler og ungdomsuddannelser. Kampagnen havde til formål at opfordre danske elever til “at spekulere og reflektere over, hvad det egentlig vil sige for dem at være medborger i et demokratisk og inkluderende fællesskab”. *Df.* er interessant for dette speciale, fordi den er et forsøg på at konkretisere og definere idealerne i medborgerskabet. Samtidig er undervisningsmaterialet et forsøg på en virkeliggørelse af integrationsidealene. Materialet er ligeledes interessant fordi det anbefales gennem Social-, børne- og integrationsministeriets hjemmeside i forlængelse af medborgerskabsrapporten fra 2011 og dennes resultater⁹ I kapitel 4 undersøges undervisningsmaterialet *Df.* som et monument i den nyere tids forestillinger om medborgerskabet.

d. Forældreplæg og forældreprogrammer

Forældreplægget er en økonomisk straf som kan implementeres ved uønsket adfærd blandt børn og unge. Forældreprogrammer er et tilbud til ”de forældre, der har svært ved at lære børnene de nødvendige sociale

spilleregler, som der er brug for i dagplejen, i børnehaven, i skolen og i fritiden” (Social Service 2006). Brugen af forældreplægget og forældreprogrammerne blev vedtaget i 2006 og plægget blev i 2009 ændret til en ”skalbestemmelse”¹⁰. I 2013 blev der lanceret en task-force til sikring af kommunernes brug af forældreplægget gennem den såkaldte *Ghettopakke*. I kapitel 4 diskuteres forældreplægget og forældreprogrammet, ift. brug af disse mekanismer Rambølls to evalueringer af plægget inddrages og fremkomsten af forældreansvaret som en del af integrationsdebatten analyseres. Forældreplægget analyseres desuden som ledelsesform. Empirisk trækker dette kapitel på L108, dens betænkninger, anbefalinger til kommunernes brug af forældreplægget (Ankestyrelsen 2011), analyse af brugen af forældreplæg og forældreansvarsloven (Egelund 2009) og evalueringer af kommunernes brug af forældreplægget (Rambøll 2007 & 2011).

V. Analysestrategi

I dette kapitel præsenteres *specialets blik*; den analysestrategiske ramme for analysen, der favner både teori, videnskabsteori og metode. Kapitlet søger at give læseren en forståelse af, specialets ontologiske og videnskabsteoretiske ståsted, samt hvordan empiriindsamlingen og datasorteringen og -behandlingen er foretaget.

a. Introduktion til begrebet analysestrategi

Analysestrategi er en fællesbetegnelse for dét at skabe et bestemt videnskabeligt blik for selve undersøgelsesgenstanden samt genstandens omverden. Analysestrategien angår formningen og konditioneringen af det blik, i hvilket det sociale tilbliven bliver synligt som videnskabelig genstand (Esmark et al. 2005:10). Diskursive analysestrategier beskrives af Andersen (1999a) som en måde at fremlægge institutioner eller organisationers observationer som genstand for analysens observationer (anden ordens iagttagelse), i dette tilfælde er genstanden den moderne integrationsledelses og integrationssystemets observationer af integration. Jeg bruger ordet integrationssystem for at forklare, at analysen konstruerer Danmarks integrationsbestrebelse, integrationsviden og integrationsintervention samt politik, som et samlet genstandsfelt. Integrationssystemets egne rationaler; om hvad medborgerskab som integration betyder og hvilke problemer, der står i vejen for denne, og hvordan disse problemer kan adresseres, udgør specialets genstandsfelt. Til undersøgelsen af medborgerskabsledelse på integrationsområdet benytter jeg to forskellige analysetilgange: først spørges til, hvordan medborgerskabet blev aktuelt for integrationen, og dernæst til hvordan medborgerskabet forsøges gjort til ledelsespraksis. Det betyder at først undersøges medborgerskabet diskursivt, hvor analysen trækker på begrebsverden hentet hos Foucault og Fairclough for dernæst at undersøge integrationspraksis som ledelse, ved brug af gouvernementalitetens litteraturen. At konstruere integrationsindsatsen i Danmark som en diskursformation, er i sig selv et blik, der anlægges på genstandsfeltet. Når jeg således siger jeg undersøger diskursen, har jeg antaget at diskursen findes, at den kan undersøges og kortlægges, dog er jeg samtidig bevidst om at diskursformationen er en konstruktion af min egen undersøgelse.

Videnskabsteoretisk kan Foucault overordnet kategoriseres sammen med strukturalisterne og post-strukturalisterne. Det skal her bemærkes, at det er svært at være meget andet end post-strukturalist i socialvidenskaben i dag, da vi i dag opfatter det sociale, som en *suppe* af forbindelser i konstant forandring, der kan undersøges i deres øjeblikkelige opståen. Strukturalismens tanke om den underliggende struktur, der dikterer bestemt adfærd er blevet forkastet i bred forstand. Poststrukturalismen har sejret og forkaster i modsætning til strukturalismen tanken om det taksonomiske strukturbegreb; den hierarkiske ide om en usynlig underlæggende struktur, som det fremtrædende hviler på og er bundet til (Andersen 1999). Foucaults læsning af diskurser kigger efter brud i diskursen, dér hvor regulariteten i mening bryder sammen eller forandres. I modsætning til strukturalisterne læser Foucault dog ikke diskursen symptomalt for at lære noget om den underlæggende struktur. Foucault forkaster denne tanke om niveauer i diskursen; der er kun fænomenernes niveau og kun fænomenerne som de dukker op. Andersen (1999) finder på at kalde Foucault for en subjektløs fænomenolog, hvilket skal betegne det forhold, at alle spekulationerne om hvad det handlende subjekt har af underliggende eller bagvedliggende intentioner er helt fjernet fra Foucaults diskursanalyse. Foucaults metode kan ikke forklare det usagte og usete men kun fænomenerne som det opstår “Hvert diskursivt moment må tværtimod betragtes i sin positive pludselighed [...] Diskursen må ikke forvises til en oprindelsens fjerne nærvær, men behandles i sit eget spillende nærvær” (Andersen 1999: 43, jf. Foucault: 1970, 155).

b. Diskursanalyse

En diskurs betragtes som en regularitet af udsagn (Andersen 1999). For min undersøgelse har jeg afgrænset de relevante udsagn til udsagn, der enten kan sige noget om det samme emne eller element i diskursen, eller dannes på samme forudsætning (hjemmel), eller som på anden vis besvarer eller spørger til hinanden. Selvom Foucault læser efter sammenbrud i diskursen, så er læsningen af sammenbrud løsrevet fra forestillingen om en underliggende struktur, man så at sige kan afdække igennem analysen. For Foucault kan der kun analyseres på fænomenernes niveau. Der findes kun fremtrædelsen, som den træder frem. Udsagnene som de dukker op.

“Udsagn er diskursens atom, dens mindste enhed. Diskursen er det endeligt faktisk afgrænsede korpus af udsagn, som er formuleret. Det er diskursanalytikerens arkiv. Diskursformation er et spredningssystem for udsagn” (Andersen 1999: 41).

I læsningen af diskursen, som ser efter brud og transformationer, deles diskursen op i to akser: en synkron (samtidig) og en diakron (historisk). De to begreber er til låns fra Koselleck og beskriver to akser af en diskursanalyse over tid (Andersen 1999). Langs med de to akser lægges arkæologiske snit, der orienteres i samtiden som et synkront snapshot, samt genealogiske snit, der over tid afslører en transformationshistorik. En genealogien kortlægger altså elementer fundet i den arkæologisk analyse og deres udviklinger og forbindelser over tid (Andersen 1999). Diskursanalysen spørger “Hvordan går det til, at netop dette og intet andet udsagn

fandt sted på dette sted” (Foucault: 1970, s. 156). For at iagttage hvordan medborgerskabet skal kunne lede integration i Danmark, samt hvornår og hvordan denne betragtning inden for integrationen opstod, henven-der jeg mig analytisk til begreber hentet fra Michel Foucault og Norman Faircloughs diskursanalytiske katalo-ger. Særligt benytter jeg diskursanalysen og magtanalysen fra Foucault. Fra Fairclough inddrager jeg elementer fra hans tredimensionelle diskursanalysemodel. Diskursanalysen er valgt til at undersøge det forhold, at de internaliserede følelser af tilhørsforhold og anerkendelse i indvandreren er blevet vigtige¹¹. Medborgerskabet skal dække over en hel del parametre som forsøges målt i rapporten *MiD* (2011). Medborgerskabet i integra-tionen er et politisk, kulturelt og socialt medborgerskab. Men hvordan kan det være at indvanderens integra-tionsniveau som før, primært forsøges målt via tilknytning til arbejdsmarkedet, selvforsørgelse og selvstændighed, nu også skal måles igennem det mere personlige tilhørsforhold til staten og nationen? For at undersøge, hvorfor det forholder sig sådan nu, er det vigtigt at forstå, hvordan det er blevet sådan. Når be-vægelsen fra én mentalitet i integrationspolitikken til en anden mentalitet analyseres, synes det svært at inklu-dere alle de steder, hvorfra der bliver ytret noget om integration. Integration er et bredt område, der spænder over økonomiske, sociale, dannelsesmæssige, kulturelle og ideologiske diskurser. Disse diskurser lever deres eget liv, men der sker ofte idemæssige spring fra én diskurs til en anden.

Foucaults diskursanalyse tilvejebringer en måde at betragte integrationens nutid løsrevet fra farvningen af en bestemt historikers (eller fleres) fortælling om feltet. Nutidsfortællingens elementer forsøges afdækket i deres afstamning, for vise deres genealogi, og dermed kunne se evt. uheldige bedrag fra det historiske ophav. Fou-cault betragter virkeligheden og tingenes forløb som et diskontinuert forløb, i modsætning til historikeren, som han kritiserer for at have til ærinde at omgå, reducere og udviske for et historisk forløb skal fremstå kontinuert. Derimod er det Foucaults ærinde at afdække og anskue komponenterne i deres diskontinuerte spredning og afsøge dem deres brudfænomener (Foucault:1970, s. 146). Foucault argumenterer at hans ana-lyse kan beskrive og behandle det diskontinuerte, og at dette er et nødvendigt fokuspunkt netop fordi virke-lighedens hændelser ikke er kontinuerte. Foucault foreslår genealogien som en analyse af *“et system af adskilte, hinanden overlejrede og samtidige komponenter”* (Foucault: 1970, s. 145). Komponenterne som Foucault interesserer sig for er begivenheder, institutioner, ideer eller praksis (Foucault: 1970 s. 147). Gennem observation af det diskontinuerte som diskontinuert, vil midlertidige og mere eller mindre ordnede systemer træde frem. Kom-ponenterne vil stå som punkter i et net af henvisninger og relationer. Dette net kalder Foucault *diskursfeltet*, og beskriver det som *“et udstrakt men definerbart felt: det består af samlingen af alle faktisk udsagn (talte eller skrevne) i deres historiske adspredthed og deres specifikke øjebliksværdi”* (Foucault: 1970, s. 155).

I. At afgrænse en diskursformation

En diskursformation er en strukturlignende ”konstrueret” samling af kommunikationselementer, udsagn, ord, handlinger og symboler, der tilfælles har et emne, en referenceramme eller en fælles præmis. Når jeg siger

”konstrueret”, er det fordi diskursformationen træder frem, ud af alle fremstillede udsagn, som en konsekvens af en bestemt iagttagelse. Det er en konstruktion, som er en naturlig konsekvens af at afsøge et bestemt emne med en ledeforskel, som deler udsagnene i regularitet og spredning (Andersen 1999b):

”Whenever one can describe, between a number of statements, such a system of dispersion, whenever, between objects, types of statements, concepts, or thematic choices, one can define a regularity, we will say, for the sake of convenience, that we are dealing with a discursive formation” (Andersen 1999: 41, jf. Foucault 1986: 38)

Når specialet, med dette blik, undersøger integrationsdiskursen, tegnes således en formation af integrationsudsagn og sandheder om integration, som befinder sig i et strukturlignende forhold. Denne struktur, dens elementer og elementernes indbyrdes forhold, vil konstant ændre sig over tid. I nutiden vil diskursens regularitet danne nogle bestemte forbindelser til andre elementer. Disse forbindelser danner en større diskursiv betinget forståelse af, hvad begreber som integration, medborgerskab og forældreroller indeholder, når de finder sted i denne specifikke sammenhæng. Dette forsøges afdækket i analysens kapitel 1 og 2. Analytisk kan det siges om tilgangen til diskursanalysen, at diskursen behandles som et sluttet hele, selvom det kan være umuligt at afdække hele diskursen. Dette skyldes bl.a. at nogle dele af diskursen finder sted uden at blive arkiveret på skrift eller andre steder hvor jeg ikke har adgang til denne, fx på strategimøder for policy-magere.

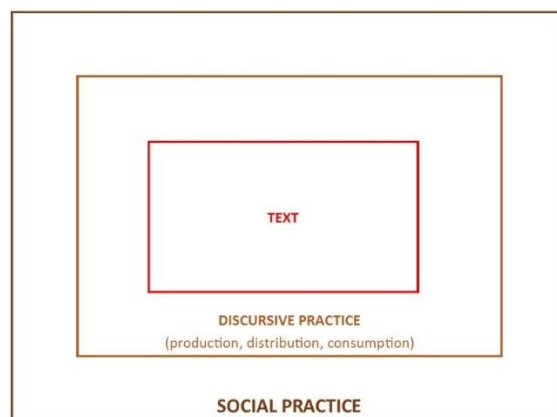
“Diskursen er [...] det altid endelige og faktisk afgrænsede korpus af netop dé sproglige sekvenser, som ér blevet formuleret. Selv om de er utallige og ved deres mængde umuliggør ethvert forsøg på fuldstændig registrering, lagring eller læsning, udgør de dog en sluttet helhed” (Foucault: 1970, s. 156).

Når diskursen undersøges kan det forekomme umuligt at sætte en tilfredsstillende grænse for indsamlingen og behandlingen af empiri. Jeg har dog afsøgt den samlede mængde udsagn om integration og medborgerskab således at der syntes at fremstå nogle samlingspunkter og forbindelser. Der synes at være forbindelser mellem integration, medborgerskab og måden hvorpå indvandrere og efterkommerforældre forventes at opdrage deres børn. Jeg fandt disse diskursive og praktiske forbindelser interessante og har derfor centreret mit speciale om at undersøge forbindelsernes opkomst og betydning.

II. Kritisk diskursanalyse

Den kritiske diskursanalyse er ikke en neutral analyse af tekster, men defineres som engageret i politisk forandring. Fairclough er inspireret af Foucaults diskursteoretiske arbejde og af Laclau og Mouffes tanker om diskurs som en arena for diskursive kampe. Den kritiske diskursanalyse med Fairclough opererer efter en model med tre dimensioner: teksten, den diskursive praksis og den sociale praksis.

3: Faircloughs tredimensionelle model (Fairclough 1992: 73)

Tekst-dimensionen er den kommunikative dimension (også kaldet den kommunikative begivenhed) som består af en kommunikativ handling i tale eller skrift. I undersøgelsen af denne dimension analyserer Fairclough vokabular, grammatik, kohæsion og tekststruktur. I tekstanalysen vil jeg primært beskæftige mig med tekstens kohæsion og tekststruktur. Diskursive praksis betegner den dimension i analysen, hvor mening løsrives fra sin egen tekstualitet og igennem optræden i en serie af tekster i fortid og fremtid, og indgår i et intertekstuelt forhold med andre tekster. En tekst skal ses som en forbindelse mellem fortiden og nutiden, da den omdanner gamle mønstre til nye (Fairclough 1992: 85) på en måde hvor "each utterance is a link in the chain of speech communication" (ibid.: 101-102).

I den diskursive praksisdimension, kan en tekst modtages og fortolkes på forskellige måder, afhængigt af den sociale kontekst (ibid.: 79). Receptionen af teksten afhænger også af hvilken diskursiv kontekst teksten er en del af. Hertil bruger Fairclough begreberne diskursorden til at dække over forskellige diskurstyper, for eksempel inden for en social institution eller et socialt domæne. Diskurstyper betegner både *diskurser* og *genrer* inden for diskurser. Hermed mener Fairclough at en genre er en særlig sprogbrug, der er knyttet til og virker konstituerende for en bestemt social praksis, for eksempel en interviewgenre, en nyhedsgenre eller som i specialet: regeringsgrundlagene (Jørgensen & Phillips 1999:80). I analysen af den diskursive praksis forbindes teksten med fortiden og nutiden, men teksten kan også transformere fortiden og gøre den relevant og levende for nutiden. Denne proces kaldes for intertekstualitet; teksten skaber forbindelser eller links til fortid og nutid, som går ud over grænserne for teksten selv (Fairclough 1992: 85). I sit arbejde skelner Fairclough mellem "manifest intertekstualitet", hvor der trækkes på andre specifikke tekster og "interdiskursivitet" eller "konstitutiv intertekstualitet", hvor man konstruerer tekster ud fra elementer i diskursordener (ibid.: 85). Overordnet betegner intertekstualiteten det forhold, der viser hvordan en tekst trækker på elementer og diskurser fra andre tekster. En tekst kan ses som en del af en *intertekstuel kæde*, dvs. en serie tekster, som bindes sammen i en kæde ved, at hver tekst inkluderer elementer fra andre tekster (Jørgensen & Phillips 1999: 84). Intertekstualitet

refererer også til historiens farvning af eller indvirkning på en tekst samt på tekstens indvirkning på historien, da en tekst altid trækker på tidligere tekster (ibid.: 85). Ved at trække på eksisterende diskurser på nye måder, kan der skabes social forandring. Dette er den kritiske diskursanalyses grundlæggende motiv. Mulighederne for forandring begrænses dog af magtrelationerne på det sociale niveau. I Faircloughs betragtninger om social forandring ser vi for alvor parallelterne til Laclau & Mouffe hvor virkelighedens sociale forandring, ses som noget, der skabes igennem diskursive kampe (se fx Laclau & Mouffe 2002). Demokratiet er arena hvori diskurser i samfundet konstant kæmper om hegemoni. Hvis og når det lykkes for en diskursiv mening at opnå hegemoni, har den magt (ibid.). Når teksten agerer sammen med andre tekster i den diskursive praksis, kan denne igennem sin intertekstuelle italesættelser og rekonfigureringer af mening deltage i den diskursive kamp. Kampen om mening er vigtig for meningens hegemoni og skaber forandringer i den sociale praksis. Således kan diskursordner forandres og påvirke både den interne diskurs i en institution såvel som samfundets diskursorden (Fairclough 1992: 97). I Faircloughs tredimensionelle model kan fx en konstitutiv mening således frit bevæge sig imellem tekst, diskursiv praksis og sociale praksis. Mening kan således gå på tværs af dimensionerne.

III. Medborgerskab som transaktionelt virkelighedselement

For at forstå på hvilket samfundsniveau specialets analyse befinder sig, introducerer jeg begrebet transaktionelt virkelighedselement for at pege på, at medborgerskabets realitet findes som andet og mere end en konstruktion eller en genstand for nationalstatens ledelse. Medborgeren kan betragtes som det frie og ansvarlige subjekt der befolker civilsamfundet. Civilsamfundet hænger sammen med *Homo Oeconomicus* på den måde, at civilsamfundet danner den konkrete helhed ”inden for hvilken det er nødvendigt at placere de ideale punkter, der udgøres af de økonomiske mennesker, hvis man vil forvalte dem på en passende måde” (Foucault 2009a: 334). Civilsamfundet er, iflg. Foucault, et regeringsteknologisk begreb, der gør det muligt for regeringen at udføre selvindskrænkelse, som hverken bryder økonomiens love eller retsprincipperne, og ”som ej heller imødekommer kravet om det gouvernementale niveaus overordnede omfang eller nødvendigheden af regeringens allestedsnærvær” (Ibid.: 334). Civilsamfundet repræsenterer en *realitet*, der gør sig gældende ved at kæmpe, stå imod, gøre oprør eller unddrage sig regeringen, staten, statsapparatet eller institutionen (Ibid.: 335). Men samtidig er civilsamfundet ikke en realitet, forstået på den måde at civilsamfundet ikke er et historisk naturligt faktum, og ikke altid har eksisteret. Samtidigt betyder dette ikke at civilsamfundet *ikke* har en bestemt form for realitet. Denne realitet beskriver Foucault (2009a) i sin forelæsning fra 4. april 1979 som et transaktionelt virkelighedselement. Civilsamfundet er en bestemt social konstruktion, som ikke altid har eksisteret, men som stadig er *noget*, netop fordi det *gør noget*. Foucault sammenligner i forelæsningen fra 79 civilsamfundets realitet (Ibid.) med fx galskabens eller seksualitetens realitet, og jeg vil her tilføje medborgerskabets realitet. Civilsamfundet *gør* noget og *er* noget, bl.a. fordi civilsamfundet, for regeringen, bliver et sted, hvor fælles og individuelle

ansvar kan tillægges og italesættes. Men medborgerskabet, som består af frie og ansvarlige individer kan ligesom civilsamfundet yde modstand, imod regeringens forsøg på ledelse og civilsamfundet kan virke ledende på regeringen. På den måde minder civilsamfundet om medborgerskabet som et ansvarliggjort fællesskab af frie individer, der handler i demokratiet. Således betragtes medborgerskab i dette speciale, igennem dette begreb om det transaktionelle virkelighedselement, og dermed behandles medborgerskabet som en realitet (omend transaktionel) i samfundet.

c. Gouvernamentalitetsanalyse

Foucault bruger gouvernamentalitets-begrebet i forelæsninger ”Security, territory, population” i 1977-78 til at favne betragtningerne der præsenteres i hans historiske analyse af moderne neoliberal styringskunsts opståen (Foucault 2009b). Gouvernamentalitet bruges bl.a. til at betegne den rationalitet, der eksisterer i den moderne magtudøvelse. Senere er begrebet blevet taget op af en del Foucault-inspirerede forskere (se fx Rose et al. 2006, Dean 2010, Mik-Meyer & Villadsen 2011, Fogh Jensen 2005). Det er primært disses fortolkninger af begrebet gouvernamentalitet jeg vil beskæftige mig med. Begrebet er flertydigt og har været genstand for mange, ikke nødvendigvis enige, teoretiske bidragsydere. Herunder beskrives den fortolkning af gouvernamentalitet som primært benyttes i dette speciale. Gouvernamentalitetsanalysen er en analyse og et blik, der sætter fokus på de praktiske teknologier og de diskurser, som den liberale styring benytter til at opdele, kategorisere og forme borgerne med (Mik Meyer & Villadsen 2011). Gouvernamentalitet er studiet af staten i form af sin teknologi og mentalitet, dvs. de vidensformer hvorfra den handler samt de instrumenter, institutioner og teknologier den handler med. Gouvernamentalitet er studiet af den moderne magt, der udøver sin magt ved at påvirke frie individer. Den moderne magt er produktiv, fx ved at fremelske ønskede kvaliteter i subjektet, og ved at forsøge at forbedre det som allerede er (Mik Meyer & Villadsen 2011).

I. Introduktion til et flertydigt begreb

Begrebet gouvernamentalitet kan tilnærmes fra tre forskellige perspektiver, som et analytisk perspektiv, en særligt politisk logik og en diagnostik af moderne magtformer.

(1) Fra det analytiske perspektiv kan gouvernamentalitet tilbyde en række guidelines til studier af moderne styringsformer. Hovedprincippet i dette perspektiv er at decentralisere studiet af magt, og lede analysen bort fra de institutioner, der ellers a priori tillægges magt. Det handler om at undgå en reduktion af styringen til formelle statsapparater og andre magtcentre i samfundet. Analysen er en måde at få øje på den praksis og logik der leder, frem for de aktører og institutioner, som i den gængse politologiske forstand tillægges magt. For at citere Foucaults berømte aforisme: ”I politisk teori mangler vi stadig at kappe hovedet af kongen” (Dean 2010: 64 jf. Foucault 1980:121). Foucault kapper hovedet af kongen, ved at definere ledelse og magt som noget der foregår fra alle niveauer i samfundet. Magten er ikke centraliseret i staten, den er fordelt i

netværk og foregår mellem både enkeltpersoner og institutioner. Magten kan ligeledes være en ide, der arrangerer verden på en bestemt måde. Der spørges her til, *hvordan* der ledes, fremfor *hvem*, eller *hvad* der leder (Villadsen 2011, Mik-Meyer & Villadsen 2011).

(2) Gouvernamentalitet-begrebet kan tilnærmes, som en særlig politisk logik, der består af tre del-elementer. Når der fokuseres på statens *raison d'état*, taler man om at staten eksisterer for at maksimere sit virke. Altså at styre - for at styre bedre, mere præcist og mere økonomisk. Sagt på en anden måde skal staten styre for at maksimere befolkningens volumen, produktivitet og helbred. Her kan fx biopolitik nævnes, som en styring, der styrer for at optimere disse mål. Biopolitikken styrer befolkningen som en samlet krop, og har bl.a. befolkningens sundhed, fødsler og død som genstand (Foucault 2009). Ledelse der angår statsborgerskab og det formelle medlemskab kan betegnes som en form for biopolitik, hvorimod gouvernamentalitet retter sig i mod det indre (individets eget-forhold) og det sociale medlemskab i samfundet. Den politiske logik *gouvernementalitet*, bygger på en forståelse af at befolkningen ligesom statsøkonomien har bedst af styring, der udøves fra *laissez-faire*-princippet. For meget styring vil gå ud over resultatet. Befolkningen skal ikke påføres regulering og kontrol i alle detaljer af livet, snarere kan og skal den regulere sig selv. Befolkningen er en masse af frie individer. Dette selvregulerende forhold betragtes som *samfundets naturlige tilstand*. Friheden til at styre sig selv er et grundlæggende forhold, der skal være tilstede for at en gouvernamental styring kan finde sted (Dean 2010, Villadsen 2011).

(3) Endeligt kan gouvernamentalitet betegnes som en slags diagnostik. Gouvernamentalitets-teorien om den moderne magt, udtrykt i stigende grad igennem og afhængig af individets selvteknologier, har med sin popularitet nået et niveau, hvor det er blevet almindeligt at bruge som en diagnostik at vores nutidige æra. Gouvernamentalitet som diagnostik skal forstås, som en måde at beskrive vestlig liberalistisk demokratisk ledelse af staten, som uadskilleligt fra individernes og borgernes selvpraksis (Villadsen 2011). I specialet benyttes alle tre aspekter, men primært benyttet gouvernamentalitet som et analytisk perspektiv i kapitel 3 og 4, og som politisk logik bidrager begrebet til diskussionen og konklusionen.

En gouvernamentalitetsanalyse er først og fremmest en analyse af magt, ledelse og ledelsesrationaler. "At analysere styring består i at analysere de praksisser, som søger at forme, mobilisere og operere gennem individers eller gruppers valg, forhåbninger, behov og livsstil. Det er altså et perspektiv, der søger at forbinde spørgsmål om styring, politik og administration med kroppen, livet, selvet og individet" (Dean 2010: 46). Det, som undersøges i analysen er styringens rationaler og praktikker. Det er en analyse af udøvelsen af en skabende magt. I dette speciale er det interessant at rationalet i integrationen skaber en bestemt måde at være indvandrer og medborger på, samt en bestemt måde at være indvandrer og forældre på. En gouvernamentalitetsanalyse adskiller sig fra andre teoretiske tilgange ved at fremvise det særlige ved måderne vi regulerer og styrer andre og os selv på. En gouvernamentalitetsanalyse undersøger og analyserer de specifikke forhold som bestemte

enheder opstår, eksisterer og forandrer sig under (Ibid.: 58). En gouvernementalitätsanalyse viser, at de *schiefelige* måder vi handler og tænker på er kontingente. En gouvernementalitätsanalyse er en analyse af praksisregimer, som søger at identificere regimets opkomst, undersøge de konstituerende elementers mangfoldige løbebaner og forfølge de processer og relationer, hvorigennem disse elementer samles i relativt stabile organisationsformer og institutionelle praksisser (ibid.). Denne del af analysen omtaler jeg i specialet som medborgerskabets fremkomstbetingelser. Min gouvernementalitätsanalyse undersøger desuden regimets teknologiske dimension ved at analysere eksempler på de karakteristiske teknikker, instrumenter og mekanismer, hvormed regimets praksisser opererer og søger at realisere sine mål, denne del kaldes ledelsens praksis (Ibid.).

Ledelsens praksis antages at være rationel og strategisk i den forstand, at der ledes med et mål for øje. Det må dog samtidig pointeres at gouvernemental ledelse ikke er tvang, dels fordi ledelsens karakter bygger på individets frihed til at vælge, og dels fordi ledelsens idealbilleder må ses som værende et utopisk forehavende. Dermed er resultatet af ledelse ikke garanteret. Ledelsen er strategisk fordi den leder i retning mod et bestemt mål, men den er ikke taktisk, fordi intentionen *imod* ikke kan tilskrives en aktør der styrer. Enhver teori om styring og ethvert styringsprogram forudsætter et mål - et bestemt slags individ, et fællesskab, en organisation, et idealsamfund eller sågar en bestemt udgave af verden, som skal realiseres (Dean 2010: 76). Specialets analyse er et studie af de organiserede praksisregimer på integrationsområdet, som indvandreren og efterkommeren søger styret igennem "det, som vi vil kalde praksis-regimer eller styrings-regimer. Disse regimer omfatter praksisser, som producerer sandhed og viden, som trækker på mangeartede former for praktisk, teknisk og kalkulerende rationalitet, og som gøres til genstand for programmer, der skal reformere dem" (Ibid.: 55). Begrebet *praksisregimer* henviser til historisk konstituerede systemer af sammenknyttede institutioner, som fx det strafferetslige system, sundhedssystemet, det sociale system osv., igennem hvilke vi mennesker forsøger at helbrede, pleje, lindre, straffe, uddanne, træne og rådgive. Praksisregimet er dog ikke lig med systemet eller dets institutioner, fordi praksisregimet ikke kun består af handlinger og organisationer, men også af viden og en bestemt rationalitet. En gouvernementalitätsanalyse placerer sådanne praksisregimer i analysens centrum og søger at afdække disse praksissers logik (Ibid.: 59 og 71). Analysen forsøger at nærme sig praksisregimes strategiske logik ved at anskue dets operation som en intentionel, men ikke-subjektiv sammenknytning af alle dets elementer (Gordon 1980). Det betyder, at praksisregimer rummer en logik, som ikke kan reduceres til en given aktørs eksplicite intentioner, men som alligevel viser en orientering mod et bestemt system af mål og hensigter. (Dean 2010: 60). Gouvernementalitätsanalysen søger at afdække praksisregimets logik gennem en analyse af: bestemte former for iagttagelser, måder at se og erkende på, bestemte måder at tænke og spørge på, bestemte måder at handle, intervenere og styre på, samt bestemte måder at skabe subjekter, identiteter, individer eller aktører på (Ibid.: 61).

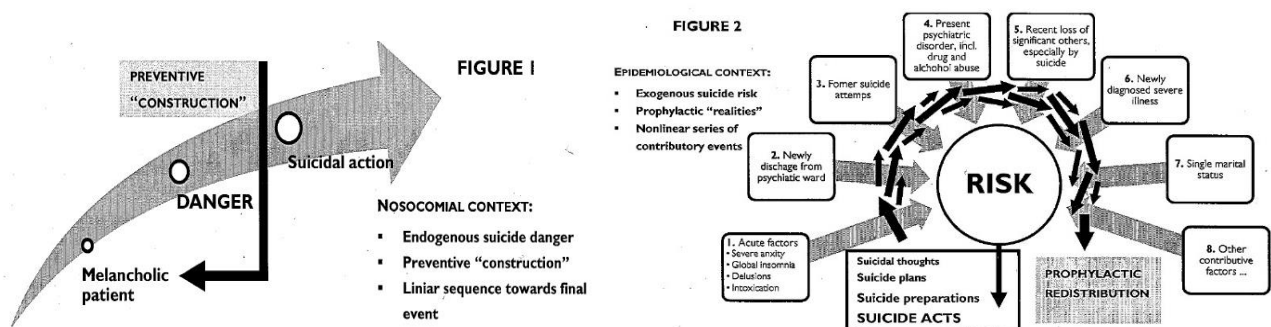
II. Gouvernamentalitet som ledelse af selvledelse

I dette afsnit præsenteres ledelsesformen *ledelse af selvledelse*. Gouvernamental ledelse angår: *the conduct of conduct*. Betydningen af *to conduct*, er her forstået som at guide, lede eller styre. *Conduct of conduct* bliver populært oversat til *ledelse af selvledelse* (Mik-Meyer & Villadsen 2011, Andersen 1999). Denne type ledelse er en bestemt form, der benyttes af den gouvernementale styring. Ledelse af selvledelse optræder fx som ledelsesform i sikkerhedsmekanismen (se næste afsnit), hvor sikkerheden står i en slags cirkulær relation til friheden (Dean 2010). Ledelse af selvledelse er en ledelse af frie individer, der fx kan forsøge at styre individet ved at påkalde sikkerhed som et styringsformål. Dermed forsøges individer og grupper reguleret mhp. at få dem til at bruge deres frihed på en disciplineret og ansvarlig måde (Ibid.: 193). Gouvernamentalitet dækker over det samlede antal teknikker og procedurer, som dirigerer menneskelig adfærd (Rose et al. 2006: 83). Begrebet beskriver således: "Government of children, government of souls and consciences, government of a household, of a state or of oneself" (Ibid. 83 jf. Foucault 1997:82). Gouvernamentalitetsanalysens formål er at påvise, hvordan styring især drejer sig om at modificere et særligt felt af elementer, såsom individer, disses forhold til sig selv, personlighed og den kapacitet eller grad af selvverd og motivation som individet besidder. Således drejer styring sig ikke blot om styringspraksisser, men også om selv-praksisser (Dean 2010: 46). Ledelse af selvledelse, er en proces der foregår inde i individet, når vedkommende leder den måde de tænker, taler og handler på. Selvteknologier handler om hvordan mennesket gør sig til genstand for egen styring og til subjekt for et bestemt rationale. Dette kræver at bestemte aspekter ved individet isoleres, således at de kan styres (Mik Meyer & Villadsen 2011). Selvledelse er en internalisering af styring, som kan foregå hver gang individet styrer sig selv. Dette kan være når individet tilpasser sine handlinger ift. omgivelserne, fx ved at være stille på et bibliotek, eller opføre sig professionelt på arbejdspladsen. Men selvstyring kan ligeledes være den proces der foregår, når en person der lider af en afhængighed, skal lære at ændre sine kognitive mønstre for at bryde ud af sin afhængighed. Forskellige borgerledelses programmer kan analyseres som selvledelse i det omfang de indeholder strukturerede opfordringer til refleksion og forandring i individets stillingtagen til et givent fokus. Selvteknologier kan kræve en hjælper, der skal formidle ændringen for individet og justere teknologien igennem fx samtale (ibid.). I analysen af materialet *Df* fremstilles læreren som en hjælper for elevernes selvledelse. Selvteknologier "tillader individer, ved egen hjælp eller med hjælp fra andre, at udføre en bestemt række operationer på deres egne kroppe og sjæle, tanker, adfærd og eksistensmåde, for at transformere sig selv mhp. at opnå en bestemt tilstand af lykke, renhed, perfektion eller udødelighed" (ibid.: 30 Jf. Foucault: 1988: 18). I denne opgave behandles eksempler på teknikker, hvormed individet opfordres til at lede sig selv på en bestemt måde for at blive medborger.

III. Gouvernamentalitet i form af sikkerhedsmekanismer

I dette afsnit præsenteres begrebet *sikkerhedsmekanisme*. Begrebet bruges i specialets besvarelse af forhåbninger der dannes om medborgerskabets indflydelse på samfundets sammenhængskraft. Besvarelsen tilbydes i form af en diskussion af medborgerskabets sikkerhedsskabende rolle i diskussionskapitlet lige før specialets konklusion. I Indledningen nævnte jeg at indvandrere efter 2001, iflg. flere kilder i medier og i VK Regeringen, begyndte at repræsentere en potential fare for samfundet. For samfundet må denne *fare* omdannes til en *risiko* for at kunne blive håndteret. Studiet af risikoteknologier (fx Castel 1991, Derfert 1991, Ewald 1991) beskæftiger sig med risiko, ikke som en reel fare, men som bestemt måder hvormed problemer observeres, fremstilles, forestilles og takles. I dette perspektiv, kendetegnes en *risiko* ved "a probabilistic technique, whereby large numbers of events are sorted into a distribution, and the distribution in turn is used as a means of making predictions to reduce harm" (Rose et al. 2006: 95). *Risiko* er iflg. Dean(2010), en måde at ordne virkeligheden på for at gengive den i en kalkulerbar form. *Risiko* er en måde at præsenterer hændelser i en særlig form, som kan gøres styrbar, på en bestemt måde, med et bestemt formål. Med andre ord er en risiko en kalkulationsrationalitet, som rettes imod styringen af individer, kollektiver og befolkningens adfærd (Ibid.: 279). En sikkerhedsskabende mekanisme beregner en risiko for således at omgøre fare til risiko, og dermed gør den håndterbar.

Figur 4: Til venstre - den præventive konstruktion (Gudmand-Høyer 2012: 68), og til højre - den profylaktiske redistributionsmodel (Ibid.:71)

I figur 4 (th) illustreres en sikkerhedsskabende mekanisme. Mekanismen består i at regimet, på baggrund af de vidensformer der er til rådighed, observerer det handlingsforløb, der leder til *faren* eller *det uønskede*. Systemet observerer at forløbet påvirkes af mange faktorer, langt flere end systemet kan håndtere, bl.a. fordi de sker mange forskellige steder som fx i hjemmet. Således agerer systemet ved at aktivere andre aktører bl.a. subjektet selv, dennes familie, institutionerne der er i kontakt med subjektet osv. (Gudmand-Høyer 2012). I den komplekse risikosituation må systemet reagere komplekst, derfor kan en moderne sikkerhedsmekanisme ikke bestemmes til at være én teknik, men må formodes at være mange teknikker og vidensformer, som agerer samtidigt, med det samme overordnede formål. Den sikkerhedsskabende mekanisme kan tage andre teknikker i brug, fx forskrifter og forbud. Målet for den sikkerhedsskabende mekanisme er "to respond to a reality in

such a way that this response cancels out the reality to which it responds – nullifies it, or limits, checks or regulates it” (Gudmand-Høyer & Lopdrup Hjorth 2009: 107-108). Den sikkerhedsskabende mekanisme fungerer ved konstant at bevæge, kontrollere, adskille, fremdrive, langs punkterne mekanismen har udpeget. Ved at intervenere på denne måde forsøger mekanismen at annullere den virkelighed som mekanismen må reagerer på, den uønskede virkelighed (Ibid.: 108).

DEL I:

Medborgerskabets betydning

I analysens første halvdel undersøges medborgerskabets indhold og fremkomstbetingelser. Det undersøges hvordan medborgerskabet indgår i forbindelser med andre elementer i integrationssystemet. På hvilken måde opstår medborgerskabsbegrebet med en bestemt betydning, når det bruges i en integrationskontekst. Den konkrete brug af medborgerskabsbegrebet i dansk politik undersøges, og det afsøges hvordan medborgerskabet tekstliggøres og hvilken diskursiv praksis det aftegner.

KAPITEL 1: MEDBORGERSKABETS FREMKOMST

Jeg har i indledningen til specialet, skitseret medborgerskabet som et overordnet begreb. I dette kapitel undersøges medborgerskabets fremkomstbetingelser i Danmark. Analysen er inspireret af Faircloughs tredimensionelle model og Foucaults diskurs og genealogi-tilgang, som beskrevet i kapitlet Analysestrategi.

Dette kapitel består af en kritisk diskursanalyse af udsagn, der vedrører integrationsindsatsen i regeringsgrundlaget fra 1993-2011. Der er produceret 9 regeringsgrundlag i denne periode. Teksterne analyseres, på et tekstligt niveau og diskursivt med inddragelse af enkelte andre tekster i form af artikler, politikker og aftaler, samt enkelte historiske events, som inddrages for at forstå skift og skred i teksternes anskuelser. Regeringsgrundlagene analyseres på samme niveau og der læses kontinuitet i teksterne på trods af uregelmæssighed i frekvensen og ændringer i regeringssammensætningen. Dette skyldes at regeringspositionen uanset regeringens sammensætning og farve har tilsvarende udsigelses- og magtposition i samfundet. Det bliver muligt at aflæse den udvikling, der er sket på integrationsområdet ved at konstruere analysen på ét enkelt niveau, uden trang til en ideologisk baseret reduktionistisk læsning af partifarve. Til gengæld kan nogle diskursive skift virke meget voldsomme igennem denne læsning, og derfor trækkes en bredere offentlig diskurs ind efter behov og

for at pege henimod den diskursive og sociale praksis, der til tider synes at lede konstitutivt på tekstens meningsniveau.

II. 1993-2000 Integration på arbejdsmarkedet

I regeringsgrundlagene 1993 og 1994 nævnes udlændingepolitik slet ikke. Fokus på det tidspunkt ligger på flygtningeproblematikken, særligt fra ex-Jugoslavien (Regeringen 1993 og 1994). Håndteringen af flygtninge blev i halvfemserne set som en humanitær opgave. Det var Danmarks pligt at leve op til de internationale konventioner og overholde sit ansvar over for det internationale samfund. Regeringsgrundlaget i 1998 er det første i Danmark, med et særligt afsnit, der beskæftiger sig med integrations- og udlændingepolitik. Før 1998 har man på udlændingeområdet anset nyankommne som midlertidige besøgende, og dermed forstået opgaven primært som en kortvarig håndtering af krigsflygtninge.

I slutningen af 90'erne ændres varetagelsen af udlændingeområdet, udlændingeloven samt reglerne vedr. adgangen til dansk statsborgerskab. Reglerne for familiesammenføring strammes og den første integrationslov vedtages i 1998¹². Det bliver da muligt at udvise udlændinge¹³, og samtidig prioriteres den sociale integrationsindsats og indsatsen for at forebygge kriminalitet. Samme år ligger et særligt integrationsfokus på ret og pligt over for den enkelte indvandrere og over for det internationale samfund. Flygtninge skal hjælpes og diskrimination bekæmpes (Regeringen 1998).

Ved årtusindeskiftet dukker uddannelse op som et nyt stabilt element i integration. Derefter bliver uddannelse som en del af integrationsopgaven, nævnt i hvert eneste nye regeringsgrundlag fra år 2000 og frem til og med 2011. I 2000 handlede integrationsindsatsen om arbejdsmarkedetsintegration: "Nøglen til integration ligger på arbejdsmarkedet" (Regeringen 2000: 13). Indvandrerens ansvar for at opnå egen integration italesættes, som en *ret og pligt*-retorik. I 2000 er omtalen af indvandringen i regeringsgrundlaget, at fænomenet er positivt for samfundet: "De har tilført det nye dimensioner, og de rummer ressourcer, som skal bruges til gavn for den enkelte og for samfundet" (ibid.). Samtidig understreges pligt-forholdet; udlændingene skal lære dansk og det hedder sig at "uddannelse og gode dansk kundskaber er fundamentet for vellykket integration på arbejdsmarkedet" (ibid.). De som ikke har tilstrækkelige dansk kundskaber skal tilbydes dansk undervisning og regeringen vil stramme reglerne for de personer, der udebliver fra undervisningen (ibid.). Hvor udlændingen i start halvfemsernes regeringsgrundlag var en krigsflygtning, der skulle hjælpes baseret på en humanitær forpligtelse, ser man i 2000 at det billede har ændret sig:

"De enkelte skal ikke blot tilbydes hjælp, men også mødes med udfordringer og krav. Rettigheder og pligter må følges ad. Regeringen vil tage skridt til stramning af reglerne for personer, der udebliver fra dansk undervisning og andre former for aktivering uden gyldig grund" (ibid.: 13).

III. 2001- 2007 Post-terrorisme-integration og udvikling af en familiefokuseret integrationsindsats

Udlændingene bliver i 2001-regeringsgrundlaget italesat ud fra en kriminalitetsbetragtning og debatten domineres af det nye begreb: *de kriminelle udlændinge*. “Kursen mod kriminelle udlændinge skal skærpes ved hurtigere sagsbehandling og omgående udsendelse, samt ved udvidet adgang til frihedsberøvelse, ransagning og visitation” (Regeringen 2001: n. pag.). Regeringen vil standse *tilstrømningen af udlændinge* og de herværende indvandrere skal lære dansk og skal i arbejde, således at de ikke koster penge for det offentlige (Ibid.). Regeringen indfører desuden en justering af flygtningebegrebet sådan at Danmark “ikke giver opholdstilladelse til tusinder ... der ikke opfylder konventionernes[...]krav”(ibid.). VK-regeringen i 2001 skærper desuden reglerne for, hvornår man kan blive dansk statsborger. “Man skal gøre sig fortjent til at blive dansk statsborger” (ibid.). At man kan tale og læse dansk er, i regeringens øjne, essentielt for at indvandreren kan blive selvhjulpen (ibid.).

I 2003 rykkes fokus igen. VK-regeringen ser sit mål om at standse strømmen af asylansøgere og familiesammenførte som opnået. Således skifter regeringens fokus fra en flygtningeindsats til en integrerende indsats over for de udlændinge, der nu er bosat i Danmark. Begrebet *aktive medborgere* dukker for første gang op, hvor det sammenkædes med *mangfoldighed*, *personlig frihed* og et *fællesskab baseret på fundamentale værdier* (Regeringen 2003). Helt centralt i dette regeringsgrundlag er dette udtryk for de liberale dyder; “Ansvar for integrationen ligger først og fremmest hos den enkelte flygtning og indvandrer selv” (ibid.: 9). Det er altså ikke længere samfundet der skal hjælpe indvandreren, men indvandreren selv, som er sin egen lykkesmed og har ansvaret for at hjælpe sig selv.

Religionen bliver i højere grad og især efter angrebet på World Trade Center i New York, betragtet som noget risikofyldt, som potentielt kan modvirke integrationen og derfor fremsætter regeringen i 2003 et forslag, der skal modvirke at religiøse forkyndere modarbejder integrationsarbejdet. Det ses tydeligt i regeringsgrundlaget 2003, at en transformation af den måde integration, indvandrere og flygtninge omtales på i samfundet. Den ikke-vestlige indvandrer bliver forbundet med en risiko for samfundet på flere planer; dels som *den kriminelle indvandrer* og dels som en udgift for samfundet. Indvandreren koster samfundet mange penge når han/hun ikke er i arbejde- Dertil kommer indvandrerens fremmede og anderledes normer og kulturelle skikke, som i denne periode ses som et indkommende kulturpres. Sidst, men ikke mindst, opstår en ny fare-anskuelse af indvandreren efter terrorangrebet på World Trade Center i New York 2001. Indvandreren fremstår nu som en potentiel ekstremistisk religiøs trussel.

I 00'erne er muslimerne i Europa blevet til en indre fjende, og i Danmark forsøges integrationspolitikken nu brugt på en sikkerhedsskabende måde. Fx skabes der særlig anti-terrorlovgivning og anti-radikaliseringssprogrammer og der føres øget tilsyn med især religiøse ledere i den muslimske befolkning. Men den strukturalistiske mistænksomhed, der skabes omkring muslimer i Danmark, dukker op overalt i integrationspolitikken. Allerede i 2004 argumenterer Fekete for, at Europa er blevet en *security state*, der i sin iver for at sikre sin befolkning imod den islamiske trussel er blevet strukturelt racistisk over for muslimer:

"Across Europe, the 'war on terror' is having a major impact on race relations policies. New legislation, policing, and counter-terrorist measures are casting Muslims, whether settled or immigrant, as the 'enemy within'. In the process, the parameters of xeno-racism, which targets impoverished asylum seekers, have been extended to Muslim communities. Islam is seen as a threat to Europe, which is responding not only with draconian attacks on civil rights but also with moves to roll back multiculturalism and promote monocultural homogeneity through assimilation. Hence 'integration' measures – like France's banning of the hijab – become an adjunct to anti-terrorist law. This is not just 'Islamophobia' but structured anti-Muslim racism (Fekete 2004).

Sikkerhedsstaten observerer risici i de ikke-vestlige indvandreres forskellighed og forsøger derfor at regulere det uønskede og anderledes bort: Som nævnt i reviewet (s.14-18), dominerer en opfattelse af, at integrationen har slået fejl. Regimet søger derfor en anden tilgang til problemer forbundet med social sammenhæng i samfund udsat for globaliseringspres. I Danmark præsenteres medborgerskabet som en ny tilgang til denne udfordring.

I regeringsgrundlaget 2003 præsenteres *Regeringens vision og strategier for bedre integration*. Her spiller *medborgerskabet* og det *aktive medborgerskab* en særlig fremtrædende rolle¹⁴. Udspillet repræsenterer en særlig iagttagelse af problemerne der angår familieroller og integration: "Vi må ikke undskylde familiemønstre med kultur" og "... Uddannelse og gode danskundskaber er afgørende for en vellykket integration. Børn er nøglen til en bedre integration. De skal lære dansk med det samme og må ikke holdes i isolation fra det danske samfund" (VK Regeringen 2003: 9-10). Her kan man for første gang, i regeringsgrundlagene (1993-2011), iagttage en ganske særlig måde at tilnærme sig integrationsindsatsen, nemlig *igennem børnene*. Børnene bliver *nøglen* til integrering ikke blot af sig selv, men også af forældrene.

I 2005 ses yderligere forventninger om at kunne adressere familien som en enhed, for at afhjælpe risikosituationen i samfundet. Nye tiltag der adressere individets problemer på en måde der involverer hele familien, ses bl.a. i form af betingede udvisninger:

"En betinget udvisning vil være en klar advarsel til den kriminelle og vil samtidig kunne tjene som en alvorlig påmindelse til familien om, hvad konsekvensen af næste skridt ud i en kriminel løbebane vil være. En sådan advarsel vil forhåbentlig øge familiens opmærksomhed på problemet og hjælpe med at holde den dømte væk fra kriminalitet" (VK Regeringen II 2005:35).

Det observeres altså at indvandrere har anderledes familiemønstre, som ikke må undskylde en særlig uønsket opdragelse, men som samtidig forsøges udnyttet til at regulere uønsket aktivitet blandt familiens medlemmer. Dette familiefokuselement bliver blandet sammen med medborgerskabsbegrebet og de to danner solide forbindelser, således at familie og forældre ansvar bliver en del af det særlige medborgerskab der gælder for indvandrere. I 2005 stilles i øvrigt skarpt på, at ud over en øget polititilstedeværelse, så er familiens samarbejde med skoler, kommunale myndigheder og frivillige vigtig for at styrke forebyggelsesindsatsen for børn og unge i ghettoer. Børnene bliver altså igen nøglen til at forsøge at styre familien, både som enhed og som en indgang til de miljøer, der ellers er lukkede for myndighederne. I regeringsgrundlaget 2005 fremhæves *familien* som den essentielle enhed der må handles på, for at modvirke den negative spiral omkring ghettodannelse og social eksklusion. I 2005 fremsættes et lovforslag, der efter tredjebehandling i 2006 bliver implementeret: loven om styrkelse af forældreansvaret L108 § 41a (analyseres i kap. 4).

I 2007 er regeringens holdning til de flygtninge der kommer til Danmark, at størstedelen helst skal forlade Danmark igen. I hvert fald skal det være svært og tidskrævende at få statsborgerskab: ”Grundlaget for dansk asylpolitik er at reelle flygtninge kan få ophold i Danmark, indtil situationen i deres hjemland tillader dem at vende tilbage” (VK Regeringen III 2007: 39). Citatet udtrykker en mistænkeliggørelse; at nogle flygtninge kunne være *snydeflygtninge*. Selvom der i regeringsgrundlaget er forsøg på at italesætte indvandring som en potentiel økonomisk gevinst for det danske samfund - fx igennem bidrag til arbejdsmarkedet - er integrationsdebatten generelt præget af mistænksomhed over for indvandrere. Dette er særlig markant ift. de muslimske, ikke-vestlige indvandrere. Integrationsindsatsen går derfor ud på at bearbejde de potentielt risikoforbundne indvandrere således at risikoen som deres ikke-vestlige baggrund og religiøse forhold angiveligt udgør for demokratiet og samfundets sammenhængskraft kan håndteres. I 2007 dukker begrebet *demokratisk integration* op for første gang i regeringsgrundlagene, som beskrivende for regeringens værdimæssige anti-radikaliseringssatser.

”Regeringen vil opprioritere den værdimæssige side af integrationsindsatsen med fokus på respekten for det demokratiske menneskesyn[...]Vi vil forebygge ekstremistiske holdninger og radikalisering blandt unge[...]Det er vigtigt at sikre kendskab til de principper, som det danske folkestyre bygger på” (ibid.:40).

En del af 2007-handlingsplanen, der skal forhindre radikaliserings og udviklingen af ekstreme holdninger blandt unge er - ud over en videreudvikling af SSP-samarbejdet (socialforvaltning, skole og politi) - demokrati- og medborgerskabsundervisning. Samtidig skal der fokuseres på folkeskolen som et arnested for elevernes færdigheder som aktive, demokratiske medborgere. Indsatsen over for børn og unge bliver nævnt i direkte forlængelse af indsatsen der er rette imod ekstrem religiøs adfærd (VK Regeringen III 2007). I regeringsgrundlaget 2007 er det påfaldende, hvordan integrationen i øvrigt bliver et fokusområde ud fra forskellige risikoanskuelser. En særlig fagenhed skal føre skærpet tilsyn med undervisningsinstitutioner (her menes fx

muslimske privatskoler) som modvirker integration. Derudover skal efterkommere og unge indvandrere, der ønsker at bryde med mønstre og traditioner som begrænser aktiv deltagelse i samfundet, hjælpes gennem et særligt tilrettelagt program. I 2007 er regeringens iagttagelse, at indvandrernes familiemønstre kan være skadelige for de enkelte medborgers udfoldelsesmuligheder og for samfundets sammenhængskraft. Staten ser sig derfor nødsaget til at gribe ind for at styre den risiko for eksklusion, som regimet har observeret der må ligge i elementer af opdragelse af efterkommere og unge indvandrere.

Fra studieåret 2007-08 introduceres medborgerskabet i den danske læreruddannelse (Korsgaard 2007). Medborgerskabsundervisningen indgår i et fællesfaget Kristendomskundskab, livsoplysning og medborgerskab, i daglig tale KLM. Det er således udfærdiget i folkeskolens formålsparagraf, at folkeskolen har en forpligtigelse til at forberede eleverne til deltagelse og medansvar samt undervise dem i deres rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Ligeledes skal skolen reflektere disse værdier i sin pædagogiske ramme, ved at være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati (Korsgaard m. fl. 2007:11). Fra politisk side er der bred opbakning til indførelsen af medborgerskab som fag i skolen og særligt de radikale ser gerne medborgerskabet indført som selvstændigt fag allerede fra femte klasse (MX 04.08.11). Magrethe Vestager italesætter medborgerskabet, som en løsning til det multikulturelle samfund *"danske skolebørn skal i højere grad kende deres rettigheder i samfundet og have forståelse for, at forskellige kulturer og religioner ikke behøver at skabe kløfter i samfundet"* (ibid.).

Medborgerskabet optræder begrebsmæssigt sammen med kristendom og det mere diffuse livsoplysning, som igen sammenkædes med etik, religion og tradition:

"Den studerende har viden om kristendommens fortællinger, grundbegreber og virkningshistorie... forholdet mellem religion, kultur og politik i evangelisk-luthersk kristendom og andre livsanskuelser,... menneskerettigheder, børns rettigheder ... relationer mellem menneskerettigheder, religion og demokrati, forskellige former for borgerskab, medborgerskab og verdensborgerskab i idéhistorisk, historisk og aktuelt perspektiv og den idéhistoriske og pædagogisk filosofiske baggrund for begreber som tolerance, myndighed, lighed, frihed og solidaritet ifm. mangfoldighed og inklusion i skolen" (BEK nr. 231, 2013).

I ovenstående citat har kristendom, mere præcist den evangelisk-lutherske kristendom forrang i medborgerskabsundervisningen. På baggrund af udsagn som dette kunne man fristes til at tro at medborgerskabet var en særlig kristen tradition, og at det derfor gav god mening at undervise i medborgerskab i forlængelse af religion, filosofi og etik. Denne placering af medborgerskab i en kristen kulturtradition er ikke tilfældig. Den stærke kulturelle sammenkædning af danskernes forhold til egen religion og forventning om et afslappet forhold til religion generelt, hænger direkte sammen med Danmarks kulturhistorie som evangelisk-luthersk (Lægaard, I-Dage 2013b). Denne nærmest afslappede holdning til religion hænger sammen med den specifikke religiøse historie som Danmark har. Lægaard argumenterer at mange danskere ikke forstår at man som religiøs ikke

kan forholde sig anderledes til religion, hvilket iflg. Lægaard kan være en af grundene til sammenstødene mellem danske kulturkristne og muslimske indvandrere (ibid.). Reformen af læreruddannelsen tyder ej heller på at det anses for problematisk at kæde læren om kristendom og læren om demokrati og medborgerskab sammen i ét fag.

IV. 2011-2013, Noget nyt?

I 2011 vælges Socialdemokraterne ind i regeringen, de leverer det hidtil længste regeringsgrundlag; *Et Danmark, der står sammen* på 76 sider. Afsnittet om integrationspolitik er desuden det længste til dato. Regeringen ønsker at gennemføre ”en ambitiøs integrationsreform, med høje mål og nye midler, der sikrer mere uddannelse, reducerer antal udsatte boligområder og afskaffer lave ydelser, der skaber fattigdom” (Regeringen 2011:51). Målet formuleres således:

”Regeringen ønsker et Danmark, hvor alle uanset baggrund føler sig velkomne og tager aktiv del i vores fællesskab. Et Danmark, hvor alle kan tale det danske sprog. Et Danmark, hvor alle får en uddannelse, de kan bruge. Et Danmark, hvor både kvinder og mænd deltager på arbejdsmarkedet. Og et Danmark, hvor mennesker med forskellige sociale og etniske baggrunde bor side om side” (ibid.:51).

Et mål for integrationsarbejdet i 2011 er at skabe yderligere synlighed for, hvordan det generelt går med integrationen. Således oprettes det *nationale integrationsbarometer*, der løbende skal måle og dokumentere integrationens udvikling. Barometeret måler ni centrale indikatorer for integration:

- Arbejde
- Uddannelse
- Danskkundskaber
- Medborgerskab
- Ligebehandling
- Selvbestemmelse (fravær af social kontrol, særlig for unge kvinder)
- Forsørgelse (økonomisk uafhængighed)
- Udsatte boligområder (boligsociale indsatser)
- Kriminalitet (integrationsbarometer.dk 2011b).

I denne målekontekst defineres medborgerskabet således: ”Flere indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig oprindelse skal føle sig inkluderet i det danske samfund og deltage i samfundslivet” Medborgerskabet er således stadig et fokuspunkt for 2011-regeringen (ibid.). Med integrationsbarometeret bliver prioritering af medborgerskabet den fjerde vigtigste måleenhed (efter arbejde, uddannelse og sprogkundskaber). Ligeledes spiller sikkerhed fortsat en stor rolle i 2011. Problemer med radikaliserings beskrives således: ”Et lille mindretal af udlændinge i Danmark har en samfundsnedbrydende adfærd. Regeringen vil føre en konsekvent politik over for det lille mindretal, der udfordrer vores demokrati samt lov og orden” (Regeringen 2011:51).

Det påfaldende, at med Socialdemokraterne tilbage i regeringen i 2011, har bestemte formuleringer fx *rettigheder og pligter* fundet tilbage i regeringsgrundlagets afsnit om integration og udlændingepolitik (Ibid.: 56) Tilbage, er også udsagn om at asylansøgeren er en person, der skal hjælpes, og at det er Danmarks pligt at tage imod asylansøgere. Men i modsætning til i 90'erne betyder dette udsagn i 2011 dog ikke at Danmarks skal tage imod flere asylansøgere, i stedet italesættes en ændring af hvordan asylansøgere skal behandles:

”Danmark er et rigt land, og vi har en forpligtelse til at hjælpe mennesker i nød. Regeringen ønsker en mere human tilgang i asylpolitikken. Kriterierne for hvem, der kan få asyl, ændres ikke. Men de, der søger asyl i Danmark, skal behandles værdigt” (Ibid.: 53).

I gældende integrationslov (2013) forlyder, at det er indvandrersens eget ansvar at *blive* en deltagende, selverhvervende og ydende medborger. Dermed forstås at indvandreren ikke allerede *er* en medborger og at der kræves en dannelsesproces der leder til medborgerskab. Der gives eksempel på den dannelsesproces i kapitel 3.

V. Delkonklusion

Igennem diskursanalysen af regeringsgrundlag fra 1993-2011 har der fundet flere transformationer sted på integrationsområdet. Gennem 00'erne dannes en forbindelse mellem unge indvandreres medborgerskab og gruppens radikalisering og ekstremisme, heri tilbyder medborgerskabet sig som en måde at trække en ydre grænse for medlemskab i samfundsfælleskabet. Demokratisk integration, medborgerskab og antiradikalisering bliver i regeringsgrundlagene 2010 sat i direkte forbindelse fx via dette citat fra 2020-målene:

”Regeringen vil nøje overvåge og evaluere den igangsatte indsats til forebyggelse af ekstremistiske holdninger og radikalisering blandt unge. Regeringen vil have særlig fokus på behovet for yderligere initiativer, der kan sikre ejerskab til de værdier, som det danske samfund bygger på, fx i form af en styrkelse af demokrati- og medborgerskabsundervisningen” (Regeringen 2010).

Således aktualiseres en særlig risikoanskuelse af indvandreren gennem en række diskursive skift samt en risikoanskuelse af den indre fjende i form af den ekskluderede indvandrer. Det aktive medborgerskab fastsættes som den ideelle demokratiske deltagelsesform som mulig løsning af den religiøse ekstremisme. *Demokratisk integration* er i regeringsgrundlagene blevet synonymt med anti-radikaliseringsindsatsen, og medborgerskabsundervisningen præsenteres som løsningen på problemet. Samtidig får staten øje på familien, som genstand for styring af indvandrerfamilierne, og barnet - eller den unge, som mulig genstand for en tidlig indsats. Analysen afslører eksisterende fremstillinger af hvem indvandreren er, og hvordan hun eller han bliver en del af det danske samfund. Disse fremstillinger undergår en række transformationer imellem 1993- 2011. Konkluderende for analysen bestemmes, at fremkomsten af medborgerskabet i integrationen, skyldes udviklingen af en (nødvendig) reaktion på terrortruslen som den fremstår i 00'erne. Reaktionen kommer bl.a. til udtryk

gennem et øget fokus på udbredelsen af idealer om demokratiske værdier og medborgerskab. Dette ses fx ved at medborgerskabet bliver inkluderet i folkeskoleundervisningen i 2007 og siden 2005 via udsagn i regeringsgrundlagene, som forbinder børn og unge med anti-radikalisering, demokrati og medborgerskabsundervisning.

KAPITEL 2: HVAD BETYDER MEDBORGERSKAB I DANSK INTEGRATIONSPOLITIK?

I reviewet i indledningen opridsede jeg de *klassiske* betragtninger og definitioner af medborgerskabet. Disse overordnede definitioner skal ses som baggrund for den konkrete udfoldelse af begrebet i dansk integrationspolitik. Denne analyse vil således bevæge sig væk fra de generelle og universelle forståelser af begrebet medborgerskab og i stedet bevæge sig tættere på den specifikke kontekstuelle forståelse som applikeres i integrationsøjemed. Fokus ligger hovedsagligt på den tekst, som fremstår som det mest centrale monument i moderne integrationstankegang; nemlig der hvor medborgerskabet bliver formuleret for integrationsindsatsen; rapporten *MiD* (2011). Der vil dog undervejs blive inddraget medborgerskabsformuleringer fra to kommunale medborgerpolitikker samt den nationale integrationspolitik fra 2011. Rapporten *MiD*, er udarbejdet af Den tværministerielle arbejdsgruppe for bedre integration og blev udgivet ca. en måned før regeringsskiftet 2011. Ved udgivelsen bemærkede Søren Pind følgende:

"Det er vigtigt, at udlændinge, der kommer til Danmark for at blive her, bliver danske. Det betyder selvfølgelig ikke, at danskheden er en entydig, uforanderlig størrelse, for selvfølgelig bliver vi som folk også ændret af udefrakommende strømninger. Men det er vigtigt, at der er en enighed og et fællesskab, når det kommer til helt basale ting som demokrati, ligestilling og selvforsørgelse" (Pressemeddelelse 22.08.11).

Rapporten lanceres i Søren Pinds tid som minister for Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration. Søren Pind blev stærkt kritiseret af venstrefløjen, men alt taget i betragtning ser det ud til at fx medborgerskabsidealene har kunnet videreføres til socialdemokraternes politik for udlændingeområdet. Medborgerskabs-tankegangen har i andre europæiske lande betydet et skridt væk fra en assimileringstankegang, men i Danmark præsenteredes rapporten i en tid, hvor ministeren for integrationsområdet talte meget om at indvandrere skulle assimilere sig¹⁵. Af denne grund er det interessant at analysere medborgerskabs-rationalets elementer samt hvilket handlingsrum indvandreren tilbydes til sin integrationsproces. Definitionen af medborgerskabet, som gives i rapporten (*MiD* 2011), ligger til grund for det fortsatte arbejde med medborgerskabet¹⁶. Medvidere ligger rapportens målemetoder for medborgerskab også til grund for integrationsbarometerets fortsatte arbejde (integrationsbarometer.dk).

I. Medborgerskab

Medborgerskabsrapporten starter med at markere et brud ”efter mange år med hovedfokus på integration på arbejdsmarkedet, er der nu kommet mere opmærksomhed på vigtigheden af, at borgere med indvandrerbaggrund også deltager i andre dele af samfundslivet på lige fod med resten af befolkningen. Dette samles under betegnelsen medborgerskab eller demokratisk integration (*MiD* 2011: 9). En god samfundsborger holder sig orienteret om samfundsforhold, stemmer til offentlige valg, melder ulovligheder til politiet og forsørger sig selv ved at arbejde (*Ibid.*: 12). Medborgerskabet handler om, at alle er fuldgældige og ligeværdige medlemmer af samfundsfællesskaberne (*Ibid.*: 10). Medborgerskabet vurderes ud fra tre dimensioner:

- Rettigheder og pligter; er alle borgere omfattet af de samme grundlæggende rettigheder og pligter,
- Deltagelse; deltager borgerne i samfundet i bred forstand,
- Identitet og tilhørsforhold; føler borgerne sig som en del af fællesskabet? (*ibid.*:11).

Rettigheder og pligter defineres i rapporten (2011) i forlængelse af T.H. Marshalls analyse fra 1950, og dækker over tre sæt borgerrettigheder; de civile, sociale, og politiske.

- De civile rettigheder inkluderer forskellige frihedsrettigheder som personlig frihed, ytringsfrihed, menings- og religionsfrihed, retten til at besidde ejendom, retten til retfærdig rettergang, de frie medier og domstolene.
- De politiske rettigheder dækker primært over retten til at deltage i udøvelsen af politisk magt, herunder etableringen af parlamenter og lokale forsamlinger, fx foreninger, med almindelig valgret.
- De sociale rettigheder består af retten til økonomisk velfærd og sikkerhed. I den danske kontekst betyder de fx retten til uddannelse.

De formelle pligter i medborgerskabet, drejer sig om pligterne ift. staten, som fx at overholde landes love, såvel som skattepligten, værnepligten, undervisningspligten samt *pligten til at arbejde og forsørge sig selv*. De uformelle pligter over for fællesskabet, betyder at alle skal efterleve samfundsfællesskabets *love* og samfundets grundlæggende demokratiske værdier (*MiD* 2011: 27-29, Goul Andersen: 2004). Deltagelse, handler om at *udfylde* sin rolle som medborger. Dette skal forstås som muligheden for deltagelse i det politiske og sociale samt muligheden for indflydelse. I rapporten er det dog særligt den uformelle deltagelse og dialog der er i hovedsædet. Det specificeres at deltagelsesdimensionen også handler om *følelsen af at have mulighed* for at deltage (*ibid.*). Identitet og tilhørsforhold er den dimension, hvor medborgerskabet testes ift. hvor internaliseret det er i indvandrerens. Identitet og tilhørsforhold defineres som hvorledes man forholder sig til det politiske samfund og hvorledes man opfatter sin egen rolle i forhold hertil. Internalisering handler fx om tilliden som indvandrerens og efterkommeren føler til de politiske og samfundsmæssige institutioner og det sociale ansvar for sin egen person, egen familie og fællesskabet, som skal være tilstede.

II. Medborgerskab i Danmark - resultater

Rapporten skelner og måler forskelle i (ikke-vestlige) indvandreres medborgerskab kontra ”etniske danskere” medborgerskab. Rapporten definerer de to grupper således:

”En person defineres statistisk som etnisk dansker, hvis mindst én af forældrene både er dansk statsborger og er født i Danmark. Hvis personen ikke er etnisk dansker er personen indvandrer, hvis personen er født i udlandet, og efterkommer, hvis personen er født i Danmark” (MiD 2011: 32)

Undersøgelsen viser bl.a. at indvandrere bakker op om de *centrale demokratiske dyder*, altså at stemme til valg og holde sig informeret om hvad der foregår i samfundet. Blandt de 18-24-årige indvandrere er det samfundsmæssige og politiske engagementet større end blandt jævnaldrende etniske danskere. Fx bruger de unge efterkommere landets biblioteker mere end deres danske modstykke. Samtidig viser undersøgelsen, at hovedparten af de ikke-vestlige respondenter ønsker, at deres børn skal opnå en tilknytning til Danmark. Næsten 9 ud af 10 med indvandrerbaggrund svarer således, at det er ’vigtigt’ eller ’meget vigtigt’, at børnene føler sig som en del af det danske samfund (Pressemeddelelse 22.08.11, MiD 2011). I spørgeskemaerne adspørges indvandrere om deres medborgerskab igennem 6 hovedtemaer:

- Holdning til de grundlæggende medborgerdyder,
- Politisk deltagelse,
- Deltagelse i nærdemokratiet,
- Deltagelse i forenings- og kulturlivet,
- Social tillid og netværk og
- Fælleskategorien: anerkendelse, ligebehandling og tilhørsforhold (Ibid.:11).

En lavere politisk deltagelse blandt indvandrere forklares i rapporten med *dårlige danskkundskaber* og en lavere social position (s. 17). En lavere social deltagelse blandt indvandrere sammenholdes i rapporten med køn og alder, fx observer rapporten at ældre indvandrerkvinder er særligt underrepræsenterede i foreningslivet, i forskellige sociale og økonomiske forhold, mht. danskkundskaber samt venskabskredsens sammensætning (ibid.). Arbejdsgruppen søger ikke at forklare, hvorfor personer med indvandrerbaggrund har et væsentlig lavere niveau af social tillid, men konstatere at dette er problematisk. Elementerne *anerkendelse* og *religion* bliver sat ifm. hinanden, men forbindelsen forsøges igen ikke forklaret. Elementer af det statistiske materiale sammenholdes og en forbindelse antydes således: ”Blandt de personer med indvandrerbaggrund, der oplever problemer med at praktisere deres religion, er der en stor del, som ikke føler sig anerkendt i Danmark” (ibid.:18). Arbejdsgruppen for bedre integration konkluderer, at manglende eller dårlige danskkundskaber er en afgørende faktor, der skaber passive medborgere samt at dette problem er særlig udbredt blandt ældre indvandrerkvinder. Fremadrettet anbefaler arbejdsgruppen bag rapporten tre tværgående principper: 1) bor-

gerdrevne indsatser, 2) tværgående samarbejde blandt skoler, foreninger, virksomheder og beboere og 3) strategisk placering af relevante kultur- og fritidsinstitutioner i udsatte boligområder. Gruppen anbefaler især at udvikle arbejdet på tre fokusområder: indvandreres deltagelse i foreningslivet, demokratisk deltagelse samt oplevet tillid, tilhørsforhold og anerkendelse (Ibid.:19). I rapporten konkluderes, at der er fire problematiske forskelle på etniske danskere og etniske indvandrere:

- Deltagelsen i særligt foreningslivet, er markant lavere blandt borgere med indvandrerbaggrund end blandt etniske danskere.
- Samtidig mener væsentlig færre borgere med indvandrerbaggrund end etniske danskere, at man generelt kan stole på andre.
- Indvandrere oplever desuden, at deres indsats i det danske samfund ikke bliver anerkendt.
- Dertil kommer en mindre gruppe borgere med indvandrerbaggrund, som stort set ikke deltager i samfundslivet – hverken politisk, kulturelt eller i foreningerne (Ibid.:17).

Arbejdsgruppen konkluderer endvidere at medborgerskabsniveauet på især tre punkter er lavere end hos etniske danskere:

- Deltagelse i foreningslivet,
- Demokratisk deltagelse og
- Den fælles kategori af social tillid, anerkendelse og oplevet tilhørsforhold (*MiD* 2011:182)¹⁸.

I rapporten forsøges integration gjort til et spørgsmål, der ikke blot handler om beskæftigelse og sikkerhed, men i lige så høj grad om at være med i et socialt fællesskabssamfund. Dette sker bl.a. fordi arbejdsmarkedet italesættes som et *arbejdspladسدemokrati* (ibid.: 29) og arbejde som en social institution og en del af civilsamfundet samt af det sociale fællesskabssamfund. Indvandreren skal ikke udelukkende arbejde kun for beskæftigelses fremme, men i særdeleshed også til gavn for fælleskabet og medborgerskabet.

Boks 1: Oversigt over undersøgelsens resultater	
Medborgerdyder:	
Synes, det er vigtigt for at være en god samfundsborger...	
... at man holder sig informeret om det, der sker i det danske samfund	➡ Ingen eller næsten ingen forskel i medborgerskab
... at man har et arbejde, hvormed man forsørger sig selv	➡ Ingen eller næsten ingen forskel i medborgerskab
Deltagelse:	
Er politisk interesseret	⚠ Lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund
Har deltaget i politisk møde	⚠ Lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund
Har skrevet læserbrev	➡ Ingen eller næsten ingen forskel i medborgerskab
Har taget kontakt til politiske aktører	⚠ Lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund
Oplever politikere som tilgængelige og lydhøre	➡ Ingen eller næsten ingen forskel i medborgerskab
Har tillid til samfundets institutioner	➡ Ingen eller næsten ingen forskel i medborgerskab
Er aktiv i en forening	⚠ Betydeligt lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund
Identitet og tilhørsforhold:	
Mener, at man kan stole på de fleste mennesker	⚠ Betydeligt lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund
Oplever, at ens nuværende job svarer til ens kvalifikationer	⚠ Betydeligt lavere grad af medborgerskab blandt borgere med indvandrerbaggrund

5: Oversigt over resultater fra *MiD* 2011:12

a. Lokalt medborgerskab

Ishøj kommune går i 2012 væk fra *integration* og i stedet udforme kommunen en *medborgerpolitik* som er helt i tråd med de værdier, der er udtrykt i rapporten *MiD*. Ishøj kommune som er beliggende i Region Hovedstaden har med sine 32,7% den højeste andel indvandrere i Danmark (Indvandrere i Danmark 2011: 7). Ishøjs medborgerpolitik skal iflg. kommunen være styrende for alle andre politiske tiltag i kommunen.

”Ved at anerkende mangfoldighed som en styrke, stiler Ishøj mod visionen [...] at inkludere alle i fælleskabet. Anerkendelse skal gennemsyre Ishøj kommune og derfor skal denne medborgerpolitik også ses som en paraply til de øvrige politikker i Ishøj. Medborgerpolitikken omfatter alle borgere og alle politikker i ét således, at medborgerpolitikken sikrer retning for de øvrige” (Ishøjs Medborgerpolitik 2012:4).

Medborgerpolitikken skal ved at gennemsyre alle andre politikker i Ishøj ”eliminere *dem og os*” (Mangfoldighed er Ishøjs styrke, Ishøjs medborgerpolitik 2012: 6). Desuden fremhæves folkeskolens rolle i dannelsen af medborgere og læren om medborgerskabet iflg. lokalpolitiske formulering af medborgerskabet: ”Særligt folkeskolen er en institution, hvor børn og unge mødes, og derfor er folkeskolen særligt med til at sætte rammerne for, at vi får en forståelse for hinanden, en forståelse for den verden vi ser og et fælles læringsgrundlag” (Ibid.) Både på et nationalt og kommunalt plan formuleres dannelsen af borgernes medborgerskab således som en del af folkeskolens opgave. I det efterfølgende kapitel 3 analyseres ét af disse folkeskoleprogrammer, der er sammensat for at skabe medborgerskab blandt børn og unge.

Figur 6: Ishøjs Medborgerpolitik 2012: 6

IV. Delkonklusion

I del 1 (kapitel 1 og 2) er medborgerskabets fremkomstbetingelser blevet analyseret og det er blevet belyst hvorledes medborgerskabsbegrebet danner specifikke relationer til begreber om opdragelsesansvar i form af forældrenes og folkeskolens rolle i medborgerskabelse. Medborgerskabet tegnes som et inkluderende ideal på den ene side, og samtidig optegnes grænserne for medlemskabet på den anden side. Medborgerskabet italesættes når store vanskelige samfundsproblemer skal løses, som det fx var tilfældet under terrortrusler i 00'erne.

Medborgerskabsidealet består af tre forskellige typer borgerrettigheder: de sociale, civile og politiske rettigheder. Samtidig indeholder medborgerskabet forskellige formelle og uformelle pligter, som fx at medborgeren overholder statens og fælleskabets love og agerer iht. samfundets værdier. Inkluderet i begrebet pligt, forstået

i den særlig *medborgerskab som integration*-kontekst, ligger også en forventning om *deltagelse* både på arbejdsmarkedet, i demokratiet og i civilsamfundet, fx gennem medlemskaber af frivillige foreninger. Medborgerskabet drejer sig desuden om det indre forhold til samfundsfælleskabet der handler om social tillid og følelsen af at høre til. Overordnet set peger medborgerskabs-rapportens resultater på, at indvandreres forhold til medborgerdyderne er på niveau med de etniske danskeres. Deres deltagelse er dog lavere, særligt ift. medlemskaber af frivillige foreninger. Derudover er niveauet af medborger-identitet og tilhørsforhold betydeligt lavere end deres danske modstykke. Ift. hindringer for medborgerskabet lister rapporten en del elementer, bl.a. etnicitet (oprindelsesland), religion, tilknytning til arbejdsmarkedet, dårlige sprogkunderskaber, antallet af danske venner, social tillid, lavt foreningsmedlemskab, dårligt kendskab til det danske system - herunder demokratiet, den boligsociale situation samt lav deltagelse (passivitet) (*MiD* 2011).

DEL II:

Ledelsesformer i medborgerskab

I specialets anden del analyseres den sociale praksis på integrationsområdet. Dette gøres gennem to analyser af cases, i kapitel 3 undersøges undervisningsmaterialet *Df.* som ledelsespraksis og som figur i medborgerskabsrationalet. I kapitel 4 undersøges L108 Styrkelse af forældreansvaret (2005) og til dels LBK 1073 Forældreansvarsloven (2012) som de viser sig ifm. medborgerskabet, særligt gennem forældre pålægget og forældreprogrammer. Dernæst diskuteres medborgerskabets potentiale som sikkerhedsskabende rationale.

KAPITEL 3: DEMOKRATI FORDI – UNDERVISNING I MEDBORGER- SKAB

I dette kapitel af analysen bringes specialets første case; undervisningsforløbet *Df.* på banen, med særlig vægt på følgende temaer: Hvordan præsenteres medborgerskabet som begreb? Hvordan forsøges begrebet gjort *levende* for eleverne gennem øvelser og hvordan er disse øvelser tilrettelagt? Hvilke former for ledelse er tilstede i øvelserne? Hvordan søges eleverne gjort til medborgere, hvilke værdier og normer findes i øvelserne. Hvordan forholder materialets udgave af medborgerskab sig til idealet medborgerskab i integrationen? Efter en undersøgelse af disse temaer samles op på materialets konkretisering af *medborgerskab som integration* og denne sættes i perspektiv til specialets overordnede problemformulering.

I. Introduktion til materialet Demokrati fordi

Df. har et tredimensionelt læringsmål, hvor der fokuseres på elevernes *viden, holdninger og færdigheder* (*Df.*, 2010:5 og 7). Det består af i alt 48 undervisningsforløb fordelt på fire øvelsessæt målrettet de forskellige klassetrin og fag. Hvert sæt består af minimum 12 forskellige øvelser og i sin helhed spænder materialet over følgende typer af øvelser:

- Dilemmaøvelser
- Vurderingsøvelser
- Bevægelsesøvelser
- Film
- Rollespil
- Feltarbejde
- Formidlingsøvelser og
- Lytte-/fortælleøvelser

Formålet med undervisningsmaterialet er at sætte fokus på ”de demokratiske grundprincipper, det demokratiske fællesskab, mangfoldigheden, menneskerettighederne og det *fælles ansvar* og få eleverne til at arbejde med demokrati i praksis, både på skolen og i lokalmiljøet” (Df., 2010:4). Df. skal altså helt overordnet, gennem undervisning i demokrati og medborgerskab ”ruste børn og unge til at tage del i samfundet og tage et medansvar for de fællesskaber, man (de red.) indgår i” (Df. 2010:6). Materialet er udarbejdet for at ramme alle danske skoleelever på flere forskellige trin, og er dermed et totaliserende materiale, der udspringer af et ønske om at handle på en bestemt målgruppe, men som i stedet handler på alle skoleelever. Dette forbryder sig i mod de økonomiske principper i gouvèrnementalitet (se Analysestrategi) Materialet repræsenterer den demokratiske skoling og ”medborgerskabsundervisningen” (Df. 2010:6), der målrettes etniske børn og unge efterkommere af ikke-vestlig etnicitet og er således interessant for analysen af medborgerskabsidealene i integrationspolitikken. Materialet anses for, i denne sammenhæng, en indirekte praktisk forlængelse af de værdier, meninger og udsagn medborgerskab betegner for integrationssystemet, og materialet analyseres i forlængelse af rapporten *MiD* (2011).

Folkeskolens undervisning repræsenterer en mulighed for at skabe de medborgere, som er ønskværdige i fremtidens samfund. ”Skolen bygger på demokrati, og skolen skal opdrage eleverne til at være aktive deltagere i et demokratisk samfund” (Df. 2010:7). I øvelserne danner undervisningsmaterialet, skolen, klassen, læreren, samt elevernes personlige oplevelser rammerne for et mikro-demokrati, hvori eleverne skal tillære sig medborgerskabet. Undervisningsmaterialet er designet til at ”være lige til at gå til”. Dette betyder at undervisningen er scriptet, hvilket vil sige at lærerens introduktion, spørgsmål og svar er skrevet helt ud som replikker i et manuskript.

a. Hvor udbredt er materialet Demokrati fordi?

Det har ikke været muligt at anskaffe data på, hvor mange gange materialet reelt er blevet anvendt i et klasse-lokale. Det fremgår af kampagnens hjemmeside demokratifordi.dk at materialet til folkeskolens indskoling og mellemtrin er downloadet henholdsvis 1406 og 2620 gange. Udskolingen og ungdomsuddannelserne har i skrivende stund været downloadet henholdsvis 1.189 gange og 2.459 gange. Derudover er den samlede pakke, med alle fire undervisningssæt, blevet downloadet 1.340 gange. I alt er materialet, eller dele af materialet Df.

blevet hentet 9.014 gange. For at sætte dette tal i perspektiv til skoler i Danmark, eksisterede der iflg. Undervisningsministeriets hjemmeside 1.516 grundskoler og henholdsvis 266 og 509 fri- og privatskoler¹⁹. Således fandtes der i kampagnens løbetid i alt 2291 skoler, som underviste målgruppen i 2010. Sammenholder man antallet af downloads med antallet af skoler i målgruppen, kunne hver skole i landet potentielt have downloadet materialet ca. 3,9 gange. Brugen af materialet vil sandsynligvis fordele sig anderledes i virkeligheden og man må således regne med at materialet ikke er brugt én gang for hver downloadet, men flere eller færre gange afhængigt af brugerens respons. Alligevel tyder antallet af downloads på, at den frivillige kampagne har været succesfuld og at den har haft et bredt potential reach²⁰. Desværre har det ikke været mulig at få indblik i hjemmesidens trafik og kampagnens evaluering²¹. Jeg har valgt at analysere enkelte øvelser fra udskolingssættet, som direkte omhandler temaerne: medborgerskab, etnicitet, inklusion/eksklusion, integration og forælderrollen. Øvelserne der analyseres er de 3 følgende: *Fællesskab – hvad er det?*, *Fællesskab og inklusion* og *Inklusionsrådet*.

II. Øvelse: Fællesskab - Hvad er det?

Fællesskab - Hvad er det? er en formidlingsøvelse, hvor eleverne i fællesskab skal beslutte og formidle deres egen definition af fællesskab gennem en collage. Denne øvelse anbefales udført før øvelsen *Fællesskab og inklusion*.

Eleverne tilbydes følgende to definitioner:

- Ethnos-fællesskab,

“Et fællesskab der er bundet sammen af kulturelle, nationale, religiøse eller traditionelle værdier og måder at være sammen på. Eksempel: Det, der binder det nationale fællesskab sammen i Saudi Arabien, er nogle bestemte religiøse værdier og traditioner”

- Demos-fællesskab,

“Et fællesskab baseret på politiske principper, normer og måder at være sammen på. Det kan fx være fælles lov - som regler i klassen, grundloven, menneskerettighederne. Eksempel: Det, der binder det nationale fællesskab sammen i Frankrig, er begreberne frihed, lighed og broderskab” (Df. 2010:56).

Eleverne skal vælge en af de to tilbudte definitioner til at beskrive deres fællesskaber. Når vi fra tidligere kapitler i specialet ved, at integrationsindsatsen er særligt interesseret i de ikke-vestlige indvandrere, kan valget af definitioner af de to begreber fremstå påfaldende i dét ethnos-fællesskabet sammenlignes med Saudi Arabien (ikke-vestligt land) og demos-fællesskabet sammenlignes med Frankrig (vestligt land). Eleverne skal vælge at lade sig inspirere af en af definitionerne i deres collage, hvor de med billeder skal udtrykke de fællesskaber de er en del af. I den efterfølgende klassediskussion skal læreren spørge ind til normerne i fællesskaberne, og eleverne skal overveje, hvad der binder fællesskabet sammen. Klassen bliver brugt som et mikrokosmos af samfundet. Læreren spørger således ind til klassens fællesskab:

“Hvordan vil I karakterisere det fællesskab, vi har i vores klasse? Hvad binder vores fællesskab sammen? Hvilke regler og normer gælder i vores fællesskab? Hvad kræver det af de enkelte deltagere i et fællesskab, hvis man skal bevare et fællesskab? Hvad kan man som deltager i et fællesskab gøre, hvis man gerne vil udvikle fællesskabet?” (Df. 2010:53).

Dernæst introduceres eleverne til to andre begreber, *Othering* og *Forestillede fællesskaber*.

“Othering” eller “de andre”

“Othering” er en måde, hvorpå man kan forklare, hvem man selv er over for sig selv og andre ved at tale ned om “de andre” (fra engelsk “others”). Man skaber et “os” og et “dem” ud fra de forskellige, man kan finde, om det så er racemæssigt, geografisk, etnisk, økonomisk eller ideologisk. Man bekræfter sin egen gruppe ved at nedgøre en anden. Kilde: wikipedia, populær definition”²²

“Forestillede fællesskaber

Er man en del af et dansk fællesskab, fordi man er dansker? Nogen vil mene, at vi i Danmark har et nationalt fællesskab, hvor vi har noget til fælles, alene fordi vi er danskere. En amerikansk professor, Benedict Anderson, mener noget andet. Han siger, at sådan et “nationalt fællesskab” er et “forestillet fællesskab”, fordi vi forestiller os, at vi har et fællesskab med alle de andre danskere. I virkeligheden kender vi ikke ret mange af alle disse danskere, og mange af dem har vi måske slet ikke noget til fælles med. Kilde: Benedict Anderson, *Forestillede Fællesskaber*, Roskilde Universitetsforlag 2001” (Df. 2010:57).

Eleverne skal overveje om de kender til eksempler på *othering*, hvorfor opstår og hvad man som borger kan gøre for at bekæmpe denne tendens. De skal derefter tage stilling til om Benedict Anderson har ret i sin fremstilling af ‘forestillede fællesskaber’, og om danskerne har et nationalt fællesskab. Derefter skal eleverne diskutere om Danmark skal være et *ethnos*- eller et *demos*-fællesskab. Herefter skal eleverne skrive en grundlovstale med overskriften “Det danske fællesskab”, som skal indeholde en vision for hvordan det danske fællesskab kan styrkes. Hvilken slags (*ethnos* eller *demos*) fællesskab Danmark skal have, og hvad deltagerne i samfundet kan gøre for at skabe et fællesskab, som alle kan føle sig en del af. Øvelsen er demokratisk baseret, med klassediskussioner om den bedste og mest rammende definition af det danske fællesskab. De to definitioner der tilbydes, sættes dog hurtigt i bås ved definitionen som saudiarabisk og fransk. Herefter kontrasteres *othering* med Andersons udlægning af de forestillede fællesskaber. Elevernes reception af disse begreber afhænger af hvordan læreren modererer klassens diskussion, og hvordan elevernes formuleringer af det danske fællesskab modtages; er alle bidrag lige, eller bliver nogle fremhævet før andre? Netop dette aspekt af processen kan jeg ikke læse ud fra beskrivelserne, men jeg vurderer, at medborgerskabet her præsenteres som inkluderende - og at begreber som *othering* bringes i spil for at få eleverne til at reflektere over, om de selv definerer fællesskaber med en indlejret *othering*. Jeg mener at øvelsen er designet til at få eleverne til at øve en selvteknik med det formål at skabe sig selv som inkluderende medborger.

III. Øvelse: Fællesskab og Inklusion

Fællesskab og inklusion er en række vurderingsøvelser om fællesskab, inklusion og eksklusion, hvorigennem eleverne skal blive opmærksomme på fællesskaber og inkluderende sprogbrug. Det anbefales at man før denne øvelser har arbejdet med *Fællesskab - Hvad er det?* og at man efterfølgende arbejder med øvelsen *Inklusionsrådet*.

Øvelsen anbefales til 9. og 10. klasses dansk og samfundsfag, bl.a. skal øvelsen udvikle sproglige og kulturelle kompetencer hos eleverne til brug i en globaliseret verden, samt give samfundsmæssige forklaringer på udviklingen af sociale grupper og gruppeidentiteter. Øvelsen har fire trin. I trin 1, skal eleverne i grupper (med nogen de normalt ikke arbejder sammen med) vurdere forskellige definitioner af fællesskab, minoritet, majoritet, inklusion og eksklusion. I trin 2 skal eleverne i grupper af tre personer, finde tre ting de har til fælles. I trin 3 bliver rummet inkluderet. Eleverne skal forestille sig at rummet er delt i to, læreren skal derefter sige "Alle dem med blå øjne stiller sig til højre og alle dem med en anden øjenfarve til venstre". Eleverne skal nu vurdere, hvem der er majoriteten og hvem der minoriteten. Derefter siger læreren: "alle dem med brune øjne skal nu blive stående til venstre og alle de øvrige til højre", og eleverne skal således vurdere majoritets- og minoritetsfordelingen igen (Df. 2010: 60-62). I denne øvelse bliver rummet inddraget i processen med at hjælpe eleverne til at reflektere over fællesskaberne med klassekammeraterne. Rummet deles derefter op flere gange efter forskellige binære skel som: øjenfarve, sport, hårfarve, etnisk baggrund, normalitet og danskhed (Ibid.: 60-62). De sidste to kategorier normalitet og danskhed skal læreren i særdeleshed spørge ind til, fx hvorfor en elev har stillet sig netop dér og ikke dér? Synes eleven ikke at han/hun er dansk? Eleven skal således være parat til at forklare sit ståsted, hvis denne vælger at stille sig *ikke-dansk* eller *ikke-normal*. Tanken er at eleverne skal uddybe og fortælle om sine overvejelser. Dette er et eksempel på at selvteknikken ikke blot tager selve rummet til hjælp, men også de andre elever. Forskellene i klassen bliver tydeliggjort og derfor bliver det muligt at tale om dem og stille spørgsmål til, hvorfor eleverne placerer sig som de gør. Igen ser vi, at der benyttes selvteknikker i øvelsen, men også fysiske overtalesesteknikker anvendes i øvelsen. Vi kan kalde det et formateret rum "der søger at lede dem mod bestemte måder at tænke på sig selv på, lede sig selv på og regulere deres relation til andre på" (Mik-Meyer & Villadsen 2011:36).

Øvelsen sætter ledelsesrummet op med bestemte mål, men determinerer ikke udfaldet. Rummet sættes på en særlig måde når eleverne bliver bedt om tage stilling til øjenfarve, hårfarve, etnisk baggrund og at de skal enten forme eller udvide fællesskaber på baggrund af disse ydre træk. Øvelsen går videre end dette idét den opfordrer til fællesskaber, der skabes på baggrund af andre typer kategorier som fx sport, men griber efter en velkendt forskel først. Dette ser vi igen i den næste øvelse.

IV. Øvelse: Inklusionsrådet

Igennem film- og vurderingsøvelser, samt rollespil forsøger lærer og elever, at skabe såkaldte ”fede fællesskaber”. Øvelsen præsenterer en situation som eleverne ser på videoen *X-købing skole*. Eleverne skal derefter rollespille sig igennem en øvelse, hvor de spiller forskellige parter i skolens inklusionsråd. De skal fokusere på ideer til, hvordan situationen kan løses og samt hvordan der kan skabes et mere inkluderende fællesskab. Eleverne opdeles i fire rollegrupper: lærere, forældre, elever og skoleledelse. Den 2,18 min lange film *X-købing skole* opsummeres på medborgerskabet.dk således: ”Filmen viser en fiktiv sekvens fra en skole, hvor der hersker udelukkelse, grupperinger og diskrimination. En gruppe elever skal arrangere en fest og majoriteten ønsker, der skal drikkes alkohol til festen. Der er en muslimsk pige i klassen som ikke drikker, og festudvalget vælger at udelukke hende fra festen”²³. I filmen planlægger tre elever (en dreng og to piger) den næste klassefest.

Uddrag fra filmen:

Pige 1 (1,20): ”Ej, men, Jeg har tænkt over noget, jeg synes ikke vi skal invitere Malik og de andre muslimer, fordi de drikker ikke og det bliver lidt kedeligt, hvis de ikke drikker til denne her fest”.

Drengen (1,27): ”Jeg tror heller ikke de gider med, altså fordi Muslimer fester jo ikke rigtigt”(X-Købingskole²⁴).

I filmen bliver seeren præsenteret for de tre elever i festudvalgets beslutningsproces, som leder til at den muslimske pige ikke inviteres til skolefesten. I citatet ovenfor hører vi pige nr. 1, lave en klar *os og dem*-kategorisering af ‘vi’; ikke-muslimer der drikker alkohol og dem; Malik og de andre muslimer. Der refereres intertekstuel tilbage til *othering* fra øvelsen Fællesskab –hvad er det?: Den stereotypiske *os og dem* opdeling skal her fremstilles som et genkendeligt, omend uønsket scenario. Drengen supplerer med, at den muslimske pige sikkert heller gider at være med til festen. Pige nummer 2 forsøger at bryde den negative tale, ved at sige at det er ærgerligt at Malik ikke drikker, fordi hun jo ellers er så sej. Det udsagn accepteres ikke af pige nummer 1, som siger ”Sej? Jamen det (*red. at hun ikke kan være med*) er hun altså selv ude om”. Filmen viser hvordan Malik, som overhører samtalen, bliver ked af det hun hører. Drengen vælger at bakke sin tidligere udtalelse op med, at Malik sikkert hellere vil sidde derhjemme og drikke te med sine tanter og onkler, end hun vil med til klassefesten. De tre griner. Malik, som har hørt det hele, smutter uset ud af en dør og forsvinder og filmen slutter.

Øvelsen går ud på at inklusionsrådet skal tage stilling til, hvordan skolen kan overkomme forskelligheder og inkludere på trods af forskellighederne. Men det er netop filmens reproduktion af stereotyperne, som en genkendelige forskel, der bliver trukket på, der gør at filmen blåstempler *os og dem*-skellet. Filmens præmis som eleverne forventes at genkende, er at det er et velkendt problem at muslimerne er særligt svære at inkludere. Denne reproduktion af skellet mellem etniske danskere (medborgerne) og muslimerne, som dukker op mange

steder i integrationsdiskursen, finder man altså igen her i materialet til børn og unge. Derfor videregivet dette skel gennem materialet, i stedet for fx at blive aflivet gennem en klassediskussion, som centrerer om hvad klassens fælleskab reelt baserer sig på. Skellet er problematisk fordi det installerer sig selv som en hindring for integration igen og igen, og dermed sandsynliggør en indlejring og videreførelse af en bestemt opfattelse af ikke-vestlige religiøse personer. Det er nærliggende, at eleverne der ser filmen på grund af dens narrativ og fortællevinkel, skal fatte sympati for Malik som den stakkels muslim der ikke må drikke. I det hele taget er øvelsens fortælling om, hvad fælleskabet er, bizar. Danskerne og muslimerne sættes i modsætningsforhold og fortællingen om de danske børn er, at de drikker så meget alkohol at de ikke ved hvad de laver (se transskription i bilag). Det ønskede resultat af øvelsen er, at de etnisk danske elever skal ændre adfærd og inkludere det muslimske mindretal, men forskellene imellem danskere og muslimer bliver desværre stadig fastholdt.

I øvelsen er der ligeledes tale om en selvteknik, der skal udøves for at de unge kan reflektere over fællesskabs- og inklusionstemaerne i materialet. Der er ligesom i de to andre øvelser, tale om en guidet selvteknik, hvor læreren spiller en vigtig rolle. Netop derfor er det interessant, at se nærmere på hvorledes læreren instrueres i materialet. Lærerens rolle i øvelserne er at instruere eleverne, at give opgaver, udfordringer, hjælp og konstruktiv kritik. I tråd med de nordiske opdragelsesidealer er lærerens rolle ikke specielt kontrollerende. Lærer og elev har typisk et udramatisk forhold, præget af pædagogiske ligestillingsidealer, hvor eleverne er frie til at komme med ideer og input til undervisningen. Lærerens rolle i øvelsen ”inklusionsrådet” er en medierende rolle. Læreren forventes ikke at udfylde rollen med egne ideer og input, men at spille en rolle med fastlagte instrukser og replikker. Informationerne der skal kvalificere og gøre øvelsen levende for eleverne er forberedt, og lærerens replikker står i anførselstegn igennem øvelsesbeskrivelsen.

Eleverne skal efter gruppepræsentationerne diskutere, hvilken en af klassens ideer der vil virke bedst. De bliver bedt om at svare på spørgsmålet om, hvad de tror der ville ske med forholdet mellem majoritets- og minoritetsgruppen, hvis ingen gjorde noget ved eksklusions-situationen? Dette spørgsmål stilles til eleverne for at inspirere til en refleksion over eget ansvar i inklusions-/eksklusionsspørgsmålet. Næste trin i øvelsen er at denne refleksion følges op med, at læreren beder eleverne træde ud af rollen. Dernæst skal eleverne analysere deres egen virkelighed. Læreren siger: “I skal nu vurdere jeres egen skole og jeres egen klasse” (Df. 2010:68). Eleverne skal således vurdere klassen og skolen i lyset af filmens narrativ og de forståelser af inklusions- og eksklusionsmønstre der suppleres fra et elevark, der hører til øvelsen. Eleverne skal problematisere deres virkelighed ud fra den fremstilling, som de så og analyserede i filmen om eksklusions-episoden på X-købing Skole. De skal altså forstå deres egen virkelighed og begreberne inklusion og eksklusion ud fra det perspektiv som er skabt gennem filmen. Efter denne foreslåede fortolkning af verden må det være naturligt for eleverne, i forlængelse af filmens narrativ, at tænke i etniske forskelle og ‘os og dem’ forhold mellem ikke-

muslimer og muslimer. Eleverne får hjælp til at se forskellene og tænke over evt. problemer og løsninger via lærerens rolle og spørgsmål, som er beskrevet i opgaven:

“Drøft I jeres grupper, hvordan det går med inklusionen på skolen og i klassen. Er der grupper eller enkeltpersoner, der bliver ekskluderet?... Hvad skal der til for at disse grupper eller enkeltpersoner bliver inkluderet? [...] Hvad skal der til for at klassen får et *fedt fællesskab*?” (Df. 2011: 68 fremhævet i original).

I denne øvelse er idéen om de ekskluderede muslimer allerede på plads i elevernes bevidsthed før diskussionen går i gang, og det er op til eleverne at tage stilling til klassen i det lys. I gruppesamtalen er det elevernes rolle at være medierende over for hinanden, og ambitionerne er at de skal hjælpe hinanden til at tænke på bestemte, ønskede måder ift. inklusion.

V. Delkonklusion

I materialet *Df.*, demonstreres tre eksempler på selvtæknikker, der leder hen imod medborgerskabsdannelsen. Disse øvelser kan bruges af alle skoler, men er udviklet som en del af integrationspraksisregimet, som bruger medborgerskabsidealene i integrationsindsatsen. Når det generelle medborgerskab bruges i integrationsøjemed, tages begrebet som gidsel for en rationalitet, der deler verden op i danskere og ikke-vestlige indvandrere. En rationalitet, der på baggrund af systemets vidensproduktion er blevet fokuseret på bestemte grupper; i den ikke-vestlige indvandrer- og efterkommergruppes tilfælde opstår *det anderledes anderledes* som praksisregimet i en vis udstrækning *må* handle på. Den reproduktion af indvandrerens som anderledes, der finder sted i eksemplerne fra *Df.*, giver blot mandat til den indlejrede integrationssandhed at ikke-vestlige indvandrere og særligt muslimerne er anderledes og besværlige at inkludere. Videoen om X-købingskole er med til at reproducere, at muslimer som gruppe har særligt svært ved at blive en del af medborgerskabet, og dermed samfunds-fællesskabet. Medborgerskabsundervisning i *Df.* bliver fuldstændig indfildret i integrationspolitik, og flyttes dermed fra et spørgsmål om hvordan vi kan danne noget fælles ud fra et lighedsbegreb? - til hvordan majoriteten kan flytte minoriteten ind i majoritetens fælleskab?

KAPITEL 4: FORÆLDREANSVAR OG MEDBORGERSKAB

Forældreplægget og forældreansvaret er særligt interessant emne i krydsfeltet mellem integration, medborgerskab og opdragelse. Forældreansvaret er en forlængelse af medborgerskabs rationale, hvor alle har ansvar for samfundet og medborgeren er sit ansvar bevidst, og handler i overensstemmelse med samfundets love og normer. Forældre skal opdrage deres børn på en måde der er i overensstemmelse med *den gode barndom* og med *den gode medborger*. Dette kapitel undersøger de forbindelse der findes mellem integration, forældreansvar og medborgerskab.

I. Styrkelse af forældreansvaret

Forældreansvarsloven vedtages i marts 2006. Lovens officielle navn er *Forslag til lov om ændring af lov om social service og lov om en børnefamilieydelse (Styrkelse af forældreansvaret)* også kaldet L108 (Herefter forældreansvarsloven).

Ændringen i lovteksten lyder:

”Kommunalbestyrelsen kan træffe afgørelse om at meddele forældremyndighedsindehaveren et forældreplæg, jf. stk. 3, når der er risiko for, at et barns eller ungs udvikling er i fare, og det vurderes at bero på, at forældremyndighedsindehaveren ikke lever op til sit forældreansvar” (L108 §41).

For at udstede et forældreplæg forudsættes, at der foreligger oplysninger om ét af nedenstående forhold:

1. Barnet eller den unge har ulovligt skolefravær, eller undervisningspligten opfyldes i øvrigt ikke.
2. Barnet eller den unge har begået kriminalitet af et vist omfang eller en vis grovhed.
3. Barnet eller den unge har alvorlige adfærds- eller tilpasningsproblemer.
4. Forældremyndighedsindehaveren nægter at samarbejde med de relevante myndigheder om løsningen af barnets eller den unges problemer (L108).

Forældreplægget gives til forældremyndighedsindehaveren og angiver en eller flere konkrete handlepligter, som ”skal være egnede til at bidrage til en løsning af barnets eller den unges problemer, og som står i rimeligt forhold til formålet” (L108). Sagsbehandleren kan således beslutte at forældremyndighedsindehaveren, for en afgrænset periode på højst 12 måneder, der kan forlænges med 6 måneder af gangen, skal:

1. Sikre barnets eller den unges fremmøde i skolen ved personligt at følge barnet eller den unge i skole.
2. Deltage i forældremøder og konsultationer vedrørende barnets eller den unges skolegang.
3. Sikre barnets eller den unges deltagelse i konkrete fritidsaktiviteter ved at følge barnet eller den unge til det pågældende sted.
4. Sikre at barnet eller den unge er hjemme på et nærmere fastsat tidspunkt.
5. Deltage i et af kommunen tilbudt forældreprogram eller

6. Deltage i møder med relevante myndigheder om løsningen af barnets eller den unges problemer (Ibid.).

Hvis forældremyndighedsindehaveren ikke overholder pålægget, kan kommunen tilbageholde familieydelsen, i et kvartal af gangen. L108 udspringer i politisk kontekst af integrationsplanen "En ny chance til alle" af 17. juni 2005. Forældreansvarsloven og integrationsaftalen fra 2005 er næsten ens i ordlyd, hvilket vil sige at selvom loven om styrkelse af forældreansvaret *i princippet* er tilrettet alle forældre i Danmark, bliver det er i lovens betænkninger tydeligt at det er etniske minoritetsforældre der er i søgelyset (Egelund 2006: 237-239). Når Egelund påpeger at ordlyden i integrationsaftalen 2006 og lovforslag 108 er ens, er det for at sandsynliggøre det forhold, at når integrationsaftalens tekst udpeger målgruppen indvandrere fra ikke-vestlige lande, så er det at forvente, at det er den samme målgruppe lovforslaget rettes imod.

"Nogle forældre påtager sig ikke deres ansvar og udfylder ikke deres rolle som forældre for deres børn og dermed som ansvarlige for børnenes hensigtsmæssige udvikling. I nogle tilfælde er det, fordi *forældrene ikke er sig deres ansvar bevidst*, i andre tilfælde er det, fordi *forældrene aldrig har lært, hvad ansvaret indebærer*, og hvordan man løfter det. I endnu andre tilfælde er der desværre tale om, at *forældrene vælger ikke at påtage sig ansvaret*, men overlader det til andre – herunder til børnene og de unge selv ... Det er regeringens holdning, at forældre skal holdes fast på deres ansvar, og at der skal sættes en målrettet indsats ind over for de forældre, der mangler vilje eller evne til at leve op til deres forældreansvar, så der bliver handlet, før det er for sent. Regeringen ønsker at markere samfundets afstandtagen til forældre, der ikke vil påtage sig ansvaret, og samtidig samfundet støtte til forældre, der gerne vil tage ansvaret" (L108:4).

Det handler i en integrationssammenhæng om, at forældre i målgruppen med ikke-vestligbaggrund, enten ikke ved hvad det *danske forældreansvar* indebærer, at de ikke er kompetente til at tage ansvar for deres børns hensigtsmæssige udvikling - eller at de i værste fald ikke *vil* påtage sig ansvaret. Det er overordnet forældrenes ansvar at sørge for deres børns udvikling, indlæring og lovlighed. Konsekvensen ved at der ikke gribes ind over for sådanne forældre, er formuleret klart i integrationsaftalen som danner rammen for loven, i afsnittet *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og kriminalitet*:

"Regeringen og aftalepartierne er enige om, at forældreansvaret skal styrkes mhp., at børn får mulighed for at udvikle sig, får en god skolegang og ikke begiver sig ind på en kriminel løbebane. Der skal sættes ind med en målrettet indsats over for de forældre, der mangler evne og vilje til at leve op til deres forældre ansvar, så der bliver handlet, før det er for sent" (En ny chance til alle: 9).

I materialet der udgives ifm. forældreansvaret, er der en udtalt opfattelse af at indvandrerforældre ikke blot opdrager deres børn anderledes, men at denne anderledes opdragelse er problematisk. I bedste fald er forældrene inkompetente ift. at løfte ansvaret og i værste fald er forældrene uvillige til at påtage sig opdragerrollen og forældreansvaret. Indvandrerforældre repræsenterer for både medborgerskabsblikket og forældreansvarsblikket en position der står uden for fællesskabet. Forældreansvaret søges etableret via undervisningsforløb i

opdragelse - de såkaldte forældreprogrammer - og for de forældre som ikke synes at reagere på henvendelse fra skoler, institutioner og kommunen, kan forældreoplægget indføres som disciplinær mekanisme.

II. Forældreprogrammer

Den 21. marts 2006 vedtog Folketinget en lovændring, der styrker forældreansvaret²⁵. Ændringen blev indsat i den gældende Lov om Social Service som § 41a og i Lov om børnefamilieydelse §2²⁶

”Lovens primære formål er at motivere forældrene til at skærpe omsorgen, hvis de har børn, som via deres opførsel har udvist et behov herfor.

Det kan børnene have behov for hvis de har ulovligt skolefravær, begår kriminalitet, alvorlige adfærdsproblemer. I sådanne tilfælde kan kommunalbestyrelsen vælge at pålægge forældrene konkrete handlepligter, fx at følge barnet i skole, deltage i forældremøder på skolen, følge barnet til fritidsaktiviteter, håndhæve at barnet er hjemme på faste tidspunkter, deltage i tilbudte forældreprogrammer, deltage i møder med myndighederne. Hvis kommunen derefter vurderer at forældrene ikke lever op til pålægget ”skal den iflg. ændring i lov om børnefamilieydelse § 2 stk. 1 beslutte at fratage familien retten til børnefamilieydelse for det næste kvartal. Kommunen skal gøre opmærksom på denne risiko over for forældrene” (Social Service 2006: 4) Forældreoplæggets målgruppe er indvandrerforældre med *ustyrlige børn* (Juul 27.05.13). At der foreligger en opfattelse af at ikke-vestlige forældre opdrager deres børn på en måde som er særlig problematisk, ses fx når der i lovforslaget særligt bemærkes at det er et mål at skabe forældreprogrammer til forældre, der ikke kender det danske samfunds sociale normer, og det formuleres som et særligt mål

”Det vil således være relevant at skræddersy visse programmer til specifikke grupper, så der eksempelvis er programmer, der især henvender sig til familier med anden etnisk baggrund end dansk. Programmerne skal både egne sig som frivillige tilbud til de forældre, hvis børn er på vej ind i en negativ udvikling i forhold til kriminalitet, manglende fremmøde i skolen og lignende, samt være en mulig del af et forældreoplæg” (L108 bemærkninger til Lovforslaget: punkt 7: Forældreprogrammer).

I disse forældreprogrammer afsløres en særlig italesættelse af muslimske forælderoller, som fx i forældreprogrammet ”*Rundt om familien*” hvor målgruppen defineres således:

”Rundt om familien henvender sig til flygtninge- og indvandrerfamilier med hovedsagelig muslimsk baggrund. Forældrene har ofte et syn på børn og opdragelse, der fraviger forholdene i det danske institutionsliv, og som derfor kan gøre det vanskeligt for deres børn at trives i børnehaven, skolen, fritidshjemmet e.l.” (Social Service 2006: 42).

Rundt om familien består af en række temadage, hvor barnets behov og udfordringer gennemgås ”På møderne lærer forældrene om barnets generelle udvikling og om værdien af konstruktivt samvær med barnet, herunder leg som middel til udvikling, forskel i opdragelseskulturer, værdien af udeliv m.m. Møderne beskæftiger sig

også med barnets liv i institutionen, barnets sundhed og sygdom, og hvad vold betyder for barnets udvikling” (Ibid.: 42). Her italesættes tydeligt, at elementer som vold og manglende forståelse for barnets udvikling forventes i særligt denne målgruppe af ikke-vestlige og muslimske forældre. Indvandrerbørns problemer i danske institutioner, sammenkædes med forældrenes syn på børneopdragelse, som afviger fra opdragelsesnormen i Danmark. Der er tale om et *anderledes*, som der kan interveneres på. Disse familier udgør et særligt genstands-område for både integrationsindsatser og sociale indsatser. Rundt om familien anses som en metode til at ”øge flygtninge- og indvandrerforældres viden om danske normer og værdier, og derved gøre det lettere for familiernes børn at finde sig til rette i det lokale institutionsliv” (Ibid.:42). Således antages det at større viden om danske normer og værdier i højere grad kan klæde indvandrerforældrene på til at ruste deres børn til at begå sig i institutionelle sammenhænge. Forældrene skal lede sig selv til at styre deres børn på den intenderede måde. Det antages at forældrene *kan* styre børnene, men at de ikke ved *hvordan* det forventes at de styrer børnene, eller at de ikke *vil* styre børnene. Således kan forældreplægget inddrages som mulighed. Det er forældrenes rolle at styre deres børn, derfor er forældrene mål for programmerne, der angår barnet, fordi ”forældrene spiller en central rolle for løsningen af børnenes problemer. Børn er på mange måder resultat af den måde, familien fungerer eller ikke fungerer på. Derfor er programmernes fokus rettet mod at styrke forældrenes kompetencer og give dem selvtilliden til at tage ansvar for familiens velfærd” (Ibid.: 5).

a. Brug af forældreplægget

I 2007 havde 16 kommuner tilsammen brugt plægget i ca. 32 sagsbehandlinger. I 10 sager var plægget blevet brugt som økonomisk sanktion (Rambøll 2007). I 2009 blev forældreplægget en ”skal-bestemmelse” således, at hvor det før var frivilligt for kommunerne at bruge interventionen, blev det i 2009 en pligt (Rambøll 2011). Rambøll giver i 2011 følgende forklaring på, hvorfor kommunerne ikke har brugt plægget mere:

”Evalueringen viser, at den primære forklaring på brugen af forældreplæg ikke er mere udbredt i kommunerne er iflg. kommunale fagchefer og sagsbehandlere, *at der ikke har været relevante sager, og at økonomiske incitamenter ikke ses som et hensigtsmæssigt redskab til at løse målgruppens problemer*. Samtidigt fremhæver nogle kommunale fagfolk og sagsbehandlere, at der er bekymring for at økonomiske sanktioner kan lægge et pres på relationen mellem barnet og forældrene, som ikke er hensigtsmæssig ift. at løse barnets eller den unges problemer” (Rambøll 2011: 5).

Hovedårsagen til at forældreplægget ikke er brugt mere er, at der ikke har været relevante sager at bruge det i, og at det ikke vurderes som hensigtsmæssigt. Alligevel fastholdes den politiske linje om at forældreplægget skal bruges mere på tværs af regeringsskifte. Hvordan kan det være at et værktøj som forældreplægget fastholdes på trods af manglende kvalitativ dokumentation af effekterne på den unge, familien og forældre-barn relationen samt familiens relationer til kommunen?

III. Forældre pålægget til debat i 2013

Hvordan ser debatten om det omdiskuterede forældre pålæg ud i 2013, syv år efter det blev indført? Forældreansvarsloven blev vedtaget i 2006, og i 2011 blev der foretaget regeringsskift. Hvordan har dette påvirket debatten? Det følgende afsnit vil ride den nutidige debat op.

“Nu har vi i 30 år talt om at stoppe kæden med de små brødre, uden at det er sket. Den eftergivenhed, der har været i holdningen, at de gode viljer var nok, er ikke lykkedes. Vi må gøre op med holdningen om, at det er synd for børnene og forældrene, for det kommer de ingen vegne af. En lille dreng, der råber luder efter sin nabo eller sparker til ting og sager, indtil de går i stykker, er ikke et offer. Vi er nødt til at kalde på forældrenes ansvar (Bonde & Haslund 26.05.13).

Karen Hækkerup (daværende Social- og integrationsminister) udtaler i interviewet, at der er behov for en opsang til de forældre, der har sat sig ”bag nedrullede gardiner, tændt for parabolen, og som tror, at de kan få lov til at opdrage deres børn, som om de ikke er flyttet til et nyt land”. Hækkerup siger til Berlingske at hvis forældrene forholder sig passivt, når deres barn bryder loven eller ikke kommer i skole, ”så er der en stor risiko for, at deres børn ender i arbejdsløshed eller kriminalitet”(ibid.). Interviewet med Hækkerup trykkes ifm. lanceringen af en ny politisk pakke af *seks initiativer, der skal styrke forældreansvaret i udsatte familier med indvandrerbaggrund* (Ibid.) pakken består af præventive midler og særlige forældreprogrammer og ”*særlige forløb til forældre, hvis børn er i fare for at blive radikaliseret*”(Ibid.) samt forældre pålægget. Her italesættes altså en sammenhæng mellem den intervention forældre pålæg og forældreprogrammer skal udgøre, og en antiradikaliseringproces. Anti-radikalisering består i forskellige mekanismer der skal søge at forhindre unge (særligt indvandrere) i at blive religiøst eller politisk radikaliserede og dermed *farlige*. Den radikaliserede person anses som en risiko for samfundets sikkerhed og sammenhængskraft. Efterfølgende bliver Karen Hækkerups udtalelser ifm. de seks ovennævnte initiativer stærkt debatteret. Lars Aslan Rasmussen, socialordfører for Socialdemokraterne i Københavns Kommune, kaldte det efterfølgende for ren Dansk Folkeparti-politik (Redder 27.05.13). I interviewet bliver der desuden optegnet nogle *os og dem*-skel mellem os - de etniske danskere og dem - de fremmede med farlige normer.

(...) “Det handler om, at der er en gruppe mennesker, som ikke deler de samme normer og har de samme muligheder som os andre. Det er ualmindeligt skræmmende at tænke på, hvordan det kan udvikle sig, hvis ikke vi får taget hånd om det” (Bonde & Haslund 26.05.13)

Der antydes at interventionen er nødvendig fordi der ellers kan foreligge en farlig fremtid med radikale og kriminelle parallelsamfund i Danmark. Forældre pålægget som mekanisme tales dermed ind i en sikkerheds-skabende funktion. Forældre og børn skal påvirkes inden de bliver farlige, men de skal også blive bedre medborgere gennem kontakt med forskellige institutioner, fx skoler, daginstitutioner og forældreprogrammer. Et led i ghettopakken, som Karen Hækkerup annoncerer i interviewet, er at oprette en taskforce der har til formål at undersøge, hvordan kommunerne i højere grad kan benytte forældre pålægget. Hækkerup giver ligeledes

kommunerne en direkte opsang i KLs (Kommunernes Landsforening) medlemsblad i artiklen *Forældre skal have flere bøder* (KL 27.05.13). Hækkerup mener at kommunerne skal ændre holdning til brugen af de økonomiske sanktioner. Formanden for KL's Social- og Sundhedsudvalg, Anny Winther, medgiver da også at kommunerne har været alt for flinke og glade for at bruge incitament frem for sanktioner, men at forældreplægget er et værktøj som går mere drastisk til værks (KL 27.05.13).

En del af ministerens 25 millioner-forslag er at oprette en taskforce, der skal overvåge de forskellige mekanismer kommunen har til rådighed over for problematiske indvandrerfamilier, deraf forældreplæggets mulighed for økonomiske sanktioner fx ved at fratrække børneydelsen. Hensigten med tiltaget er at øge brugen af forældreplægget. Det er dog ikke populært blandt kommunernes praktikere, fx mener socialrådgiverne ikke at forældreplægget virker. Formanden for Dansk Socialrådgiverforening, Majbrit Berlau, skriver i et debatindlæg i Jyllands Posten den 6. juni 2013 at forældreplægget kan virke direkte skadeligt på relationerne og samarbejdet med den pågældende familie:

“Vores erfaring er, at den økonomiske sanktion ikke er et relevant redskab af flere årsager. For det første skal det jo være forældre, der har mulighed for at blive påvirket af det økonomiske incitament. Det kræver altså, at der skal være tale om bevidst modvilje fra ellers handlekraftige forældre, og dem er der heldigvis ikke så mange af. Hvis vi har at gøre med et resourcesvagt forældrepar, så er det rimeligt at spørge sig selv, om det er bevidst modvilje eller manglende ressourcer, der gør at forældrene har givet op. I sådan en situation har forældreplægget ingen effekt overhovedet andet end at skade relationen mellem systemet og forældrene samt relationen mellem forældrene og den unge. Det er lige præcis de relationer, der er behov for at styrke i arbejdet med at få forældrene til at påtage sig ansvaret for deres børn. Forældreplægget risikerer derfor at modarbejde intentionen med indsatsen” (Berlau, *Debatindlæg 06.06.13*)

I sommeren 2013 overtager Annette Vilhelmsen, Social-, børne- og integrationsminister, posten efter Karen Hækkerup. En af de første udmeldinger Vilhelmsen kommer med som minister er, at hun vil skrue ned for brugen af forældreplægget (Nielsen 20.08.13). Dermed går hun imod linjen som er lagt af regeringen med Helle Torning-Schmidt i front. Måske er det netop derfor at der blot går en enkelt dag før Helle Torning-Schmidt ”går i rette” med Annette Vilhelmsen:

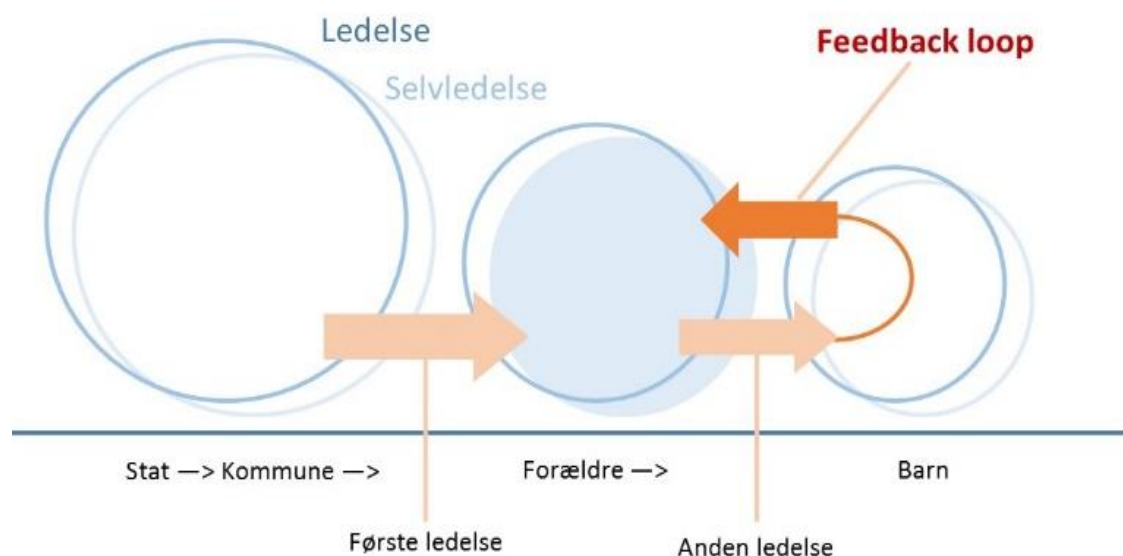
“Forældreplæg kan være en rigtig god ting for at minde forældrene om, at de har et ansvar for deres børn og unge. Det vi ser i øjeblikket, det er, at der er alt for mange unge, der ryger ud i nogle ting, de ikke skulle være i, og at de bliver lette ofre for bandekriminalitet, der truer vores tryghed. Derfor kan forældreplæg være en rigtig god ide” (Rohde 21.08.13).

Forældreplægget bliver fastholdt som politik og der insisteres på, at det virker - på trods den hårde kritik og den blandede modtagelse fra praktikere, som fx socialrådgiverne, og på trods af de noget begrænsede evaluierungsgrundlag i Rambølls vurderinger af plægget (Rambøll 2007 & 2011).

IV. Ansvarliggørelse og medborger-skabelse

Forældreplægget er et ansvarliggørelsesprojekt ikke blot for forældre, men også for børn. Iflg. Egelund (2006) har der eksisteret to kardinalfigurer gennem 100 års børneforsognshistorie *barnet i fare* og *det farlige barn*. Over for *barnet i fare* udøves indgreb af børneværns-karakter, der skal beskytte barnet og dets rettigheder. Over for *det farlige barn* udøves indgreb af samfundsværn-karakter, dvs. indgreb der skal neutralisere barnets skadevoldende handlinger. Iflg. Egelund (2006) kan der i forældreplægget ”ikke herske tvivl om, at det danske lovforslag retter sig imod *de farlige børn*. Det er børn, der er til fare for os andre, der skal reformeres via forældreplæg” (Egelund 2006:244). Vurderingen begrundes med de følgende eksempler på den børneadfærd der udløser forældreplæg: ”skoleskulk, kriminalitet, antisocialitet og tilpasningsproblemer ... det er børn, der er i fare for at blive til fare for samfundet, lovændringen er rettet imod ... dvs. det er forældrenes fremmeste ansvar at værne samfundet mod deres børns farlighed” (Egelund 2006: 244). Der er med forældreplæg tale om en todelt ledelse, hvormed forældrene må styres, for at kunne styre barnet eller barnet må styres, fordi det er i fare for at blive en fare for samfundet.

Man håber at barnet, med forældrenes ledelse, kan ledes tilbage i de institutioner, fx i skolen, som kan lede barnet til at opbygge et acceptabelt medborgerskab og tilhørsforhold til samfundet. På den måde er forventningen at forældreplægget kan være med til at forhindre barnet i at blive en del af et parallelsamfund. I denne model er forældrene nøglen til at styre barnet. Forældreprogrammet sættes i værk sammen med forældreplægget, på den plads der på modellen hedder ’første ledelse’. Barnets farlige handlinger bliver i første omgang grunden til, at forældrene skal deltage i forældreprogrammer som fx *Rundt om familien*.

Figur 7: Ledelses-feedback loop

Ledelsen af familien, der skal lede barnet, sker i gennem selvledelsen hos forældrene. Her udtrykt som et feedback loop, fordi fokus på barnets opførsel leder til fokus på ledelsen af forældrene, der igen skal lede børnene. Denne model modtager nu, med forældreprogrammet, en ekstra selvledelsesdimension. Forældrene må lede sig selv iht. både samfunds normer og ift. det skandinaviske opdragelsesnormer. Barnets opførsel bliver ikke blot set som en konsekvens af forældrenes ledelse til disciplinering af barnet og barnets deraf afledte ledelse af sig selv, men også som en refleksion af, hvor gode forældrene er til at lede sig selv i overensstemmelse med disse samfunds- og opdragelsesnormer. Både barnet og forældrene skal altså lede sig selv iht. disse normer. Jeg har valgt at kalde det et ledelsesfeedback loop, fordi barnets opførsel bliver iagttaget som en forlængelse af forældrenes opdragelsesevner, samt deres kendskab, forståelse af og respekt for det danske samfund. Dermed bliver en del af medborgerskabet geninstalleret i ledelseskæden, og forældrene må lede sig selv ift. medborgerskab og forventninger til den gode indvandrerforældre for at rykke sig selv ud af statens ledelsesfokus. Forældreoplægget og forældreprogrammet skal ideelt set lede familien tilbage til en proces, hvor de kan skabe sig selv som medborgere og ledes væk fra *yderpositionen* i samfundet.

DISKUSSION: MEDBORGERSKAB SOM SIKKERHEDSKABENDE MEKANISME?

I dette afsnit diskuteres medborgerskabet i sin helhed af vidensformer og handlingsformer vurderet ift. problemformuleringens tredje spørgsmål. I besvarelsen af dette spørgsmål inddrages elementer og begreber fra Gudmand-Høyers (2012) arbejde med Foucaults begreb om den sikkerhedsskabende mekanisme. Specialet har op til dette punkt, flere gange været i berøring med figuren *den uønskede udenfor-position*, der særlig tillægges indvandrere fra ikke-vestlige lande. Denne position forsøges undgået i medborger-regimet vha. forskellige typer indgriben. Fx forsøges indvandrersens *farlige*-handlingsforløb *forstyrret* igennem forskellige programmer, der har dennes fritids-, uddannelses- og arbejdsliv som genstand. Medborgerskabet som moral, begreb, subjektform og rationale ses i dette lys som *ordnende* for en bestemt håndtering af farer, der tilskrives en ekskluderet samfundsposition.

Fokus for dette kapitel er således det sikkerhedsrationale, der viser sig når *den uønskede udenforstående-samfundsposition* forsøges undgået til fordel for udvikling af medborgerskabsidentitet og -position. Når forhåbninger til medborgerskabs effekt undersøges i lyset af sikkerhedsskabende mekanismer, kan medborgerskabet forstås som en mekanisme til distribution af risici. Altså medborgerskabet fremstår som et rationale, eller en ordning af elementer, der ordner *imod* en sikkerhed ved at udpege akkumulative muligheder for at omdanne ikke-inkluderede indvandrere til medborgere. Til brug for denne diskussion indfører jeg begrebet *dispositiv*; der betegner en anordning bestående af en række elementer, der arrangerer virkeligheden på en bestemt måde og dermed virker nominerende på dets virkefelt (begrebets omverden) (Raffnsøe & Gudmand-Høyer 2009: 154). Iflg. Foucaults fremstillinger af *dispositiv*historien (forelæsninger ved College de France 1978) arbejdes der med tre forskellige 'rationaletyper' i styring og intervention: loven, disciplinen og de sikkerhedsskabende mekanismer, samt måden hvorpå de tre forskellige typer "ordnende" *rationaler*²⁷ behandler det uønskede (ibid.). Loven deler verden og handlinger i det ønskede og det uønskede. Disciplinen sigter mod at forebygge det uønskede, hindre det i at opstå eller ske igen, ved konstant indgriben og vedholdende opsyn, hvor det sikkerhedsskabende ikke i sig selv er en forebyggende mekanisme, men snarere udbedrende ift. det, som dukker op. Det sikkerhedsskabende er således at forstå som et beredskab, der skal sætte regimet i stand til at udbedre og behandle, hvad der måtte vise sig. Det sikkerhedsskabende skal "forarbejde det uventede og *tilfældige*, så man undgår, at det får ødelæggende konsekvenser – og måske endda kan udnytte det til egen fordel" (Ibid.: 158).

Når jeg i diskussionen trækker på Foucaults begreber om det sikkerhedsskabende *dispositiv* i integrations indsatsen, er det for at kaste lys over hvilke forhåbninger der stilles til medborgerskabsbegrebets indflydelse

på det sociale samfunds sammenhængskraft. Desuden er det for at undersøge, hvordan brugen af medborgerskabsrationaler påvirker behandlingen af 'det uønskede', 'det farlige', der fx igennem medborgerskabets iagttagelse af virkeligheden opstår, som en særlig udenforstående position reserveret til den ikke-vestlige indvandrere.

Den sikkerhedsskabende mekanisme virker *forstyrrende* på akkumulationen af risikoforøgende-fænomener, og ved at påvirke subjektets handlingsforløb og måske åbne for andre - mere ønskværdige- handlingsforløb for den enkelte. Regimet forsøger at styre for at forhindre det uønskede, processen søges forstyrret i et forløb af akkumulation og determinans, der ellers kunne føre til en så høj risiko, at dette blev ukontrollerbart. Indvandrere ses, gennem medborgerskabsrapporten (2011), som eksponerede for en række faktorer, der tilføjer risiko for ikke-inklusion, deriblandt: passivt medborgerskab og lav politisk og lokal deltagelse (*MiD* 2011: 55-61, 100-113), ringe kendskab til det danske samfund og demokrati (*ibid.* 100-113), religiøsitet; særlig muslimsk (*ibid.*: 98), dårlige sprogkundskaber (fx *ibid.*: 97), fravær af foreningsmedlemskab (*ibid.*: 62-67), ikke-vestlig etnicitet (fx *ibid.*: 102), fravær af etnisk danske venner (*ibid.*: 74-75, 98), ghetto/bolig-social situation (fx *ibid.*: 74, 91), lav eller ingen tilknytning til arbejdsmarkedet (*ibid.*: 94), social tillid (*ibid.*: 69), manglende uddannelse (regeringsgrundlag 1998-2011). En række teknikker sættes i spil for at hindre at disse faktorer akkumulativt flytter indvandreren eller efterkommeren til en ikke-inkluderet samfundsposition. Fx kunne en forstyrrende teknik være en kampagne, der opfordrer flere med indvandrerbaggrund til at være med i foreninger. Her forsøges flere risikoelementer adresseres gennem én enkelt teknik. Håbet er at indvandreren igennem sit foreningsmedlemskab vil danne venskaber med etniske danskere og deltage i lokaldemokratiet og dermed blive ledt væk fra parallelsamfundspositionen. Disse forståelser af det sikkerhedsskabende i medborgerskabstilgangen diskuteres i det følgende.

I kapitel 1-4 har specialet flere gange præsenteret italesættelser af en social-eksklusionsrisiko blandt indvandrere. I rapporten *MiD* kortlægges forskelle mellem etniske danskeres medborgerskab og indvandrere fra ikke-vestlige landes medborgerskab. De risikoelementer, som fremstilles i rapportens undersøgelse, fremstår som ligeværdige årsager til den akkumulerede risiko for at indvandreren vil være socialt ekskluderet eller inaktive i det danske samfundsfælleskab. På denne måde bliver det lige vigtigt for statens ledelse af medborgerskabet at vide; hvem indvandreren omgås i sin fritid, hvor vedkommende bor, om vedkommende er medlem af en forening, samt om vedkommende er tilknyttet arbejdsmarkedet og forstår det danske demokrati og landets styreform. Alle disse faktorer observeres som lige vigtige for målet: medborgerskabsstatus og identifikation. I rapporten, dannes en forhåbning til, at tilhørsforhold og medlemskabsfølelse, samt forståelse for samfundets normer og moralske subjektpositioner, vil have en forstyrrende effekt på akkumulationen af risici. Hermed er eksponeringen over for fælleskabsoplevelserne vigtige, og derigennem kan det pludselig være vigtigt fx at

udføre den forømtalte kampagne for at få flere indvandrere ind i de frivillige foreninger (se fx *Forpligtende samarbejde om videreførelse af det frivillige integrationsarbejde* 2013).

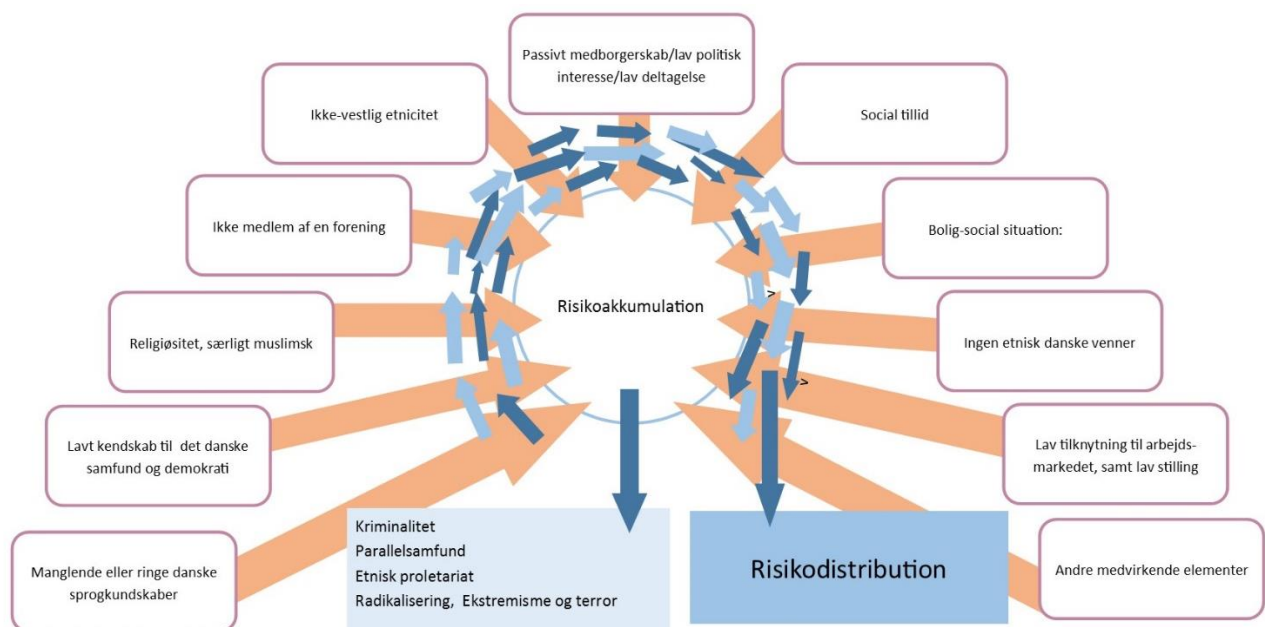
Tidligere i specialet kom jeg ind på forskellige teknikker, der hver for sig kan betegnes som forstyrrelser. *Df.* skal skabe forståelse for det danske demokrati og for de normer, som findes i Danmark. Samtidig skal øvelserne give fremtidens medborgere inklusions- og fællesskabsredskaber. Tilsvarende skal forældreoplægget virke forstyrrende på den ikke-inkluderede families fravær af interaktion med og ansvar for samfundet. De skal overtale til at benytte samfundets institutioner og til at initiere og vedligeholde en kontakt med skoler og kommune. Dermed dannes forhåbninger til tilknytning og tilhørsfølelse til det lokale demokrati igennem interaktion med institutioner og skoler. Når det er så vigtigt at børnene eller de unge kommer i skole skyldes det endvidere, at der i folkeskolen netop ligger et stort ansvar for elevernes medborgerskabsdannelse. Formålet med forældreprogrammerne er endvidere at skabe kontakt mellem familien og institutionerne, og programmet skal samtidigt uddanne familien omkring børneopdragelsens danske værdier og normer. Samlet set kan alle risikoelementerne tilknyttet medborgerskabet siges at tilhøre en mekanisme, der overordnet har til formål at *vende det uønskede til det ønskede*, altså en national håndtering af risiko som en sikkerhedsskabende mekanisme.

I den moderne integrationsindsats i Danmark opstilles nogle bestemte forhåbninger til medborgerskabets effekt på det danske samfund. I analysens kapitel 1-4 har jeg behandlet de rationaler, vidensproduktioner og styringspraksisser, der indgår i medborgerskabs-integrationsindsatsen i Danmark. Jeg har præsenteret en sammenkædning af risici og indvandrernes medborgerskab, der opstår i 00'erne. Medborgerskabet er en særlig adressering af en bestemt risiko-tilskrivelse, der søges håndteret igennem et væld af teknikker der intervenserer i indvandrerens tilværelse. De teknikker, som er benyttet i medborgerskabsløsen af nydanskere, som fx *Df.* og forældreansvarslovens forældreoplæg eller forældreprogrammer - er rettet imod at hindre et uønsket parallelsamfund; en kriminel underklasse af indvandrere og et arnested for religiøs ekstremisme. Som belyst i analysen i kapitel 1, blev integrationsindsatsen opmærksom og derefter fokuseret på den *farlige* indvandrer gennem forskellige historiske skift. Ligeledes har integrationssystemet gennem en proces af videnskabelse om indvandrerens og efterkommerens bestemt, at faren bl.a. hænger sammen med samfundsinklusjonen eller mangel på samme. Iflg. systemet har de ikke-vestlige ikke-inkluderede indvandrere statistisk set en højere indlejret risiko for at blive kriminelle eller radikaliserede. Det er denne risiko systemet reagerer på.

Medborgerskabet som ideal opstår som beskrevet i analysekapitel 3 og 4 i forskellige teknikker, der bruges af integrationsregimet. I *Df.* opstår medborgerskabet i form af en dialogbaseret selvteknik, der skal skabe nye medborgere. Her er medborgerskabet moralske dimension, en del af selvteknikken, som borgeren i civilsamfundet må anvende på sig selv. I analysen af forældreoplægget og forældreprogrammerne opstår medborgerskabet som det ønskede, der forsøges styret hen imod. Overordnet set foretager systemet observationer af subjekterne fx gennem lærere, statistik om indvandrere, eller gennem kommunale indberetningskanaler. Hvis

systemet, via disse kanaler, observerer at et barn der er på vej mod den ikke-inkluderede position, enten fordi barnet har en kriminel storebror, eller fx at det står uden for norm-samfundet ved ikke at være i kontakt med skolen eller andre samfundsinstitutioner, så kan det vurderes at systemet må handle. Risikoen opfattes som øget hvis barnet bor i en ghetto, ikke har danske venner, tilstrækkelige sprogkundskaber eller kendskab til det danske samfund, og barnet får således ikke får fodfæste på det danske arbejdsmarked senere i livet. Nedenfor er Gudmand-Høyers profylaktiske redistributions-model blevet omdannet til en model over medborgerskabets risiko-distribution. I den yderste halvcirkel er de forskellige faktorer, der forbindes med den ekskluderede indvandrer- og efterkommer-position. Faktorerne stammer fra rapporten *MiD 2011*. Stimen af sorte og grå pile repræsenterer de mange forskellige praksisindsatser, der kan lede *imod* inklusion og undgåelse af den uønskede farlige ekskluderede subjektposition. Det er disse forskellige indsatser, der optræder som *forstyrrelser* i akkumulationen af risiko og risikoen for ikke-inklusion redistribueres.

Figur 3: Medborgerskabet som redistribution af risici for eksklusion, sidehenvisninger til *MiD* (2011).

Foucaults begreb den sikkerhedsskabende mekanisme kan således bruges til at beskrive forhold omkring integrationsindsatsen når den gør brug af medborgerskabet samt hvilke forventninger der er hertil. Desuden kan Foucaults teorier om moderne magt, bidrage til en forklaring på, hvordan der kan forekomme blandinger af flere forskellige typer magt, som fx disciplinærmagt sidestillet med gouvernemental-, pastoral- eller biomagt. Desuden peges på at disciplinærmekanismen og lovmekanismen er indopereret i – og virker sammen med – den sikkerhedsskabende mekanisme (Foucault 2009: 10).

En sikkerhedsskabende mekanisme søger at optimere det positive og minimere det uønskede (Foucault 2009:19). Medborgerskabet som ideal er et positivt billede på samfundet, og det inkluderende samfund er det

positive formål. Samtidig repræsenterer medborgerskabet også en negative grænse til det uønskede; den passive medborger, der vælger fællesskabet fra. Den ydre grænse eller uønskede position uden for samfundsfællesskabet er den samme for begge de belyste teknikker. Den ønskede handling og den uønskede handling udtrykkes klart. Medborgerskabsidealets styrke er således, at det kan ordne forskellige teknikker til at agere efter samme logik. Redistribution af risikoen foregår flere steder og på flere niveauer: fx på tankens niveau, gennem individets refleksion i skolen, forældreprogrammet - på handlingsniveau via forældrepålægget, eller ved kampagner for at indvandrere skal være mere aktive i foreninger; og endelig på et fysisk niveau eller kropsniveau, når barnet skal holdes hjemme eller følges i skolen, eller når den ledes for ikke at forbryde sig på fællesskabets love. Medborgerskabets styrke er at begrebet kan favne mange forskellige specifikke tilfælde (problemer) og er tilstrækkelig smidigt til at favne mange forskellige teknikker og handle på de observerede tilfælde (forsøge at løse dem). Heraf kan det afledes at medborgerskabsidealene for integrationen og de dertilhørende teknikker kan opstå på mange forskellige niveauer i samfundet og gennem mange forskellige teknikker. På den måde tangerer medborgerskabsbegrebet til at være allestedsnærværende. Medborgerskabet kan også gå ifm. andre rationaler, fx på et socialpolitisk plan. Dette bevirker - i kombination med begrebets spredning - at medborgerskabsbegrebet har gennemtrængningskraft. Medborgerskabsbegrebet anses overordnet for at være et særligt stærkt redskab til at gribe ind i virkeligheden, så længe subjekterne er villige til at skabe sig selv som medborgere. Fordi medborgerskabet er defineret som et indre medborgerskab, er indsatsen afhængig af, at genstandsfeltet for mekanismen, der består af frie individer, vælger indsatserne til (Dean 2010).

Medborgerskabets svaghed er, at det som regulerende begreb har begrænset magt. Det har brug for nogle kraftige lovmæssige og disciplinære reguleringer af de individer, som ikke spiller efter dets regler, dvs. dem hvis selvledelse ikke er i overensstemmelse med medborgerskabet. Dermed åbnes for potentielle ”medborgerskabsforbrydende teknikker” på medborgerskabets skyggeside.

Delkonklusion

Medborgerskabet er blevet diskuteret i lyset af Foucault og Gudmand-Høyers beskrivelser af sikkerhedsmekanismen. Medborgerskabet fremstår i dette lys som et moralsk rationale, der ordner interventionen på en særlig måde, der orienteres mod sikkerhedsskabelse. Indsatsen for medborgerskabet skal ses som en række forskellige teknikker, der hver især udøver ledelse, som leder ift. det samme rationale, nemlig socialintegration via udbredelse og internalisering af medborgerskabsidealet. Samlet har dette ledelsesrationale også et sikkerhedsskabende sigte. Overordnet kan man sige om denne form for ledelse at selvom den består af mange, i sig selv små og måske banale, tilfælde af ledelse, så giver den akkumulativt en større bevægelse *imod* et bestemt udfald. Ambitionen er således at medborgerskabet, gennem en samlet ledelse imod en inklusion af indvandreren, har en positiv effekt på samfundets sociale sammenhængskraft. I denne diskussion har jeg givet en udlægning af forventningerne til medborgerskabets effekt på indvandrere der står uden for samfundet, og

dermed også effekten på samfundets sociale sammenhængskraft. Iflg. afsnit samler jeg op på specialet ved at besvare problemformuleringen samt skitserer opgavens overordnede anbefalinger til praksis.

KONKLUSION

I dette afsnit sammenfattes pointerne fra de fire analysekapitler, hvorefter jeg svarer på problemformuleringen. I analysens kapitel 1 og 2 blev fremkomstbetingelserne for sammenhængen mellem medborgerskabet og forældreansvaret undersøgt. Her blev beskrevet, hvordan indvandrerfiguren i 90'erne blev italesat som en flygtning der skulle hjælpes midlertidigt. I 1997 fik Danmark sin første deciderede indvandrerlovgivning. I 00'erne blev indvandrerfiguren igen problematiseret i kølvandet af terrorangreb i vesten, hvorefter man begyndte at se denne som havende en indlejret risiko, der skulle forebygges gennem inklusion i samfundsfællesskabet samt indvandrerens øgede forståelse for demokratiet. Samtidig var indvandrerfiguren præget af formodede kulturforskelle mellem etnisk danskere og især ikke-vestlige indvandrere. Fra midten af 00'erne forsøgte man at *opdrage sig ud af* denne kulturelle forskel, ved at indføre programmer for indvandrernes forældre- og opdragerroller. I kapitel 2 blev hvorledes det nutidige medborgerskabsbegreb observerer at indvandrerne afviger fra denne medborgerskabsfigur.

I kapitel 3 og 4 undersøgte jeg den ledelse, der udføres på baggrund af medborgerskabsidealene. Her opstod medborgerskabsidealene enten som ideal for individets selvledelse, fx som i *Df*, ellers opstod det som et idealistisk eller moralsk grundlag for en særlig handling over for familien. Det er ikke barnets tarv, der er i hovedsædet i denne type teknik. Fokus er i stedet på det samfund, som søges beskyttet mod det *farlige barn*. Således får samfundssikkerheden forrang over barnets tarv, og dette trods stærke traditioner for børns rettigheder i Danmark. Medborgerskabets idealer kommer således til at forme hvilke risici man frygter, samt forme de sikkerhedsteknikker som kan benyttes over for indvandrerer med uønsket adfærd. Indvandrerfiguren iagttages i dette perspektiv som en figur, der pr. definition har en indlejret risiko.

I diskussionen indførte jeg begrebet sikkerhedsmekanisme i specialet for at kaste et andet lys på måden og årsagen til, hvorfor indvandrerområdet ledes som det gør i 2013. Her vil jeg konkludere at medborgerskabet ikke - i sig selv - er en sikkerhedsskabende mekanisme, men nærmere et ideal eller en form, der *ordner* en bestemt indsats og et overordnet strategisk mål, der viser sig i flere teknikker. Medborgerskabet som ideal trækker derfor en grænse, der definerer hvornår en borger er inkluderet i fællesskabet, og hvornår han/hun står uden for fællesskabet.

Dette speciale har antaget en kritisk vinkel på de nutidige integrationsformer, herunder specifikt medborgerskabsidealene som gouvernemental styring af social integration. Gouvernementalitetsanalysen, opnår sin kritiske vinkel ved at afdække de indlejrede former for tænkning (Dean 2010). Gennem en afdækning af regimets konsekvenser har analysen påpeget ubekvemme faktorer i medborgerskabet, såsom uoverensstemmelser mellem programmernes formulerede mål og rationaler, samt logik og strategi i praksis. En ubekvem effekt af

forståelsen af de ikke-vestlige indvandreres *anderledes-hed*, er at det medborgerskabsideal - de skal leve op til i praksis – er et andet ideal end det, som vestlige indvandrere samt etniske danskere skal leve op til.

Det uønskede for integrationssystemet er igennem medborgerskabsidealene overordnet defineret som danselsen af parallelsamfund, og de iagttagede risici som kan lede til dette uønskede er mangfoldige. Løsningerne på alle disse risici er forbundet med medborgerskabsidealet. Derfor tilbydes mange enkelte teknikker, som en del af den sikkerhedsmekanisme der har som mål at forstyrre indvandrerens i dennes bane henimod parallelsamfundspositionen. Forstyrrelserne er samtidig med de særskilte teknikker, fokuseret på flere forskellige aspekter af indvandrerens liv, som fx dennes fritid, uddannelse, arbejde og deltagelse i samfundet og det lokale demokrati. Teknikkerne som systemet benytter ifm. medborgerskabet antager forskellige former, og anvendes på forskellige tidspunkter og steder. Medborgerskabsidealet som ledelsesteknik har således en plads i både folkeskolen og socialforvaltningen. I denne forbindelse har jeg undersøgt to cases, *Demokrati fordi & Forældre-pålæg/programmer*. Medborgerskabsidealet har ligeledes fået øje på at familien, der som enhed forsøges ledet til at lede hinanden til medborgerskab.

Overordnet deles medborgerskabet som integrationsrationale medborgere i Danmark op i ikke-vestlige indvandrere og alle andre, barn el. ung/voksen, voksne i forældre og ikke-forældre samt i passive og aktive, mens børn opdeles i synlige negative (*farlig*) og synlige positive.

Ikke-vestlige-medborgere	Barn/ung		Synlig negativ/Farlig
			Synlig positiv
	Voksen	Forældre	Aktiv
			Passiv
		Ikke-forældre	Aktiv
			Passiv
Alle andre medborgere	Barn/ung		Synlig negativ/Farlig
			Synlig positiv
	Voksen	Forældre	Aktiv
			Passiv
		Ikke-forældre	Aktiv
			Passiv

8: forskelle og intensivering af indsatser i medborgerskabsledelse

Når integrationssystemet benytter medborgerskabet som ideal, får det øje på indvandrernes handlinger og tanker på en ny måde og forsøger at lede disse på en specifik måde, der affødes af netop medborgerskabs- og forældreansvarsidealer i en integrationskontekst. Ovenstående model viser de forskelle der optegnes, når medborgerskabet bruges i integration og når styringen intensiveres. De hvide felter angiver hvornår medborgerskabsstyringen ikke har interesse i at styre, som fx ved de voksne etniske danskere som falder uden for interesse (m.m. de er passive forældre eller deres børn er negativt synlige). De grå felter viser hvornår styringen som medborgerskabet danner ramme for aktiveres, og endeligt angiver de orange felter gruppen hvor styringen intensiveres, og flere - muligvis mere sanktionerende - styringsformer optræder samtidigt.

Medborgerskabet, som det forstås i rapporten *MiD* (2011), fremlægger nogle af de medvirkende årsager til en ikke-inkluderet position som forsøges risikostyret gennem brugen af medborgerskabsteknikker i integrationsindsatsen. Teknikkerne *Df.* og *forældrepålæg/program* er af henholdsvis selvtæknisk og disciplinær karakter, dog findes andre former for medborgerskabsteknologier i integrationssystemet.

Endvidere fungerer medborgerskabet som integrationens moralske dimension, ved at medborgerskabet ”får lov til at bestemme, hvad der er en god, dydig, passende og ansvarlig adfærd for såvel individer som kollektiver” (Dean 2010: 45). Fokus for dette speciale er det særlige moralske medborgerskab, som opstår imellem 1) integrationspraksis-regimets forståelse af den ikke-vestlige forælder, 2) integrationsregimets aktuelle bestræbelserne og 3) det medborgerskab, hvis idealer tilbydes til dem, som systemet ser som potentielle afvigere. Bestræbelserne på at skabe medborgerskab forventes at forstyrre en uønsket proces som indvandreren befinder sig i, således at *modborgere* kan blive medborgere. Denne forstyrrelse skal således afværge den akkumulative risiko for yderligere afvigelser. Jeg har i analysen dog vist, at der i teknikkerne som skal skabe medborgere, kan forekomme reproduktioner af forskellene mellem de to grupper; etniske danskere over for ikke-vestlige indvandrere.

Overordnet er målet med den moderne integration, at den ikke-vestlige indvandrer og efterkommer skaber sig selv som medlem ved at blive medborger og dermed genkendelig som et aktivt, involveret, ansvarligt medlem af det sociale samfund. På denne måde bliver indvandreren et *ønskværdigt* individ og dermed ikke til *fare for* eller en trussel mod samfundets sammenhængskraft. Ift. problemformuleringen vil jeg konkludere, at medborgerskabet i integrationspraksis-regimet tegner en bestemt *orden imod*, der dels har fællesskabsdannelse som mål og dels samfundsfællesskabets sikkerhed som mål. Der opstilles således nogle specifikke forventninger til, hvordan medborgerskabsidealet kan medvirke til en risikostyring i samfundet.

En udfordring for medborgerskabsidealet består ikke i selve indholdet af de medborgerskabslige værdier, som fx fælleskab, deltagelse, ansvar mv., men snarere i det problematiske forhold, at integrationssystemets brug af medborgerskabet synes at indeholde en række ’ubekvemme uoverensstemmelser’. Dette gælder fx mellem

idealet om det inkluderende medborgerskab og formodningen om: at den ikke-vestlige indvandrer ikke er en del af det medborgerskab fordi de enten *ikke kan* eller *ikke vil* være det.

Alle forældre i Danmark kan modtage et forældreplæg, hvis deres barn opfører sig *risikabelt* men loven er tiltænkt indvandrere. Dette ligebehandler i teorien alle, dog forskelsbehandler det i praksis ikke-vestlige indvandrere, fordi systemet virker til at have besluttet at *indvandrere opdrager forkert*. Systemet lukker for en virkelighed der kan være anderlede, ved at fastholde en bestemt forståelse af forholdene strukturelt. Den sanktionerende handling, som fx forældreplægget, er nærmest påkrævet i sager der handler om indvandrerforældre. Dette blev senest tydeliggjort da forældreplægget blev ændret fra at være et frivilligt værktøj til rådighed for kommunen, til at være et redskab kommunen er forpligtet til at bruge. Denne forpligtigelse fastholdes selv efter at evalueringer af plægget konkluderer, at plægget ikke bruges fordi praktikkerne enten ikke mener det vil gavne i den enkelte sagen, eller fordi der ikke findes relevante sager i kommunens regi som plægget kan benyttes i.

Den ubekvemme faktor i medborgerskabsintegrations-systemet er, at systemet forskelsbehandler medborgerne. På det vidensbaserede område burde integrationsregimet ud fra et ligebehandlingsperspektiv derfor reflektere over, hvordan der skabes viden om integrationsudfordringer blandt indvandrerbefolkningen, samt hvordan denne viden kan videreformidles til praksis.

Den observerede systematiske undersøgelse af ikke-vestlige indvandrere, samt indførslen af politik og lov der er rettet særligt mod denne gruppe i en tiårig periode efter 9/11, fremstår nødvendig ud fra et sikkerhedsperspektiv. Samtidig fremstår det nærmest paranoidt ud fra et ligebehandlingsperspektiv. Fx forældreprogrammet *Rundt om Familien* (se kapitel 4), hvor en systemisk bias ift. den vestlig-religiøse resulterer i en sammenblanding af forældreroller og religion og derved ender med at forskelsbehandle. Det pågældende forældreprogram er i senere revisioner, forsvundet fra listen af anbefalede og dokumenterede tilbud. Eksempler som dette viser sig forskellige steder i praksis, og kan repræsentere en bestemt tankegang i integrationsregimet, som står i modsætning til det selvsamme regimes idealer om inklusion og medborgerskab. Også i *Df.* optegnes en særligt forskel op, nemlig forskellen mellem ikke-vestlige indvandrere/efterkommere og etniske danskere. Dette er kritisabelt i et materiale, der netop skal omhandle det samfundsmæssige medborgerskab (generelt medborgerskab) og ikke integrations-medborgerskab (bestemt medborgerskab). Dermed reproducerer og insisterer denne case på forskellen mellem befolkningsgrupper og efterlader ikke en reel mulighed for opløsning af forskellen.

Disse modsætninger i integrationssystemet er svære at rense ud med et enkelt forslag til forandring, men en anbefaling til praktikkere, der står over for opgaven med at inkludere igennem medborgerskab, er at de bør

være opmærksomme på evt. sammenstød mellem rationaler. Når medborgerskabets integrationsrationale støder sammen med socialpolitikken, som fx med forældreplægget udhules medborgerskabs-tankegangen, og individet har ikke den samme frihed og aktørstatus i interaktionen. Dette repræsenterer en bagside af medborgerskabet, som opstår når medborgerskabet ikke har held med at sandsynliggøre en ønsket reaktion i individet via selvtæknik. I dialog- og refleksions-baserede programmer, som fx *Df*, må medborgerskabet derfor træde ud af den gouvernementale styring og i stedet påkalde disciplinær handlinger.

Medborgerskabsidealets bagside fremstår særlig klart i de situationer, hvor sikkerhedsbetænkninger kolliderer med og hæver sig over andre politikker. Ishøj kommune der besluttede at omlægge den lokale integrationspolitik til en medborgerskabspolitik - et valg der var med til at inspirere fokus for dette speciale - beskriver hvordan medborgerskabet skal hæves over alle andre politikker i kommunen. Denne anskuelse forudsætter at medborgerskabet har en positiv indflydelse på andre politikker. Mit klare budskab til praktikere må imidlertid være, at det altid er et empirisk spørgsmål hvordan forskellige rationaler og politikker vil påvirke hinanden. Jeg har i dette speciale vist at medborgerskabet er en realitet i samfundet, der som rationale lever sit eget liv. Begrebet leder på en måde der bærer præg af at være afsenderløs, men samtidig gør medborgerskabet som en transaktionel realitet en forskel i integrationspraksis. Den forskel er ikke altid sådan, som politikere og praktikere kunne ønske. Pga. høj kompleksitet i et netværk af viden, rationalitet og styring må de undersøgte, utilsigtede forbindelser forhåbentlig mane til mere forsigtighed og refleksion blandt praktikere.

Perspektivering

I dette speciale har jeg afsøgt steder, hvor integrationsindsatsen i Danmark støder på paradokser eller udfordringer på grund af det krydspres, der skabes når forskellige integrations- og værdirationaler kolliderer. I arbejdet med dette speciale er jeg stødt på et andet spændende begreb som er den 'sociale kontrol' der opstår som en særlig italesættelse af en bestemt opdragelseskontrol, der hovedsagligt udøves over for unge indvandrere- og efterkommerkvinder. Denne sociale kontrol fremstår som et kulturelt opdragelsesfænomen, der igen og igen støder sammen med danske forventninger til barnet eller den unges frihed til at udfolde sig og opleve frihed og selvbestemmelse, særligt når det kommer til romantiske relationer. Denne problematik var for omfattende til at undersøge i dette speciale, fordi der findes materiale til et helt nyt speciale i de problemstillinger, der melder sig omkring brydningspunkterne mellem ligestilling, integration, opdragelse og medborgerskabsfigurer.

LITTERATURLISTE

Bøger og artikler

- Åkerstrøm Andersen, N. (1999a). *Diskursive analysestrategier: Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. Kbh.: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Åkerstrøm Andersen, N. (1999b). Michel Foucaults diskursanalyse. In *Diskursive analysestrategier*. København N: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Andersen, H. (2000). *Classical and modern social theory*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Castel, R. (1991) From dangerousness to risk, I Burchell, Gordon & Miller (eds.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. London: Harvester Wheatheaf, s 281-298.
- Collier, S. J. (2009). Topologies of Power: Foucault's Analysis of Political Government beyond "Governmentality." *Theory, Culture & Society*, 26(6), 78–108. doi:10.1177/0263276409347694
- Dean, M. (2006). Governmentality: magt og styring i det moderne samfund. Frederiksberg: Sociologi.
- Defert, D. (1991) "Popular Life" and Insurantal Technology. I Burchell, Gordon & Miller (eds.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. London: Harvester Wheatheaf s. 211-233.
- Dijkstra, S., Geuijen, K., & de Ruijter, A. (2001). Multiculturalism and Social Integration in Europe. *International Political Science Review*, 22(1), 55–84. doi:10.1177/0192512101221004
- Donzelot, J., & Gordon, C. (2008). Governing Liberal Societies - The Foucault Effect in the English-speaking World. *Foucault Studies*, No 5, 48–62.
- Einarsdottir, J. & Wagner, J. T. (2006). *Nordic childhoods and early education: philosophy, research, policy, and practice in Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden*. Greenwich, Conn: IAP-Information Age Pub. Chapter 11: An Outsiders Perspective, Childhood and Early Education in the Nordic Countries (289-306).
- Esmark, A., Bagge Laustsen, C., & Åkerstrøm Andersen, N. (2005). *Poststrukturalistiske analysestrategier*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

- Egelund, T., & Böcker Jakobsen, T. (2006). *Behandling i socialt arbejde*. Kbh.: Hans Reitzel.
- Ewald, F. (1991) Insurance and risk, I Burchell, Gordon & Miller (eds.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. London: Harvester Wheatheaf
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge, UK ; Cambridge, MA: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London ; New York: Longman.
- Fairclough, N. (2008). *Kritisk Diskursanalyse*. (E. H. Jensen, Trans.). København: Hans Reitzels Forlag.
- Fekete, L. (2004). Anti-Muslim Racism and the European Security State. *Race & Class*, 46(1), 3–29.
doi:10.1177/0306396804045512
- Fogh Jensen, A. (2005). *Mellem ting: Foucaults filosofi*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Foucault, M. (1970) Diskurs og Diskontinuitet, I Madsen, P, *Strukturalisme: en antologi*, København: Rhodos
- Foucault, M. (1977). *Overvågning og straf: det moderne fængselsvæsens historie*. København: Rhodos.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977* (1st American ed.). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1986). *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.
- Foucault, M. (1997). *Ethics: Subjectivity and Truth. Essential works of Michel Foucault, 1954-1984*. Vol 1 New York: New Press.
- Foucault, M. (2002a). *Archaeology of knowledge*. London ; New York: Routledge.
- Foucault, M. (2002b). *Power*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2009a). *Biopolitikens fødsel: Forelæsninger på Collège de France, 1978-1979*. København: Hans Reitzel.
- Foucault, M. (2009b). *Security, territory, population*. (M. Senellart, Ed.). Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.

- Foucault, M., & Collège de France. (2008). *The birth of biopolitics: lectures at the Collège de France, 1978-79*. Basingstoke [England] ; New York: Palgrave Macmillan.
- Fuglsang (red), L., Hagedorn- Rasmussen (red), P., & Bitsch Olsen (red), P. (Eds.). (2007). *Teknikker i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Goodman, S. W. (2010). Integration Requirements for Integration's Sake? Identifying, Categorizing and Comparing Civic Integration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(5), 753–772. doi:10.1080/13691831003764300
- Goul Andersen, J. (2004) *Et ganske levende demokrati*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gordon, C. (1980). Afterword. In *Power/Knowledge* (pp. 229–259). New York: Pantheon Books.
- Gudmand-Høyer, M. (2012): Managing manic-depressive suicide. A history about danger, risk and self-management. *Hvorfor*, 8, 64-75.
- Gudmand-Høyer, M., & Lopdrup Hjorth, T. (2009). Liberal Biopolitics Reborn. *Foucault Studies*, no 7, 99–130.
- Houdt, F. van. (2008). Citizenship as Instrument of Bio-Power: Identifying Changes in the Functioning of Citizenship in the Netherlands in Times of Glocalization and Culturistic Discourse. *Artiklen Er Præsenteret Ved "Inclusion and Exclusion in Contemporary European Societies: Challenges of a New Europe; in between Local Freeze and Global Dynamics" April 14-18 2008, Ved Inter University Center of Dubrovnik, Kroatien. Digital Udgave Kan Hentes Igennem Web of Knowledge (database)*.
- Joppke, C. (2007a). Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe. *West European Politics*, 30(1), 1–22. doi:10.1080/01402380601019613
- Joppke, C. (2007b). Transformation of Immigrant Integration - Civic Integration and Antidiscrimination in the Netherlands, France, and Germany. *World Politics*, 59(02), 243–273.

- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Samfundslitteratur : Roskilde Universitetsforlag.
- Juncker, B., & BIN-Norden. (2013). *Børn & kultur i Norden: nordiske forskningsperspektiver i dialog : historien om et projekt*. Tryk Scandinavian Book A/S. ISBN 978-87-995945-0-4
- Korsgaard, O., Sigurdsson, L., & Skovmand, K. (2007). *Medborgerskab: et nyt dannelsesideal?* København: Religionspædagogisk Forlag.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2002). *Det radikale demokrati: diskursteoriens politiske perspektiv*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Lemke, T. (2001). "The birth of bio-politics": Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality. *Economy and Society*, 30(2), 190–207. doi:10.1080/03085140120042271
- Lemke, T. (2002). Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 14(3), 49–64.
- Lippert, R., & Stenson, K. (2010). Advancing governmentality studies: Lessons from social constructionism. *Theoretical Criminology*, 14(4), 473–494. doi:10.1177/1362480610369328
- Löwenheim, O., & Gazit, O. (2009). Power and Examination: A Critique of Citizenship Tests. *Security Dialogue*, (40), 145–167.
- Marshall, T. H. (1950) 'Citizenship and social class' I Marshall, T. H. & Bottomore, T. B. (1992). *Citizenship and social class*. London: Pluto Press.
- Mckee, K. (2009). Post-Foucauldian governmentality: What does it offer critical social policy analysis? *Critical Social Policy*, 29(3), 465–486. doi:10.1177/0261018309105180
- Mik-Meyer, N., & Villadsen, K. (2011). *Magtens former: sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzel.
- Mouritsen, P. (2012). The resilience of citizenship traditions: Civic integration in Germany, Great Britain and Denmark. *Ethnicities*, 13(1), 86–109. doi:10.1177/1468796812451220

- Nealon, J. T. (2008). *Foucault beyond Foucault: power and its intensifications since 1984*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Nordic childhoods and early education: philosophy, research, policy, and practice in Denmark, Finland, Iceland, Norway, and Sweden. (2006). Greenwich, Conn: IAP-Information Age Pub.
- Nørskov, J. M., & Social- og Integrationsministeriet. (2011). *Fakta om integration: status og udvikling*. Social- og Integrationsministeriet.
- Raffnsøe, S., Thaning, M. S., & Gudmand-Høyer, M. (2008). *Foucault*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Rasmussen, Christine L. (2006). *Integrationspolitik, socialt medborgerskab og den danske velfærdsmodel*. Københavns Universitet, Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, København.
- Rose, N., O'Malley, P., & Valverde, M. (2006). Governmentality. *Annual Reviews Law Soc. Sci.* (2), 83–104.
- Schinkel, W., & van Houdt, F. (2010). The Double helix of cultural assimilationism and neo-liberalism: citizenship in contemporary governmentality. *The British Journal of Sociology*, 61(4), 697–715.
- Thorup Larsen, L. (2007). Speaking Truth to Biopower. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 8(1), 9–24.
- Triantafillou, P. (2007). Genealogisk Analyse. In *Teknikker i Samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Villadsen (2011) 'Governmentality' I Tadajewski, M. (Ed.). (2011). In *Key concepts in critical management studies* (pp. 125–130). Los Angeles, [Calif.]: SAGE. <http://www.academia.edu/4968072/Governmentality>
- Wagner, J. T. (2004). Fishing Naked: Nordic Early Childhood Philosophy, Policy and Practice. *Young Children*, 2004(59 (5)).

Winther Jørgensen, M., & Phillips, L. (2013). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Samfundslitteratur: Roskilde Universitetsforlag.

Politikker, love, rapporter, taler, hjemmesider

Ankestyrelsen (2011) *Styrk forældreansvaret for udsatte børn og unge – et overblik over reglerne om forældre- og ungepålæg* (2011) Ankestyrelsen og Servicestyrelsen, Odense.

BEK nr. 231 (08.03.13) Bekendtgørelse om uddannelsen til professionsbachelor som lærer i folkeskolen
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=145748>

Bland dig i Byen – Medborgerskab og Inklusion, Integrations politikken 2011-2014, (2011) udgivet af Københavns Kommune, Beskæftigelses og Integrationsforvaltningen. København.

Df. (2010) *Demokrati fordi – Udskoling*, Inspirationsmaterialet er udarbejdet af Cecilia Decara, Institut for Menneskerettigheder og Lone Smidt, Ungdomsbyen. Produceret af Institut for Menneskerettigheder og Ungdomsbyen på vegne af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
www.demokratifordi.dk

Fakta om Integration – status og udvikling (2011) Joana Mikalauskaite Nørskov (redaktør) udgivet af Social- og Integrationsministeriet, København, online publikation tilgængelig på sm.dk

Forældreansvarsloven (gældende) LBK nr. 1073 af 20/11/2012 Gældende *Forældreansvarsloven* Social- og Integrationsministeriet <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=141905> Offentliggørelsesdato: 22-11-2012 -Webkilde tjekket 30.01.14

I-Dage (2013) *I-Dage: Indvandring, Integration, Inspiration*, Konference 23.-25 oktober på Roskilde Universitet.

a. Pernille Kjeldgaard var taler under plenarsessionen 'Den mangfoldige by' 24.10.13. Kl 10.35-11.50. Privat optagelse.

b. Sune Lægaard: Det sekulariserede Danmark 25.10.13, privat optagelse.

Indvandrere i Danmark (2011), Danmarks Statistik, København Ø.

Integrationsbarometer.dk (2011) (2011-2014) Det nationale integrationsbarometer, Social-, Børne, og Integrationsministeriet,

a: <http://www.integrationsbarometer.dk/>

b: <http://integrationsbarometer.dk/det-nationale-integrationsbarometer/de-ni-malsaetninger>

c: http://integrationsbarometer.dk/integrationsbarometer_maal?goal=4&kommunenr=000

Integration in Denmark (2013) Ministry of Social Affairs and Integration, København, online publikation tilgængelig via sm.dk

Integrationsloven, Social-, Børne- og Integrationsministeriets lov nr. 474 af 1/7/1998 *Lov om integration af udlændinge i Danmark (Integrationslov)* <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=87620> Offentliggørelsesdato: 02-07-1998 -Webkilde tjekket 30.01.14

Ishøjs medborgerpolitik (2012) *Mangfoldighed er Ishøjs styrke – Ishøjs medborgerpolitik*, Ishøj Kommune.

(MiD) Regeringen (2011) *Medborgerskab i Danmark*. Udarbejdet af Arbejdsgruppen for Bedre Integration, & Integrationsministeriet. Kbh.: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Nyt fra Danmarks statistik (2010) *Indvandrere i Danmark (tillæg 2) 2010 Befolkning og valg*, Nyt fra Danmarks statistik nr. 551, 08.12.2010, Danmarks Statistik

<http://www.dst.dk/pukora/epub/Nyt/2010/NR551.pdf>

Pressemeddelelse (22.08.11) *Ny rapport tager temperaturen på nydanskernes medborgerskab*, Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, nyidanmark.dk http://www.nyidanmark.dk/da-dk/nyheder/pressemeddelelser/integrationsministeriet/2011/august/ny_rapport_tager_temperaturen_paa_nydanskeres_medborgerskab.htm

Rambøll (2007) *Evaluering af forældreplæg (sel § 57a)*. Servicestyrelsen & Rambøll Management, Århus N.

Rambøll. (2011). *Evaluering af forældreplæg (§57A) og ungeplæg (§57B)*. Rambøll Management, København S.

Regeringen (2005) *En ny chance til alle – regeringens integrationsplan*, VK regeringen 17.06.05 udgivet af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, København.

http://www.sm.dk/data/Lists/Publikationer/Attachments/596/En_ny_chance_til_alle.pdf Webkilde tjekket 30.01.14

Social Service (2006) *Forældreprogrammer: Inspirationskatalog med 18 veldokumenterede forældreprogrammer* Public Communications for Styrelsen for Social Service, Kun til Download.

<http://shop.socialstyrelsen.dk/products/foraeldreprogrammer-inspirationskatalog-med-18-veldokumenterede-foraeldreprogrammer> -Webkilde tjekket 30.01.14

Statsminister Helle Thorning-Schmidts tale ved Folketingets åbning tirsdag den 04.10.11.

http://www.stm.dk/_p_13517.html -Webkilde tjekket 30.01.14

Styrkelse af forældreansvaret 2005/1 LSV 108 *Lov om ændring af lov om social service og lov om en børnefamilieydelse (Styrkelse af forældreansvaret)* Folketinget, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=98930> Offentliggørelsesdato: 21-03-2006 -Webkilde tjekket 30.01.14

Styrkelse af forældreansvaret 2005/1 LSV 108b: *Lov om ændring af lov om social service og lov om en børnefamilieydelse (Styrkelse af forældreansvaret) med bemærkninger*, Socialministeriet, <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=90395&exp=1> Offentliggørelsesdato: 14-12-2005 -Webkilde tjekket 30.01.14

Regeringsgrundlag

- Regeringen (1993) EN NY START, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/multimedia/EnNyStart1993.pdf> - Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (1994) FÆLLES FREMTID, Statsministeriet, http://www.stm.dk/multimedia/F_llesFremtid1994.pdf -Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (1998) GODT PÅ VEJ – DANMARK I DET 21. ÅRHUNDREDE, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/Regeringsgrundlag/default.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (2000) SUPPLERENDE REGERINGSGRUNDLAG – FREMGANG, VELFÆRD OG NYE UDFORDRINGER, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/Regokt2000/default.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (2001) VÆKST, VELFÆRD - FORNYELSE, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/regeringsgrundlag/reggrund01.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- VK Regeringen (2003) VÆKST, VELFÆRD – FORNYELSE II, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/Regeringsgrundlag%20II/index.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- VK Regeringen II (2005) NYE MÅL, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/reggrund05/index.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- VK Regeringen III (2005) MULIGHEDERNES SAMFUND, Statsministeriet, <http://www.stm.dk/publikationer/Regeringsgrundlag2007/index.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (2010) DANMARK 2020 VIDEN > VÆKST > VELSTAND > VELFÆRD, Statsministeriet, http://www.stm.dk/publikationer/arbprog_10/Danmark%202020_viden_vaekst_velstand_velfaerd_web.pdf -Webkilde tjekket 30.01.14
- Regeringen (2011) ET DANMARK DER STÅR SAMMEN, Statsministeriet, http://www.stm.dk/publikationer/Et_Danmark_der_staar_sammen_11/index.htm -Webkilde tjekket 30.01.14

Avisartikler og webkilder

- Berlau (06.06.13) *Forældrepålæg skader relationer*. Debatindlæg, Jyllands-Posten <http://social-rdg.dk/Default.aspx?ID=6897> webkilde kontrolleret 23.01.14
- Bonde, A. & Haslund, E.A. (26.05.13) *Hvis vi ikke gør noget, bliver det værre*, Berlingske – <http://www.b.dk/politiko/hvis-vi-ikke-goer-noget-bliver-det-vaerre> webkilde kontrolleret 23.01.14
- Collignon, P. (15.03.04): *Terror i Spanien: Europas svar på terroren*, Jyllands-Posten
- Gjertsen, M. N. (24.10.11) S-borgmestre sætter ny udlændingekurs, Information <http://www.information.dk/282951> Webkilde tjekket 29.12.13.
- Informations webredaktion (12.03.04) *Terror i Spanien*, Information.dk <http://www.information.dk/91535> -Webkilde tjekket 30.01.14
- Klarskov, J. & Østergaard, E. (05.08.11), *Multikulturel konkurrenceevne*. Berlingske <http://www.b.dk/kommentarer/multikulturel-konkurrenceevne> Webkilde tjekket 30.01.14
- Kristensen & Dandanell (20.10.12) *Jeg sværger at bevare, beskytte og forsvare regeringsgrundlaget*, [Information.dk http://www.information.dk/314623](http://www.information.dk/314623) Webkilde kontrolleret 29.12.13
- KL (27.05.13) *Forældre skal have flere bøder* <http://www.kl.dk/Om-KL/Foraldre-skal-have-flere-boder-id130999/> Webkilde kontrolleret 29.12.13
- MX (04.08.11) MetroXpress: *Medborgerskab skal fylde mere i folkeskolen*, <http://jyllands-posten.dk/indland/ECE4559519/medborgerskab-skal-fylde-mere-i-folkeskolen/> Webkilde tjekket 30.01.14
- Nielsen, K. A. (20.08.13) *Vilhelmsen skruer ned for retorikken om forældrepålæg* <http://www.kl.dk/menu/Vilhelmsens-udsiger-regeringen-om-foraldrepalag-id135679/>
- Nørtoft, M. (21.04.13) *Her er verdens ti dødeligste terrorangreb*, Dr.dk <http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2013/04/21/134931.htm> -Webkilde tjekket 30.01.14
- Redder (27.05.13) TV2 <http://nyhederne.tv2.dk/article.php/id-68780296:socialdemokrat-om-h%C3%A6kkerups-for%C3%A6ldrestraf-det-er-jo-dfpolitik.html> Webkilde kontrolleret 29.12.13

- Ritzau (24.10.11) *Vestegns borgmestre dropper al snak om 'integration'* Politiken, <http://politiken.dk/indland/ECE1429992/vestegnsborgmestre-dropper-al-snak-om-integration/> Webkilde tjekket 30.01.14
- Rohde, T.S. (21.08.13) Thorning går i rette med Vilhelmsen om forældrepålæg, Berlingske Nyhedsbureau i Jyske Vestkysten <http://www.jv.dk/artikel/1603450:Indland--Thorning-gaar-i-rette-med-Vilhelmsen-om-foraeldrepaaalæg> Webkilde tjekket 30.01.14
- Schmidt, C. (15.02.07) *Sag om Madrid bomber går i gang*, Politiken <http://politiken.dk/udland/ECE245909/sag-om-madrid-bomber-gaar-i-gang/> Webkilde tjekket 30.01.14
- Wiesener, K. & Nilesen, J. (12.06.05) *London-terroristerne var selvmordsbombere*, Politiken <http://politiken.dk/udland/ECE118029/london-terrorister-var-selvordsbombere/> Webkilde tjekket 30.01.14
- Børmose, A. (01.09.05) *Al-Qaeda tager skylden for terrorangreb i London*, Politiken <http://politiken.dk/udland/ECE122104/al-qaeda-tager-skylden-for-terrorangreb-i-london/> Webkilde tjekket 30.01.14
- Jyllands-Posten Indland (30.09.06) *Muhammed-krisen – Sådan gik det til* <http://jyllands-posten.dk/indland/article1263173.ece?page=1> Webkilde tjekket 30.01.14

BILAG

X-købing Skole (Video)

<http://medborgerskabet.dk/alle-inklusive/film-xkoebing-skole?ltermid=90>

Pige 1 (0.04.) Vi skal også arrangere vores fest.

Pige 2: Gud, ja

Dreng: Hvad er det for en fest?

Dreng: Nåhh... Den der vi snakkede om over i klubben? Jeg var så stiv jeg kan ikke engang huske hvordan jeg kom hjem.

Pigerne griner.

Pige 2: Ej, hvor sindsygt

Pige 1: Vil i ikke være med til at arrangere den? Kunne det ikke være vildt sjovt?

Malik, som sidder og læser i en krog, kigger op og følger derfra interesseret med i deres samtale

Pige 2 (0.19 sætter sig ned): Men hvad skal det så være for et tema?

Dreng: Hvad med Jackass-tema? Det kunne være nice.

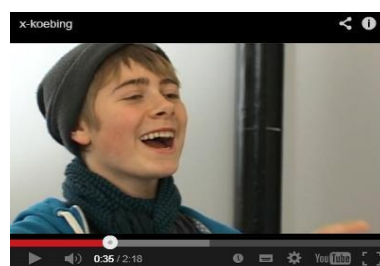
Pige 1 og 2: Ej ja! Totalt nice, hvor sjovt!

Pige 1: Så kan vi lave sådan nogle vildt seje invitationer! Hvor der er sådan nogle seje stunts udenpå!

Malik Lytter smilende til deres planlægning (0.30)

Pige 2: Ja, ja, men kan i ikke huske den der gang, hvor vi var hjemme hos dig, og vi var helt vildt stive?

Dreng: Nå ja! Århh, det var griner!

Pige 1: Ja

Pige 2: Vi var totalt wasted! Det skal være sådan noget i den stil ikke?

Dreng: Vildere! Vildere!

Malik Griner med fra hendes skjul

Pige 2 (0.47): Men skal det så være hele klassen? Skal vi også invitere parallelklassen med?

Pige 1: Jeg synes det skal være både os og parallelklassen, så er vi helt vildt mange.

Dreng: Ja, men der skal drikkes rigtig meget igennem.

Pige 1: Vi skal ha købt rigtig meget øl!

Dreng: Ja og der skal altså også leges drikkelege og øh ja

Pige 1: Og sådan noget er altså ikke sjovt hvis vi ikke er totalt væk!

Pige 2: Ølstaffet! (1.07)

Pige 1: Ølstaffet! Kan du huske sidste gang, Åh nej!

Malik Griner fra sit skjul. (1.11)

Pige 1 (1.20): Ej, men, Jeg har tænkt over noget, jeg synes ikke vi skal invitere Malik og de andre muslimer, fordi de drikker ikke og det bliver lidt kedeligt, hvis de ikke drikker til denne her fest.

Drengen (1.27): Jeg tror heller ikke de gider med, altså fordi Muslimer fester jo ikke rigtigt.

Pige 2: Det er også bare vildt kedeligt at hun ikke drikker, fordi hun er helt vildt sej. Det er bare så nederen hun ikke drikker.

Pige 1: Sej? Jamen hun er altså også selv uden om det.

Dreng: Det bliver jo heller ikke sjovt for hende, bare og sidde der og glo, altså man skal drikke! Det er dét, det går ud på. Så lad os bare lade vær med at invitere hende, hun er sikkert også ligeglad.

(Malik bliver ked af det hun hører)

Pige 2: Nej

Dreng: Hun vil sikkert hellere sidde og drikke te med sin onkel og tanter.

(Pigerne griner 2.08)

Malik smutter uset ned af bagtrappen og ser ud til at ærgre sig.

Slutnoter

¹ I specialet bruges indvandrere om både indvandrere og efterkommere, kun enkelte steder fremhæves statistiske resultater der kun gælder efterkommere.

² USA, United Kingdom og Spanien

³ Offentlig debat i denne sammenhæng betragtes som offentligt tilgængelige medier hvori integrations- og udlændingespørgsmål diskuteres, som fx landsdækkende aviser og tv-udsendelser. Jeg har dog valgt at undersøge emnet primært i landsdækkende aviser pga. tilgængeligheden til disse er nemmere end den eksempelvis er til tv arkiver fra DR og TV2.

⁴ Se fx de nationale sammenligninger hos Mouritsen 2012, Schinkel & van Houdt 2010, Van Houdt 2008, Löwenheim & Gazit 2009, Joppke 2007

⁵ For en kritisk gennemgang af europæisk brug af citizenshipstests se Löwenheim & Gazit 2009, Goodmann 2010.

⁶ Disse er begrænset til udvalgte landsdækkende medier fx Politiken, Information og Berlingske.

⁷ Integrations, Inklusions og Inspirationskonferencen *I-Dage*.

⁸ Særligt skulle Fogh Rasmussen (statsminister 2001-09) være kendt for at bruge regeringsgrundlaget som styringsværktøj i forhandlingssituationer. Tidligere økonomi- og erhvervsminister Bendt Bendtsen, siger om Foghs taktik med regeringsgrundlaget: "Et regeringsgrundlag er en bibel for regeringen. Og i VK-regeringens tid var det, når regeringsgrundlaget skulle skrives, at slaget skulle – og blev – stå. Hvis Anders og jeg var uenige om noget, så slog vi op i det, vi havde skrevet under på i regeringsgrundlaget. Det er regeringens køreplan. Færdig. Slut" (Kristensen & Dandanell 20.10.12).

⁹ Pr. januar 2014 på Social-, børne- og integrationsministeriets hjemmeside: Debat og oplysning om medborgerskab

<http://www.sm.dk/Temaer/DemokratiOgIntegration/medborgerskab/undervisningsmateriale/Sider/default.aspx>

¹⁰ Dvs. at kommunerne skal bruge pålægget i det omfang de har sager, som vedrører pålægget

¹¹ Det antages her, at medborgerskabets internaliserede moral og følelsesmæssige side er blevet vigtig i integrationsdiskursen såvel som indvandringens materielle side; om hvorvidt denne har et job, en bolig og kan forsørge sig selv og sin familie. Den materielle side er ikke erstattet af medborgerskabsidealet - de findes samtidigt.

¹² Lov nr. 474 af 1/7/1998 *Lov om integration af udlændinge i Danmark (Integrationslov)* implementeres i 1999

¹³ Ordene *indvandrere* og *efterkommere* optræder slet ikke i regeringsgrundlagene før i år 2000, før bruges betegnelserne *udlændinge*, *flygtninge* og *asylansøgere*.

¹⁴ https://www.nyidanmark.dk/bibliotek/publikationer/regeringsinitiativer/2003/regeringens_vision_og_strategier/vision_og_strategier/kap02.htm

¹⁵ Søren Pind blev bemærket som integrationsminister ved den 8 marts 2011 at udtale til TV Avisen (DR), at målet med integrationsindsatsen var at indvandrerne skulle assimilere sig (<http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2011/03/09/102045.htm>). At tiden var løbet fra Integrationen

(<http://www.dr.dk/Nyheder/Politik/2011/03/09/021347.htm>) Søren Pinds udtalelser bliver genstand for megen debat (<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/411270:Danmark--Pind--Det-er-bare-et-spil-om-ord>).

¹⁶ <http://www.sm.dk/Temaer/DemokratiOgIntegration/medborgerskab/Sider/default.aspx>

¹⁷ <http://www.sm.dk/Temaer/DemokratiOgIntegration/medborgerskab/Sider/default.aspx>

¹⁸ Efter rapportens udgivelse er punkterne blevet adresseret politisk, frivilligheden er fx blevet adresseret gennem et million-puljeprosjekt om *Forpligtende samarbejde om videreførelse af det frivillige integrationsarbejde* (Oxford 2013).

¹⁹ http://uvm.dk/Service/Statistik/Statistik-om-folkeskolen-og-frie-skoler/Statistik-om-laerere-i-grundskolen/~media/UVM/Filer/Udd/Folke/PDF11/110516_rapport_aflyste_timer.ashx og <http://biblioteksvagten.dk/single-question.asp?quid=150024:b55fe956-a6d6-c144-e598-ee4e16a0635d>

²⁰ Hvis en lærer underviser en eller flere folkeskoleklasser med materialet, er det ene download potentielt blevet eksponeret over for ca. 28 elever. Hvis materialet blev brugt i én folkeskoleklasse pr. download ville de ca. 9000 downloads potentielt repræsentere undervisning af ca. 252.000 børn.

²¹ Mht. konkurrencedelen af kampagnen, er der på hjemmesiden listet mindst 17 skolars kreative bidrag, men fordi sitet virker dårligt, er det svært at blive klog på hvor mange bidrag de har modtaget i alt <http://www.demokratifordi.dk/Konkurrencen/> Konkurrencedelen af kampagnen er ikke brugt i analysen.

²² Henvisning til wikipedia i undervisningsmaterialet

²³ <http://medborgerskabet.dk/alle-inklusive/film-xkoebing-skole?ltermid=90>

²⁴ Filmen på <http://medborgerskabet.dk/alle-inklusive/film-xkoebing-skole?ltermid=90>, transskribering: se bilag

²⁵ Fremsat 14-12-2005, 1. behandlet / henvist til udvalg 11-01-2006, Betænkning afgivet 24-02-2006, 2. behandlet/direkte til 3. behandling 14-03-2006, 3. behandlet, vedtaget 21-03-2006, Lov nr.289 af 7. april 2006, Loven træder i kraft 1. juli 2006 ... Efter 1. januar 2007 har ændringen § 57a i den ny Lov om Social Service <http://www.ft.dk/samling/20051/lov-forslag/1108/index.htm>

²⁶ www.socialstyrelsen.dk/filer/udgivelser/6063.pdf

---

²⁷ Disse rationaler kalder Foucault for dispositiver: det som ordner eller disponere på en særlig måde (Raffnsøe & Gudmand-Høyer 2009).